

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLOMOUCI
KATEDRA HISTORIE

**CECHOVNÍ KORPORACE VE VRCHNOSTENSKÝCH
MĚSTECH NA RANĚ NOVOVĚKÉ MORAVĚ:
KROMĚŘÍŽ A PROSTĚJOV V 16.–19. STOLETÍ**

Bc. David Sobek

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Olomouc 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní předepsaným způsobem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci 4. května 2015

David Sobek

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce PhDr. Michaelu Viktoříkovi Ph.D. za odborné vedení, konzultace i přátelskou podporu, Mgr. Jakubu Huškovi za vstřícnost, ochotu a cenné rady, a všem vyučujícím na Katedře historie FF UP, jež dopomohli ke vzniku této práce. Velké díky patří pracovnícím a pracovníkům historických institucí, kteří se mnou měli dostatek trpělivosti. Především bych rád poděkoval ředitelce Státního okresního archivu v Kroměříži PhDr. Jitce Zezulové, která mi poskytla pomoc v potřebnou chvíli. Práce by však nemohla vzniknout bez podpory a pomoci mých nejbližších, za což jim tímto z celého srdce děkuji. *Tato práce je věnována mé dceři Elišce, na kterou jsem při psaní neměl bohužel tolik času, kolik bych si přál.*

OBSAH

ÚVOD	1
LITERATURA.....	4
PRAMENY	10
1. DĚJINY KROMĚŘÍŽE A PROSTĚJOVA	16
KROMĚŘÍŽ	17
PROSTĚJOV	22
V PROMĚNÁCH STALETÍ.....	28
2. CECHOVNÍ KORPORACE	31
CECH JAKO MĚSTSKÁ KORPORACE.....	31
DĚJINY CECHOVNÍCH KORPORACÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	35
3. KROMĚŘÍŽSKÉ A PROSTĚJOVSKÉ CECHY	41
OBEČNÝ VÝVOJ	41
ŘEZNÍCI.....	54
ŠEVCI	57
KOŽEŠNÍCI.....	61
4. ARTIKULY, STATUTA A PRIVILEGIA	65
UČŇOVSTVÍ	65
TOVARYŠSTVÍ.....	71
MISTROVSTVÍ	76
CECHOVNÍ (SAMO)SPRÁVA	82
5. NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT A ZBOŽNOST	89
ARTIKULY A NÁBOŽENSTVÍ	90
CECHOVNÍ BRATRSTVO A POHŘBY	97
OLTÁŘE, BOHOSLUŽBY A PROCESÍ	103
6. ŽENY V CEŠÍCH	112
7. MOBILITA CECHOVNÍCH ŘEMESLNÍKŮ	121
GEOGRAFICKÁ MOBILITA	125
MEZIGENERAČNÍ SOCIÁLNÍ MOBILITA	134
ZÁVĚR	140

SEZNAM ZKRATEK	145
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	146
PRAMENY	146
LITERATURA.....	149
SUMMARY	159
PŘÍLOHA	162

ÚVOD

Cechovní korporace představovaly svými kořeny tradiční instituce městského života, které hrály v mnoha oblastech lidské společnosti důležitou roli až do svého zániku v roce 1859. Není třeba se divit, že cechy právě svým „starobylým“ korporativním charakterem lákaly k výzkumu řadu historiků. Jak kdysi napsal Marc Bloch: „*Dobry historik se podobá lidožroutovi z pohádek. Ví, že jeho kořist je tam, kde je cítit člověčina*“.¹ Dle autora diplomové práce jsou cechovní korporace tématem, které je touto „člověčinou“ nasycené. Prameny cechovní provenience poskytují bohatý zdroj informací k výzkumu celé řady oblastí s možným mezioborovým přesahem, které nejlépe reprezentují hospodářské, sociální, správní, náboženské a kulturní dějiny či historická antropologie a demografie.

Hlavním cílem předložené diplomové práce je přiblížit vývoj cechovních korporací ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě se zaměřením na fenomény, jež jsou s cechovními korporacemi neoddělitelně spjaty. Řadí se mezi ně například otázka učňů, tovaryšů a mistrů, správa a samospráva cechu, mobilita cechovních řemeslníků, náboženský život nebo méně frekventovaná otázka žen v ceších. Leitmotivem prostupujícím celým výzkumem je otázka, zdali lze v případě moravských vrchnostenských měst považovat řemeslné cechy za spíše raně novověký fenomén, a nakolik byl jejich vývoj determinován městem, vrchností a státem. S tím souvisí dosud převládající názor, že cechy až do svého zrušení podléhaly v období raného novověku jednoznačně retardačnímu vývoji. Lze tento vývoj spatřit rovněž u kroměřížských a prostějovských cechů?

Metodickým východiskem diplomové práce je analýza a (symetrická) komparace. Ta má v historické vědě již bohatou tradici.² Základním předpokladem komparativního výzkumu je vymezení a volba srovnávaných objektů, které je možné vymezit prostorově, časově nebo sociálně. V tomto případě jsou sociálním objektem cechovní korporace a jejich řemeslníci. Z důvodu fragmentárnosti dochovaných historických pramenů je výzkum zaměřen na řeznické, ševcovské a kožešnické cechy

¹ BLOCH, Marc: *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*. Praha 2011, s. 48.

² Původní záměrem komparace bylo odstranění ideografie, která byla typická pro historismus, a využití teorie společenských věd dotýkajících se historie. Teoretické základy dali historické komparaci Marc Bloch a Henri Pirenne ve 20. letech 20. století. O vývoji metody a zásadách jejího užití více ve studii SCHOLZ, Milan: *Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika*. Sociální studia, 1, 2009, s. 69–87.

představující z hlediska řemeslné výroby, velikosti či postavení ve společnosti poměrně pestrý vzorek.

Řemeslné cechy a jejich členové jsou sledováni v období „*longue durée*“, jehož spodní hranici časově vymezily nejstarší dochované artikuly zkoumaného vzorku. V Prostějově se setkáme s originály cechovních řádů již z 16. století. V případě kroměřížských cechovních korporací jde spíše o 17. století, neboť po dobytí Kroměříže švédskými vojsky roku 1643 došlo ve městě k požáru, kterému podlehl mimo jiné i městský archiv včetně pramenů cechovní provenience. Oproti tomu stanovil horní hranici výzkumu rok 1859, ve kterém byly cechovní korporace v habsburské monarchii oficiálně zrušeny novým živnostenským řádem č. 227/1859 ř. z.

Z hlediska geografického vymezení je práce věnována dvěma moravským vrchnostenským městům – Kroměříži a Prostějovu. Proč právě tato města? Obě města spojuje několik společných faktorů. Z geografického hlediska se nacházejí ve stejném regionu Hané a dělí je od sebe necelých 30 km. Zároveň vybraná města spojuje obdobná historie. Zejména v 16. století byla obě města důležitými správními, hospodářskými a kulturními centry, protože patřila do kategorie takzvaných rezidenčních vrchnostenských měst. Hospodářství těchto měst, stejně jako sociální skladba nebo architektonický plán, byly primárně podřízeny potřebám přítomné aristokratické rezidence. Rozdílný dějinný vývoj ale způsobil, že Prostějov o svůj rezidenční status přišel, zatímco Kroměříž byla i nadále rezidenčním městem. Tato skutečnost značně ovlivnila budoucí vývoj měst včetně jejich korporací. Tím nejdůležitějším, co obě města spojuje, je zachovalost poměrně velkého množství stejných historických pramenů, díky kterým je možné provést komparaci a přiblížit tak cechovní korporace v moravských vrchnostenských městech raného novověku. Ačkoliv se historické prameny dochovaly také pro jiná vrchnostenská města, vzorek nebyl rozšířen jak z důvodu velikosti a významu, jimiž Kroměříž a Prostějov disponovaly v raném novověku, tak i z důvodu omezeného rozsahu diplomové práce.

Práce je rozdělena do sedmi základních kapitol, které jsou případně dále členěny. První z nich pojednává o stručných správních, hospodářských a sociálních dějinách Kroměříže a Prostějova od středověku do 19. století. Ačkoliv města nejsou primárním předmětem diplomové práce, je účelem kapitoly přiblížit jejich obecný vývoj, který zásadním způsobem determinoval cechovní korporace. Poměrně velký

prostor je věnován situaci v 16. století, kdy obě města disponovala výše zmíněným statusem rezidenčního vrchnostenského města. Toto období lze považovat za výchozí stav výzkumu, kdy si města Kroměříž a Prostějov byla nejvíce podobná.

Obsahem druhé kapitoly je obecné seznámení s řemeslnými cechy jako typickými městskými korporacemi. Kromě definování cechovní korporace jsou součástí první části kapitoly jednotlivé funkce cechů v městské společnosti, které měly značný hospodářský, sociální a náboženský rozměr. Druhá část kapitoly pojednává o obecném vývoji řemeslných cechů v českých zemích od jejich vzniku po jejich oficiální zrušení. Pozornost je soustředěna především na otázku plného etablování cechovních korporací v prostředí českých zemí v raném novověku.

Na rozdíl od části s úvodním charakterem je třetí kapitola věnována prostějovským a kroměřížským cechům a jejich obecnému vývoji v raném novověku a v 19. století. Do výzkumu je zařazen také hlubší pohled na konkrétní zkoumané cechy – řezníky, ševce a kožešníky, jež reflektuje nejen proměnu jejich členské základny v průběhu tří staletí, ale také řemeslnou stránku věci.

Čtvrtá kapitola je pojmenovaná po hlavním normativním pramenu cechovní provenience a má za cíl přiblížit fungování cechu, jeho hierarchii včetně jednotlivých stupňů (učňovství, tovaryšství a mistrovství) a cechovní samosprávu. Nařízení kroměřížských a prostějovských korporací jsou srovnány nejen mezi sebou, ale také s generálními cechovními řády vydanými panovníkem ve 30. letech 18. století. Cílem kapitoly je přiblížit vývoj cechů ve vztahu k městu, vrchnosti a panovníkovi (státu).

Pátá kapitola se vztahuje k problematice náboženského života a projevů zbožnosti členů cechovních korporací. Tento fenomén není z důvodu mnohdy nedostatečné pramenné základny pro období raného novověku příliš frekventovaným tématem. Tuto překážku se podařilo částečně překonat díky pramenům prostějovských cechů, jež informační hodnotou převyšují kroměřížské korporace. Kapitola je členěna na část vztahující se k normativnímu zakotvení náboženských povinností, otázku cechovního bratrstva včetně pohřbů a problematiku cechovních oltářů, bohoslužeb a procesí.

Nejkratší část práce se zabývá ženami v ceších, tedy přesněji řečeno jejich postavením a rolí v korporaci, která byla primárně záležitostí mužů – mistrů, tovaryšů a učňů. Systematičtější komparace v tomto případě nebyla možná

z důvodu absence předchozího výzkumu. Kapitola proto slouží více jako úvod do problematiky, která by si v budoucnu zasloužila hlubší výzkum.

Poslední kapitola je určena výzkumu mobility kroměřížských a prostějovských řemeslníků v 18. a 19. století. V případě čtyř ze šesti cechů je možné díky pramenné základně provést rovněž exkurz do 17. století. V části o geografické mobilitě jsou sledovány výchozí místa migrace řemeslníků, díky nimž je možné určit podíl domácích a cizích mistrů. O případné uzavřenosti cechů před cizími mistry lépe vypovídá část věnovaná mezigenerační sociální mobilitě, jež zkoumá předávání řemesla z otce na syna a zastoupení tovaryšů, kteří si vzali za manželku vdovu nebo dceru mistra.

Pro lepší orientaci je do diplomové práce zařazena řada tabulek a grafů doplňující text, a také obrazový materiál, který v případě umístění mimo přílohu slouží jako integrální součást výkladu. Zbylý obrazový materiál má čistě ilustrativní charakter a je umístěn v příloze.

LITERATURA

Cechovní korporace dlouhou dobu přitahují pozornost historiků u nás i v zahraničí. Hlubší zájem o cechovní problematiku se v české historiografii projevil na počátku 20. století. Nejznámější díla vznikala z pera Zikmunda Wintera, představitele (starých) kulturních dějin, jež byl ovlivněn německou historiografií.³ Winter byl odborníkem na městské prostředí 15. a 16. století a svou pozornost soustředil na České království. V rámci kulturních dějin čtenáři osvětloval poměry z nejrůznějších oblastí, přičemž se zásadním způsobem dotkl také obchodu a zejména řemesel.⁴ Ve svých dílech předložil skrze deskriptivní metodu (popisný způsob poznávání) obrovské množství informací, čímž se jeho práce do současnosti stala bohatým zdrojem poznatků.

³ O klasické kulturní historii a pozdějším vývoji více v BURKE, Peter: *Co je kulturní historie?* Praha 2011.

⁴ Mezi nejvýznamnější díla Zikmunda Wintera patří WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku v Čechách* (dále jen *Český průmysl*). Praha 1913; TÝŽ: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století* (dále jen *Dějiny řemesel*). Praha 1906; TÝŽ: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách* (dále jen *Řemeslnictvo a živnosti*). Praha 1909; TÝŽ: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1913.

Na Zikmunda Wintera navázal v meziválečném období Bedřich Mendl, profesor hospodářských a sociálních dějin. Mendl v rámci svého výzkumu přihlížel nejen k hospodářským, ale také duchovním strukturám. Hlavní oblastí jeho zájmu byla středověká města, jimž se věnoval z pohledu hospodářství, společnosti, práv a demografie. Z hlediska výzkumu cechovních korporací opravil některé z Winterových závěrů týkajících se vzniku cechovníctví v českém prostředí.⁵ Zároveň vytvořil přehledové dílo mapující pražský obchod a řemeslo od počátku města do 19. století.⁶

Po druhé světové válce se do popředí české historické vědy dostala ideologicky ovlivněná marxistická historiografie, která přetrvávala až do roku 1989. Zejména v padesátých a šedesátých letech 20. století vznikaly práce zabývající se otázkou cechovních korporací. Mezi autory zásadních prací mající přehledový charakter patří například Arnošt Klíma a Josef Janáček. Zatímco Klíma věnoval svou pozornost manufakturní výrobě v 18. století,⁷ Janáček se zaměřil na dějiny řemeslné výroby v „období feudalismu“, čímž vytvořil poslední syntetizující práci, ze které vycházela a vychází řada historiků.⁸ Oba historici kritizovali v rámci teleologického výkladu předchozí výzkum „buržoazní“ historické vědy. Marxisticky orientované pojetí dějin bylo založeno na třídním boji mezi vykořisťovateli a vykořisťovanými, jenž vznikl v důsledku rozvoje výrobních prostředků. Díky snaze marxistických historiografů o objasnění přechodu od feudalismu ke kapitalismu si pozornost zasloužila malovýroba reprezentovaná cechovními korporacemi. Řemeslníci ve středověku a raném novověku se tak dostali do popředí historické vědy.

Od devadesátých let minulého století začaly v rámci odklonu od syntetizujících prací vznikat regionálně zaměřené studie, které se cechům a cechovním korporacím věnovaly skrze výzkum konkrétních řemesel v nejrůznějších městech českých zemí. Jejich autoři většinou vychází z poznatků

⁵ Mendl například poukázal na delší hospodářský vývoj cechovního systému v českých zemích. Kritizoval zejména Winterův názor, že se řemeslné cechy vyvinuly pouze z dobrovolných bratrstev. V této souvislosti Mendl zmiňuje především městské rady, které se zasloužily o „nucený“ vznik cechovních korporací. MENDL, Bedřich: *O počátcích našich cechů*. Český časopis historický, 23, 1927, s. 1–20, 307–346.

⁶ TÝŽ: *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. Praha 1947.

⁷ KLÍMA, Arnošt: *Manufakturní období v Čechách*. Praha 1955.

⁸ JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu* (dále jen *Přehled vývoje*). Praha 1963. Mezi jeho dřívější práce patří TÝŽ: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961. Na poslední jmenovanou studii reaguje a upozorňuje na některé její nedostatky článek MAREK, Jaroslav: *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*. In: Sborník Matice moravské (dále jen *SMM*), 81, 1962, s. 124–154.

starší (marxistické) historiografie a ke svému výzkumu využívají především cechovní prameny normativního charakteru a opomíjejí tak využívat jiné druhy pramenů, jakými jsou cechovní knihy, písemnosti městské provenience, knihy, církevní matriky a jiné.⁹

Tento stav zůstal víceméně nezměněn, ačkoliv zahraniční historiografie poskytuje ve studiu cechovních korporací nové možnosti výzkumu. Inovativní je především (transnacionální) komparativní metoda, na níž je založena studie Thomase Buchnera, věnovaná srovnání vídeňských a amsterdamských cechů v 17. a 18. století,¹⁰ nebo práce kolektivu zahraničních autorů srovnávající situaci v obou částech raně novověkého Nizozemí.¹¹ Mezinárodní srovnání poskytuje také sborník věnovaný raně novověkým cechům 17. a 18. století v evropském prostoru¹² a sborník přesahující prostor Evropy do Asie.¹³ Do popředí zahraniční historiografie se dostala oproti českému prostředí řada „nově“ uchopených témat, jakými je systematický výzkum vztahu cechovních korporací k vrchnosti a státu v období konce cechovního zřízení (17.–18. století),¹⁴ otázka postavení a role žen v raně novověkých řemeslných ceších,¹⁵ problematika migrace cechovních řemeslníků,¹⁶ sociální a náboženská činnost cechů¹⁷ nebo otázka reprezentace a cti.¹⁸

⁹ Mezi nejnovější takové studie patří; CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. I. část. In: Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 22, 2010, s. 5–23; TÁŽ: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. II. část. In: Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 23, 2011, s. 26–38; TÁŽ: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. III. část. In: Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska, 24, 2012, s. 5–25; FIEDLEROVÁ, Libuše: *Bruntálské cechy a jejich písemnosti*. In: Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy, 37, 2011, s. 10–14. REJŽKOVÁ, Dagmar: *Soukenický cech ve Slavonicích*. Brno 2010 (bakalářská diplomová práce); VINDIŠ, Maroš: *Brněnský a košický cech knihařů*. Brno 2010 (bakalářská diplomová práce) aj.

¹⁰ BUCHNER, Thomas: *Möglichkeiten von Zunft. Wiener und Amsterdamer Zünfte im Vergleich (17.–18. Jahrhundert)*. Wien 2004.

¹¹ PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006.

¹² HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.): *Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich*. Göttinger 2002.

¹³ LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008.

¹⁴ Tuto otázku řeší například Thomas Buchner. Viz poznámka č. 11.

¹⁵ Například CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe*. In: LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008, s. 19–44.

¹⁶ STEIDL, Annemarie: *Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt*. Wien 2003.

¹⁷ Například THIJS, Alfons K. L.: *Religion and social structure. Religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries*. In: PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006, s. 157–173.

¹⁸ STUART, Kathy: *Defiled Trades Social Outcast. Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*. Cambridge 2006, s. 189–260.

V českém prostředí reflektuje směr zahraničního bádání například Jakub Huška, jež svůj výzkum zaměřil na vývoj olomouckých cechů v 18. a 19. století ve vztahu k vrchnosti a státu.¹⁹ Prostor ve své práci věnoval správním, sociálním a hospodářským dějinám, v jejichž rámci se dostal do polemiky s obecně přijímaným názorem o „úpadku“ cechů v 18. a 19. století. Otázkou je, zdali a v jaké míře lze autorovy závěry aplikovat na ostatní města ať už na Moravě nebo v ostatních zemích Koruny české. Určitým nedostatkem studie je absence výzkumu cechů z hlediska jejich reprezentativní, náboženské a charitativní činnosti, která je vzhledem k autorovu právnímu a hospodářskému uchopení cechů značně upozaděna.

V současnosti je výzkum cechovních korporací soustředěn zejména na akademické půdě. Zaměření některých bakalářských a magisterských diplomových prací se odklání od studia obecně známých skutečností a svou pozornost soustředí na nová témata (výzkum mobility) nebo využívají (mezinárodní) srovnání.²⁰

Další skupinu literatury reprezentuje regionální historiografie, jejíž přínos lze spatřovat především v dílčích studiích věnovaných cechovním korporacím a v dějinách měst či regionů. Závěry těchto prací jsou z pravidla totožné s obecnými závěry historické vědy té či oné doby. První studie o kroměřížských ceších vzešla z pera Vincenze Praska s názvem *Řemeslnické cechy v Kroměříži*,²¹ ve které autor věnoval pozornost výsadnímu postavení kroměřížských cechů v 17. století a procesu přejímání kroměřížských artikulů ostatními cechy biskupských měst. Na Praska navázal svými monumentálními dějinami kroměřížský historik František Václav Peřinka. Do svých *Dějin města Kroměříže*,²² které vyšly ve třech dílech o několika

¹⁹ HUŠKA, Jakub: „U konce s dechem?“ *Olomoucké řemeslné cechy v kontextu konstituování (proto)moderního státu 1700–1860*. Olomouc 2011 (magisterská diplomová práce).

²⁰ Nejnověji například SOUKUP, Michal: *Pardubický Cech mlynářů a krupařů kolem roku 1859 na příkladu rodiny Bubeníkových*. Brno 2014 (bakalářská diplomová práce); SOBEK, David: *Raně novověká Kroměříž a její cechy v 17.–19. století* (dále jen *Raně novověká*). Olomouc 2013 (bakalářská diplomová práce); LANGOVÁ, Zdeňka: *Cech bednářský, kolářský, kovářský a truhlářský Netolice (1555–1888)*. České Budějovice 2011 (bakalářská diplomová práce). Na pomezí stojí například práce KRATĚNOVÁ, Pavlína: *Cech ševců v Mimoni*. In: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska, 19, 2010, s. 7–34; PÁTROVÁ, Karin: *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem. Polovina 16. – polovina 19. století*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2010 a NĚMEČKOVÁ, Eva: *Krejčovské a ševcovské cechy v Bílině a Krupce v raném novověku*. In: Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, 28, 2010, s. 169–192.

²¹ PRASEK, Vincent: *Řemeslnické cechy v Kroměříži*. Časopis Matice moravské (dále jen ČMM), 27, 1903, s. 310–316.

²² Jedná se především o PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže*. I. díl (dále jen *Dějiny města I*). Kroměříž 1913; TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 1., 2. část (dále jen *Dějiny města*

svazcích, zakomponoval také části věnované řemeslnickému životu a cechům v biskupské Kroměříži.²³ V těchto pasážích je rozpoznatelný vliv Zikmunda Wintera na některé z Peřinkových závěrů. Autor kroměřížských dějin svůj záměr rozšířit své životní dílo o hospodářské dějiny 18. století nedokončil. Ačkoliv jeho práce obsahuje některé nepřesnosti a chyby, Peřinkův hlavní význam spočívá v předložení velkého množství informací a citovaných pramenů.²⁴ Jak sám autor konstatoval v předmluvě k prvnímu dílu dějin Kroměříže: „*Znalců konečně prosím, aby na dílo nebrali měřítko nejpřísnějšího. Vím sám nejlépe, že nevyhovuje. Prosím však, aby aspoň uznali, že shrnuji veliké množství látky dosud neznámé i nezpracované, že pracoval jsem s láskou k městu i k dějinám naší vlasti. Nic není zajisté pod sluncem dokonalého.*“²⁵ S poslední větou lze jen souhlasit. Každý historik ví, že se vždy může objevit nový pramen, který výzkum posune o kus dál.

Později vydané práce ve větší či menší míře reprodukují Peřinkovy poznatky a až na výjimky²⁶ nepřichází z hlediska cechovních korporací v Kroměříži s ničím zásadním.²⁷ Mezi takové studie se řadí práce *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*,²⁸ jejíž historická část věnovaná cechům a řemeslníkům nepřináší příliš velký posun. Novější studií o kroměřížských ceších je bakalářská diplomová práce *Raně novověká Kroměříž a její cechy*.²⁹ Jejím cílem bylo mimo jiné poukázat na nízkou míru mezigenerační mobility či proměnu migrace

I/1,2). Kroměříž 1947; TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 3. část (dále jen *Dějiny města II/3*). Kroměříž 1948; TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 4. část (dále jen *Dějiny města II/4*). Kroměříž 1948; TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. III. díl (dále jen *Dějiny města III*). Kroměříž 1940; který je věnován místopisu, jenž obsahuje informace o historii a majitelích jednotlivých domů.

²³ Mezi jeho další dílo, které patří mezi tradiční počín moravské historiografie, patří *Vlastivěda moravská pro Kroměřížský okres*. V ní sumarizoval v samostatné kapitole svůj výzkum vztahující se ke kroměřížským cechům. TÝŽ: *Vlastivěda moravská. Kroměřížský okres*. 1. část. Brno 2010.

²⁴ Nutno poznamenat, že Peřinkovy *Dějiny* nebyly dosud překonány a často se stává, že místo vlastního výzkumu současní historici pouze reprodukují jeho dílo. Překážkou pro verifikaci některých poznatků Peřinky je problematické vyhledávání pramenů, na které odkazuje v poznámkovém aparátu, jehož fondy a čísla archiválií neodpovídají současnému umístění. Vzhledem k současnému stavu by si v úctě k Peřinkovi město Kroměříž zasloužilo nové, moderní zpracování.

²⁵ TÝŽ: *Dějiny města I*, s. VII.

²⁶ Mezi takové práce patří například MOJŽIŠEK, Václav: *Artikule kroměřížských cechů jako vzor pro ostatní města olomouckého biskupství*. Ostrava 2011 (magisterská diplomová práce).

²⁷ PÁLKA, Petr: *O historii řezníků a pekařů v Kroměříži*. Kroměřížský zpravodaj, 5, 2005, s. 24–25; TÝŽ: *O Kroměříži a řemeslech v minulosti*. Kroměřížský zpravodaj, 4, 2004, s. 26–27; CHYBOVÁ, Helena: *Kroměříž zmizelá a znovu objevená, aneb, Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž 2009; MERCOVÁ, Markéta: *Cechovní listina kroměřížských tkalců z roku 1642*. In: Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní sborník 2005, roč. 11, 2005, s. 16–21; TÁŽ: *Kroměřížské cechovní artikuly. Cech pekařský a perníkárský*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, roč. 1, 1994, s. 52–57.

²⁸ BARTOŠIKOVÁ, Jarmila a kol.: *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*. Žehušice 2010.

²⁹ Současný výzkum ukázal, že se v práci objevují nedostatky, jež se předložená diplomová práce snaží revidovat. SOBEK, David: *Raně novověká Kroměříž a její cechy*.

kroměřížských řemeslníků na konci 18. a v 19. století. Ze zmiňované práce vychází rovněž samostatný článek *Kroměřížské cechy a jejich artikuly v raném novověku*,³⁰ v němž jsou srovnány generální artikuly se staršími kroměřížskými cechovními řády.

Historiografická produkce věnovaná cechovním korporacím v Prostějově se kroměřížské velmi podobá. Obdobou kroměřížského Peřinky byl prostějovský historik Jan Kühndel, který stojí za celou řadou historických děl. Na rozdíl od Peřinky nespojil své studie do monumentálních dějin města, ale cechovními korporacemi se zabýval v dílčích článcích a studiích. Jeho prvním počinem na poli výzkumu cechovních korporací v Prostějově byl spíše popularizující článek *Sláva a úpadek prostějovských cechů*.³¹ Na něj navázal kvalitnějšími pracemi, které se věnovaly jak konkrétním prostějovským cechům, tak i cechům v královské Olomouci.³² Jeho největší přínos spočívá z hlediska historické vědy v syntetizující studii věnované cechovním korporacím regionu Střední Moravy.³³ Kühndelovy studie mají spíše deskriptivní charakter, což jim ale neubírá na mimořádném významu; v případě prostějovských kožešníků také na hloubce jeho výzkumu. Stejně jako v případě kroměřížské historiografie, i pro město Prostějov a jeho region vznikl díl Vlastivědy moravské *Dějiny Prostějova a Prostějovský okres*, jehož autorem byl Vojtěch Janoušek.³⁴ Ve své práci se cechům věnoval oproti kroměřížskému Peřinkovi v minimální míře a výklad o cechovních korporacích omezil na necelou stranu textu, v níž je odkázáno především na nejstarší prostějovské cechovní řády.

V druhé polovině 20. století nebyla produkce vztahující se k výzkumu prostějovských cechovních korporací příliš bohatá. Přes dílčí studie³⁵ se setkáme se syntetizující prací *Historie a současnost podnikání na Prostějovsku*³⁶ až v prvním

³⁰ Týž: *Kroměřížské cechy a jejich artikuly v raném novověku. Srovnání generálních cechovních artikulů se staršími řády* (dále jen *Kroměřížské cechy*). In: *Studia Iuvenilia – Studentské historické sešity*. Ostrava 2015 (v tisku).

³¹ KÜHNDEL, Jan: *Sláva a úpadek prostějovských cechů*. In: *Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké*, roč. 3, č. 5, 1925, s. 65–67, 84–85.

³² Týž: *Prostějovská řemesla a jejich cechy* (dále jen *Prostějovská řemesla*). Prostějov 1933; Týž: *Prostějovští kožišníci*. Ročenka Národopisného a průmyslového muzea města Prostějova a Hané. Prostějov 1939, s. 28–66; Týž: *Vývoj olomouckých řemeslnických cechů (do začátku 17. století)*, (dále jen *Vývoj olomouckých*). Olomouc 1929; Týž: *Z dějin prostějovského obchodu* (dále jen *Z dějin prostějovského*). Prostějov 1930. Možné srovnání umožňuje práce ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc 2002.

³³ KÜHNDEL, Jan: *Minulost řemesel a průmyslu ve střední Moravě* (dále jen *Minulost řemesel*). Prostějov 1942.

³⁴ JANOUŠEK, Vojtěch: *Dějiny Prostějova. Prostějovský okres*. Brno 1938, s. 131–132.

³⁵ Například KOKOJANOVÁ, Michaela: *Přirůstek hmotných památek prostějovského kožišnického cechu*. Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově, 1993, č. 1, s. 39–43; MAREK, Pavel: *K dějinám prostějovského tkalcovství*. Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově, 40, 1997, č. 1–2, s. 17–28; aj.

³⁶ CYDLÍK, Tomáš a kol.: *Historie a současnost podnikání na Prostějovsku*. Žehušice 2009.

desetiletí 21. století, jež je stejně jako kroměřížský díl reprodukcí starších poznatků. Mezi nejnovější příspěvky k tématu prostějovských cechů a řemesel patří bakalářská práce Roberta Riedla,³⁷ která se primárně nezaměřuje na výzkum cechovních korporací, díky čemuž reprodukuje starší poznatky. Zapojení řemeslné výroby do pedagogické práce ale svědčí o jisté popularitě tématu cechovních korporací v současnosti.

PRAMENY

Výzkum předložené diplomové práce je založen na primárních historických pramenech cechovní provenience uložené v archivních fondech státních archivů.³⁸ Mezi ně se řadí cechovní artikuly jako hlavní normativní pramen a cechovní knihy odrážející reálnou situaci a dodržování norem. Pro období 16.–18. století se pro každý zkoumaný kroměřížský a prostějovský cech dochovaly alespoň jedny artikuly, které lze srovnávat s novými unifikujícími řády z let 1731 a 1739.³⁹ Artikuly se dochovaly jak v originálu, tak v (ne)ověřených opisech. Nejstaršími řády jsou artikuly řeznického cechu v Prostějově, jež vydal Jan Heralta z Kunštátu roku 1471. Nedochovaly se však v originálu, ale v neověřeném opisu, který zhotovil řeznický cechmistr Frantz Sonnawent roku 1781.⁴⁰ Stejněho roku byla Sonnawentem opsána listina Vratislava z Pernštejna, jenž řeznickému cechu v Prostějově potvrdil řády roku 1564,⁴¹ a řád řeznických tovaryšů a učňů z roku 1781.⁴² Cechmistr opsal o šest let později také listinu Johanky z Kravař (1471) potvrzující artikuly svého manžela Jana Heralta.⁴³ V případě listin Jana Heralta a jeho manželky Johanky není

³⁷ RIEDL, Robert: *Lidové zvyky, tradice a řemesla v regionu Prostějov ve výuce praktických činností na ZŠ*. Olomouc 2014 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

³⁸ Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen *SOKA KM*) a Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Prostějov (dále jen *SOKA PV*).

³⁹ Patent z roku 1731 se nachází například ve Vědecké knihovně v Olomouci, přičemž je rovněž dostupný online. KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2015]. Generální cechovní artikuly z roku 1739 lze nalézt v Muzeu Kroměřížska. Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001. Analýze a komparaci se dříve dočkaly starší řády kroměřížského cechu řezníků, ševců a hrnčírů s generálními cechovními artikuly z roku 1739. SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*. Ačkoliv byly cechovní artikuly vydávány i v pozdějším období, nebude jejich srovnání se staršími nařízenými předmětem této kapitoly.

⁴⁰ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

⁴¹ TAMTÉŽ.

⁴² TAMTÉŽ, inv. č. 4.

⁴³ TAMTÉŽ, inv. č. 3.

bez ověření možné určit pravost jednotlivých nařízení. V případě artikulů z roku 1564 je jisté, že zhotovený opis odpovídá původní listině, neboť se artikuly Vratislava z Pernštejna dochovaly v originálu.⁴⁴ Pro kroměřížský řeznický cech se dochovaly nejstarší privilegia, přesněji řečeno jejich vidimus (ověřený opis), pořizovaný kroměřížskou městskou radou roku 1650. Listina opisuje artikuly datované do roku 1553 a přitom uvádí, že je kroměřížští řezníci „*od starodávna*“ mají od „*Stanislava biskupa olomouckého*“.⁴⁵ S velkou pravděpodobností se jedná o původní artikuly konfirmované biskupem Stanislavem Thurzem roku 1537, které zmiňuje kroměřížský historik Peřinka a upozorňuje na jejich pozdější špatné vrocení.⁴⁶ Dalšími dochovanými řády jsou artikuly Leopolda I. Viléma z roku 1657. Jejich vidimus zhotovil řeznický cech v Kroměříži pro své kolegy v Brušperku roku 1690.⁴⁷ V důsledku procesu kontroly a konfirmace cechovních artikulů panovníkem obdrželi kroměřížští řezníci nové řády roku 1717, které se dochovaly ve třech opisech královského tribunálu v Brně.⁴⁸

Nejvíce originálních listin obsahující privilegia má prostějovský kožešnický cech. Dochovaly se jak nejstarší řády vydané Vilémem z Pernštejna roku 1505,⁴⁹ tak i artikuly jeho syna Jana z roku 1540.⁵⁰ Přestože se ve fondu cechu nacházejí artikuly Karla z Lichtenštejna vydané roku 1603, nebyly adresovány prostějovským kožešníkům, ale „*cechmistrům a mistrům nynějším i budoucím řemesla koželužského*“.⁵¹ Tento omyl lze využít v podstatě kladně a koželužské artikuly mohou obohatit srovnání. Mezi originální listiny patří výtah z reskriptu Karla Eusebia z Lichtenštejna z roku 1677, který potvrdila městská rada Prostějova.⁵² Reskript zakazoval židům drobný obchod s kožešinami. Ze všech listin kožešnického cechu byly vyhotoveny neověřené opisy.⁵³ Ačkoliv se z opisů nedochovala dvě až čtyři folia, zbylý obsah odpovídá originálnímu znění. Pro analýzu a komparaci

⁴⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 1.

⁴⁵ SOKA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1. Nutno poznamenat, že první prostějovské (1471) a kroměřížské (1553/1650) artikuly jsou si velmi podobné a v některých nařízeních jsou zcela identické. Rozdíl mezi nimi nastal až postupem doby.

⁴⁶ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 327. Otázkou je, zdali se nejedná o nově potvrzené artikuly biskupa Jana Dubravia roku 1553, jež opisovaly původní artikuly z roku 1537.

⁴⁷ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00022.

⁴⁸ SOKA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 2–4. Konfirmace artikulů prostějovského řeznického cechu se nenachází ve stejnojmenném fondu SOKA PV a nebyla nalezena ani ve fondu Gubernium MZA.

⁴⁹ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 1.

⁵⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 2, 3.

⁵¹ TAMTÉŽ, inv. č. 4.

⁵² TAMTÉŽ, inv. č. 6.

⁵³ TAMTÉŽ, inv. č. 14.

s kroměřížskými kožešníky se dochovaly celkem dvoje artikuly. Prvními z nich jsou řády vydané Leopoldem I. Vilémem roku 1657,⁵⁴ jež jsou sice prostým, ale věrným opisem, a druhými jsou artikuly potvrzované císařem Karlem VI. z roku 1718.⁵⁵

Stejně na tom je i kroměřížský cech ševců, pro nějž se dochoval vidimus artikulů olomouckého biskupa z roku 1657, který byl v rámci unifikace řádů biskupských měst o dva roky později vyhotoven pro hulínský cech.⁵⁶ I pro kroměřížské ševce byly císařem potvrzovány panovnické řády roku 1718, jež jsou dostupné v jednom originálu⁵⁷ a sedmi ověřených opisech brněnského královského tribunálu a konventem kláštera bernardinů v Olomouci.⁵⁸ Relativně nejhůře jsou dochovány artikuly prostějovských ševců. V patřičném fondu se nacházejí pouze jedny artikuly císaře Karla VI. z roku 1718 dochované v originále.⁵⁹ Absenci artikulů z roku 1545 lze vykompenzovat užitím jejich opisu, který byl roku 1706 vyhotoven pro potřebu nové potvrzení Karla VI.⁶⁰

Druhým primárním pramenem cechovní provenience jsou cechovní knihy obsahující zápisy o „*přípovědi*“ a „*výpovědi*“ jednotlivých členů cechu. Pro každý ze zkoumaných cechů se dochovala alespoň jedna kniha evidující cechovní mistry. Převahu v počtu a časovém rozsahu dochovaných knih mají prostějovské cechy, které nebyly postiženy požárem města, jako tomu bylo v případě Kroměříže. Pro prostějovský řeznický cech se dochovala pouze jedna kniha mistrů, tovaryšů a učňů.⁶¹ Podstatně lépe je na tom cech ševců disponující šesti knihami ze stejného období. Mezi ně patří jak registra cechu, tak knihy mistrů, tovaryšů a učňů.⁶² O jednu knihu více mají prostějovští kožešníci řadící se z hlediska dochovaných pramenů k nejbohatším korporacím.⁶³ Všechny prostějovské knihy cechovní provenience zachycují období 16.–19. století.⁶⁴ Z kroměřížských korporací se časovému rozmezí nejvíce blíží knihy kožešnického cechu obsahující zápisy mistrů, tovaryšů a učňů

⁵⁴ fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

⁵⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 1, 6. Potvrzení artikulů prostějovského kožešnického cechu se nenachází ve stejnojmenném fondu SOKA PV a nebyla nalezena ani ve fondu Gubernium MZA.

⁵⁶ SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

⁵⁷ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00016.

⁵⁸ SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 2, 2a, D1, D2, D3, D4, D5.

⁵⁹ SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1. Český přepis artikulů Karla VI. z roku 1718 se nachází v cechovní knize založené ve stejném roce. TAMTÉŽ, inv. č. 2.

⁶⁰ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

⁶¹ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁶² TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2–7.

⁶³ TAMTÉŽ, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7–13.

⁶⁴ Pro výzkum jsou však užity především informace k cechovním mistrům spadající až do 17. a 18. století.

ze 17.–19. století.⁶⁵ Naproti tomu disponují kroměřížští řezníci pouze jednou knihou pro všechny členy cechu, která byla psána na konci 18. století do sedmdesátých let 19. století.⁶⁶ Pro poslední zkoumaný cech se zachovaly dvě knihy, které se dělí na městské a venkovské mistry. Oba rukopisy byly vedeny až od konce druhého desetiletí 19. století, ale díky retrospektivnímu zápisu obsahují rovněž údaje z konce předchozího století.⁶⁷

Obecně mohou cechovní knihy v některých případech plnit funkci register obsahujících přepisy a české překlady cechovních privilegií. Mnohem více však byly užívány pro zápis přijetí nebo vypovězení mistrů, tovaryšů a učňů. Díky tomu lze zkoumat jejich rodinné vazby a případné majetkové poměry. V knihách se mohou také vyskytovat informace o původu či místě příchodu řemeslníka. Díky výchozí lokalitě je možné určit míru mobility členů jednotlivých cechů. Pomocí obsažených informací může historik sledovat proměnu mobility řemeslníků a odpovědět na otázku, zdali jednotliví řemeslníci pocházeli pouze z českých zemí (Moravy) nebo jejich migrace překročila také zemské hranice. Dále mohou cechovní knihy poskytovat i informace o tom, zdali byl daný řemeslník mistrovský syn (*Meistersohn*). Na základě rodinného spříznění členů cechu lze zkoumat mezigenerační sociální mobilitu, tedy rodinnou tradici předávání řemesla a mistrovského práva z otce na syna či zetě. Cechovní knihy také obsahují jména cechmistrů (*Zunftmeister*) a zejména cechovních komisařů (*Zunftkommisar*), kteří nad cechy vykonávali dozor ze strany magistrátů měst.

Knihy cechovních korporací mohou obecně sloužit k poznání vnitřního života cechu a konkrétních osudů jeho členů, včetně pohledu do sociálních, hospodářských, náboženských i kulturních dějin. Často lze vypořádat osud mladého hochy – učně, jenž se přes dobu vyučení a povinný vandr navrátil do svého rodného města. Zde po složení mistrovské zkoušky získal právo být plnohodnotným členem cechu – mistrem, čímž se zároveň stal plnoprávným měšťanem. Měl svou rodinu, dům a dílnu. Za několik let se mohl stát cechmistrem, tedy jedním ze dvou/čtyř nejvýše postavených členů cechu, což se mohlo případně odrazit na jeho sociálním postavení v měšťanské společnosti. V cechovních knihách mohou být obsaženy informace

⁶⁵ SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 2–4.

⁶⁶ TAMTÉŽ, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 5. Oproti výzkumu, který autor přeložené práce provedl v bakalářské práci, byly dohledány také údaje o cechovních mistrech.

⁶⁷ TAMTÉŽ, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 3–4. Více o problematice cechovních knih a jejich výpovědní hodnotě v kapitole věnované mobilitě cechovních řemeslníků.

o cechovních symbolech – postavnících, korouhvích či příkrovech, které měly jednoznačně reprezentativní funkci. V některých případech jsou dochovány zmínky o existenci a financování cechovních oltářů umístěných ve farních kostelech jednotlivých měst. Zajímavé je sledovat, kdo na co a jakou sumou cechu přispěl a v čem se tato dotace odrazila. Vypozorovat lze rovněž vliv měst a (proto)moderního státu na cechovní korporace, který je možno sledovat na roli městských radních a od 18. století cechovních komisařů jako vrchnostenských inspektorů.⁶⁸

Ne vždy se dochovaly potřebné informace pro všechny cechy. Detektivní práce historika se však může opřít o sekundární prameny, jež mohou v některých případech suplovat cechovní knihy. Mezi takové prameny patří zejména církevní matriky poskytující především pro konec 18. a celé 19. století informace o místu narození či původu, sňatku a úmrtí řemeslníka.⁶⁹ Nevýhodou studia matrik je časová náročnost, která nedovoluje systematictější výzkum. Většinou je tento problém způsoben absencí jmenného rejstříku, který by zásadním způsobem zefektivnil vyhledávání. Dalším pramenem jsou úřední knihy a zápisy městské provenience, jež vypovídají především o cechovních korporacích jako součásti městské obce a jejího života. Historik z nich může rozpoznat, jak cech a jeho členové konkrétně ovlivňovali společnost a zdali a jak se vůči ní reprezentovali či prohřešovali.⁷⁰ Vzhledem k rozsahu práce bude výzkum městských knih druhotný a zápisy poslouží zejména jako důkaz dodržování cechovních artikulů. Městské knihy přesto představují mimořádný pramen pro poznání vývoje cechovních korporací a fenoménů spojených s cechy, který by se měl pro budoucí výzkum stát jednou z hlavních součástí pramenné základny.⁷¹ Mezi sekundární prameny jsou řazeny spisy úředního charakteru spadající pod Gubernium (Královský tribunál v Brně).⁷² Obsahem spisů je kromě evidence korporací z třicátých let 18. století také korespondence řemeslných cechů a jejich členů se státem (zemským úřadem).

⁶⁸ Významným prostředkem pro poznání vztahu cechovních korporací, měst a (proto)moderního státu je fond gubernia Moravského zemského archivu v Brně (dále jen MZA).

⁶⁹ Matriky jednotlivých náboženských společenství jsou v současnosti dostupné online na internetu přes databázi *Acta Publica*: <http://actapublica.eu> [cit. 1. 3. 2015]. Tento mezinárodní projekt archivů v mnohém usnadňuje práci historika.

⁷⁰ Městské knihy a zápisy městských rad jsou uloženy ve fondech měst státních archivů okresní provenience.

⁷¹ Pro budoucí výzkum by se městské knihy měly stát jedním z primárních pramenů.

⁷² Archiválie jsou uloženy v archivním fondu Gubernium Moravského zemského archivu v Brně (MZA).

Ekvivalentem pro vrchnostenské záležitosti je v případě Kroměříže Olomoucké arcibiskupství.⁷³ Pro zjištění počtu cechovních korporací a jejich členů je v práci využita evidence Obchodní a živnostenské komory obsahující seznamy řemeslných cechů z padesátých let 19. století.⁷⁴

Jinou kategorií užitých pramenů představují dochované hmotné památky (*Zunftaltertümer*), tedy trojrozměrné předměty, které jsou v současnosti uchovávány zejména v depozitářích historických sbírek muzeí.⁷⁵ Mezi tyto „starožitnosti“ patří zejména typáře⁷⁶, cechovní znaky, truhlice, postavníky, korouhve, příkrovy, poháry a korbely, zbraně, předměty denní potřeby⁷⁷ a v ojedinělých případech také oltáře, které cechy nechávaly zhotovovat do kostelů. Trojrozměrné předměty se dají použít nejen jako pozůstatky doby, které by pouze ilustrovaly existenci cechovních korporací a jejich členů, ale také jako adekvátní prameny pro poznání náboženského života (zbožnosti) korporací a jejich reprezentace.

⁷³ Fond Arcibiskupství olomoucké (AO) spadá pod Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (ZAO-OL). Z důvodu omezeného rozsahu diplomové práce nebyly využity materiály vztahující se k panství (velkostatkům). Pro prostějovské cechy je pravděpodobné, že se některé cechovní artikuly a spisy nacházejí například v archivu lichtenštejnského rodu (Lichtenstein: The princely collections) ve Vídni. Cesta do Vídně však nebyla z důvodu badatelských úskalí podniknuta.

⁷⁴ Fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc je uložen v ZAO-OL.

⁷⁵ V případě kroměřížských cechů se toho pro sledované cechy příliš nedochovalo – Muzeum Kroměřížska (Muzeum KM). Mnohem lepší bilanci má sbírka Muzea a galerie v Prostějově (Muzeum PV).

⁷⁶ Cechovní typáře kroměřížských korporací se oproti ostatním hmotným pramenům nacházejí v archivních fondech SOKA KM.

⁷⁷ REININGHAUS, Wilfried: *Sachgut und handwerkliche Gruppenkultur. Neue Fragen an die „Zunftaltertümer“*. In: Oexle, Otto Gerhard – Hülsen-Esch, Andrea von (Hg.): *Die Repräsentation der Gruppen. Texte, Bilder, Objekte*. Göttingen 1998, s. 429–463.

1. DĚJINY KROMĚŘÍŽE A PROSTĚJOVA

První kapitola je věnována stručným správním, hospodářským a sociální dějinám Kroměříže a Prostějova do 19. století s přihlédnutím k jejich vrchnostenskému charakteru.⁷⁸ Jak bude patrné níže, obě města se k sobě z hlediska dějinného vývoje značně přibližovala, ale také oddalovala. Především v období 16. století získala města Kroměříž a Prostějov specifický rezidenční charakter. Právě „dlouhé 16. století“ je výchozím obdobím (stavem) pro sledování změn a determinantů v dějinách cechovních korporací v raně novověkých vrchnostenských městech. Není náhodou, že v této době byly v obou městech zakládány první řemeslné cechy. Výklad není ale zaměřen pouze na dobu všeobecného rozkvětu vrchnostenských měst. Důležitou roli pro poznání cechovní korporací ve zkoumaných městech hraje jak období středověku, tak i následný vývoj do 19. století. Ačkoliv by se na první pohled mohlo zdát, že předložená část nezapadá do koncepce celé práce, cílem kapitoly je přiblížit čtenáři dějinný vývoj obou měst a následné srovnání, které odráží podobné či odlišné prostředí, v němž cechovní korporace existovaly po více než tři staletí. Výklad se opírá jak o regionální historiografii k městům Kroměříž⁷⁹ a Prostějov⁸⁰, tak i o obecnou urbánní historiografii zemí Koruny české.⁸¹

⁷⁸ O dělení vrchnostenských měst více ve VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001.

⁷⁹ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*; TÝŽ: *Dějiny města II/1,2*; TÝŽ: *Dějiny města II/3*; TÝŽ: *Dějiny města II/4*; TÝŽ: *Vlastivěda moravská. Kroměřížský okres*. 1., 2. část. Brno 2010; ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *Kroměříž na fotografiích Františka Zahradníčka*. Kroměříž 1997 a nejnovější publikace PERŮTKA, Marek a kol.: *Kroměříž. Historické město & jeho památky*. Kroměříž 2012, která má kunsthistorický charakter. Velkým handicapem historiografie vůči Kroměříži je absence moderního historického zpracování dějin města a především jeho hospodářských dějin.

⁸⁰ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov. Dějiny města*. I. díl. Prostějov 2000; BARTOŠ, Josef a kol.: *Prostějov. Dějiny města*. II. díl. Prostějov 1999; KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference* (dále jen *Prostějov a místo*). Prostějov 1994; případně JANOUŠEK, Vojtěch: *c. d.*

⁸¹ Je to například publikace BĚLINA, Pavel: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985; sborník prací PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16.–18. století*. Praha 1991 aj. V kontextu urbánních dějin i geografického záběru je významná především přehledová studie MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Praha 2006.

KROMĚŘÍŽ

Kroměříž byla původně slovanská trhovářská ves, jež vznikla na místě, kde se v řece Moravě vytvořily sedimenty vytvářející přirozené prahy. Tyto prahy se stávaly důležitými body pro obchodní stezky a křižovatky, přičemž jednou z takových křižovatek byla právě Kroměříž. Na jejím území se protínaly dvě nejdůležitější obchodní stezky – jantarová a solná. Samotný název „Kroměříž“ vychází pravděpodobně z přivlastňovacího názvu k slovanskému osobnímu jménu Kroměžir. Toto jméno je složeno z předpony „kromě“ s významem „vně“ nebo „venku“ a základu „žir“, který lze chápat ve smyslu žirný s významem úrodný, bohatý či životodárný. Později došlo s největší pravděpodobností k přesmyknutí -žir na -říž a ke změně rodu na ženský.⁸²

Na počátku 12. století v Kroměříži existoval pouze opevněný dvorec, který měl za úkol chránit slovanské tržiště spolu s putujícími obchodníky. Kroměříž byla na počátku 12. století v držení přemyslovského knížete Oty II. Olomouckého (1107–1125), který ji pravděpodobně roku 1110 prodal spolu s krčmami, mýtem přes most a příslušejícími vesnicemi za 300 hřiven moravskému biskupu Janovi II. Břichatému. O sto let později, roku 1207, král Přemysl Otakar I. potvrdil olomouckému biskupství vlastnictví Kroměříže jako trhovářské vsi.⁸³ Od počátku 12. století byla Kroměříž neodmyslitelně spojena s historií olomouckého biskupství a později i arcibiskupství. K významným změnám došlo za olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (1245–1281). Byla vybudována politická, vojenská a hospodářská organizace – manská soustava olomouckých biskupů. Manský sněm se scházel v Olomouci, Brně a Vyškově, přesto se stal sídlem a řídicím centrem manské soustavy kroměřížský gotický hrad.⁸⁴

Za Brunova episkopátu došlo k povýšení biskupské vsi na město, a to pravděpodobně v šedesátých letech 13. století. Kdy přesně k tomu mělo dojít,

⁸² Název města se objevil i na jednom z nejstarších mapových zobrazení Moravy z roku 1154. Kroměříž byla vyryta do stříbrné desky arabským kupcem a cestovatelem Al-Indrísí pod arabským názvem Akna, což je keltský překlad *Cromesir*. ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *Kroměříž na fotografiích Františka Zahradníčka*. Kroměříž 1997, s. 7–8; Více v PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 3–6.

⁸³ PEŘŮTKA, Marek a kol.: *c. d.*, s. 38; PEŘINKA, F. V.: *Dějiny města I*, s. 7.

⁸⁴ ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *c. d.*, s. 8–9. Existenci gotického hradu ve 13. a 14. století nedokládají žádné písemné prameny a archeologické nálezy jsou nejednoznačné. PEŘŮTKA, Marek a kol.: *c. d.*, s. 56.

na to zatím historiografie nedokázala uspokojivě zodpovědět.⁸⁵ Je však doloženo, že roku 1290 stanovil biskup Dědřich z Jindřichova Hradce (1281–1302) pro Kroměříž městské právo, které se řídilo brněnským městským právem. Rychtář a členové městské rady neměli být dosazováni a propouštění bez dotazů konšelů a rychtář měl při nalézání práva dbát názoru městské rady. Město mělo povolení dvou týdenních trhů, a to každou středu a sobotu, jednoho výročního trhu, který trval 12 dní (osm před sv. Mořicem a čtyři po něm), právo várečné na míli a mýto na cestě do Přerova.⁸⁶ Na přelomu 13. a 14. století se začalo také se stavbou městských hradeb, které dokládají jedno z nových městských práv pro Kroměříž.⁸⁷

V roce 1340 potvrdil Kroměříži Karel IV., tehdy ještě jako markrabě moravský, městská privilegia a osobně se angažoval v prosazení zvolení Jana VIII. ze Středy (1344–1380) za olomouckého biskupa. Roku 1348 bylo olomoucké biskupství prohlášeno králem Karlem IV. za přímé léno českého království, čím se stal olomoucký biskup královým leníkem.⁸⁸ Po nepříznivých událostech v době husitských válek byla Kroměříž dlouhá desetiletí zastavena až do roku 1500, kdy ji biskup Stanislav Thurzo (1496–1540) získal zpět do majetku olomouckého biskupství. Po vyplacení města i panství začalo postupné obnovování charakteru Kroměříže jako hlavního sídelního města olomouckých biskupů. Kroměříž se tak od počátku 16. století znovu stala nejen správním střediskem rozsáhlé manské soustavy včetně manských soudů, ale také sídlem početného biskupského dvora. Biskupská rezidence tak byla svým zázemím pevně svázána s prostředím vrchnostenského města.⁸⁹

Obecně bylo 16. století pro Kroměříž, stejně jako pro jiná města, dobou prosperity. Ačkoliv z mocensko-politického hlediska zažívala vrchnostenská města „zlatá léta“ od konce 15. do poloviny 16. století, udržovala si mnohá z nich i poté

⁸⁵ PERŮTKA, Marek a kol.: *c. d.*, s. 49–51. Kroměřížský historik Peřinka datuje povýšení Kroměříže mezi roky 1261–1265. Zároveň rozlišuje pro Kroměříž termíny *villa forensis* (1256) *oppidum* (1266) a *civitas* (1290). PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 12. Město Kroměříž slavilo v roce 2013 výročí 750 let trvání města, jež navazovalo na oslavy 700. výročí z roku 1963. Založení města datuje do šedesátých let 13. století také Jindřich Spáčil. SPÁČIL, Jindřich: *Kroměřížská kronika*. Kroměříž 1963, s. 13.

⁸⁶ Výjimkou ve várečném právu bylo nedaleké městečko Hulín. BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila a kol.: *c. d.*, s. 14.

⁸⁷ PERŮTKA, Marek a kol.: *c. d.*, s. 56–61.

⁸⁸ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 39.

⁸⁹ VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská*, s. 133–134. Více o dvoru biskupa Stanislava Thurza a Kroměříži jako biskupské rezidenci například ve studii BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540)*. In: BŮZEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence*, s. 361–382.

významné postavení. Oproti ostatním si však olomoucké biskupství díky mimořádnému postavení v zemi i díky struktuře svého pozemkového majetku zachovalo starý model manské držby, který přizpůsobilo novým podmínkám. Zároveň měl dvůr olomouckého biskupa od 16. století zvláštní právní status, jenž byl proklamován formálním obnovením knížecí hodnosti biskupa.⁹⁰ V druhé polovině 16. století se ve funkci olomouckého biskupa vystřídali Marek Thuen (1553–1563), Vilém Prusinovský z Víckova (1565–1572) nebo Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598). Kromě renesančních stavebních úprav města a samotné rezidence docházelo především za posledně jmenovaného k důsledné katolické reformaci („rekatolizaci“), což se projevilo hlavně v obměně biskupského dvora.⁹¹ Není tedy divu, že v důsledku konfesionalizace byla právě Kroměříž nejvýznamnějším katolickým centrem na tehdejší Moravě. Z hospodářského hlediska bylo dokladem nejen o obecné prosperitě měst, ale především o významu (funkci) Kroměříže jako rezidenčního města postupné zakládání cechovních korporací, ke kterému docházelo od konce třicátých let 16. století, a vydání například pivovárečného⁹² a vinařského řádu⁹³ pro kroměřížské měšťany.

Na přelomu 16. a 17. století dosedl na biskupský stolec budoucí kardinál František z Ditrichštejna (1599–1636). Stejně jako jeho předchůdci i on pokračoval ve stavebních úpravách města (oprava městských bran, radnice či kanovníckých domů) a rezidence s hospodářským zázemím (úprava pokojů, oprava mlýna).⁹⁴ Důležitou událostí bylo roku 1612 přesunutí biskupského dvora, tedy i trvalé rezidence, z Kroměříže do Mikulova. Ten byl blíže Vídni, ve které sídlil nový císař Matyáš se svým dvorem.⁹⁵ Od té chvíle ztratila Kroměříž svůj specifický charakter rezidenčního vrchnostenského města, který opět nabyla až o půl století později. Tento trend je obecně pozorovatelný od počátku 17. století, kdy se začal měnit způsob užívání jednotlivých rezidencí. Šlechtici začali preferovat rezidenci

⁹⁰ VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská*, s. 54–58.

⁹¹ O dvoru olomouckého biskupa v druhé polovině 16. století více v PÁNEK, Jaroslav: *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*. In: BŮŽEK, Václav (ed.): *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*. České Budějovice 1993, s. 167–175. Nejnověji ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009.

⁹² PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 491–494.

⁹³ TAMTÉŽ, s. 494–496.

⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 234–236.

⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 247.

v hlavním městě země na úkor svých sídel na svém panství, a to v závislosti na změnách politických struktur a v souvislosti s růstem byrokracie.⁹⁶

V důsledku událostí třicetileté války byla Kroměříž darována novému českému králi Friedrichu Falckému. V roce 1619 byly proto poprvé vojsky vyplněny a vypáleny některé předměstské části bývalé biskupské Kroměříže, která se za nedlouho dostala opět do držení olomouckých biskupů. V roce 1637 se jedním z nich stal nejvyšší velitel císařských vojsk Leopold I. Vilém (1637–1662), jehož episkopát byl jedním ze zásadních mezníků v dějinách kroměřížských cechovních korporací. Mnohem důležitější událostí bylo pro celé město dobytí švédskými vojsky, ke kterému došlo roku 1643 pod velením vrchního velitele Torstensonova. Při dobývání města však došlo zároveň k požáru, který se rychle rozšířil po celém městě i do předměstí a způsobil tak ničivou katastrofu.⁹⁷ Obětí požáru byly kromě 153 měšťanských domů také kostely, pivovar se sladovnou, mosty přes řeku Moravu a především radnice s městským archivem a samotný zámek.⁹⁸ Po třicetileté válce sice olomoucký biskup Leopold Vilém obnovil Kroměříži náležitá městská práva a ostatní privilegia, ale své „rezidenční“ město nikdy nenavštívil a nejevilo o něj ani přílišný zájem.⁹⁹ Biskupské město ale čekalo slavné „znovuzrození“.¹⁰⁰

Za druhého zakladatele města Kroměříže je považován biskup Karel II. z Lichtensteinu-Castelkorna (1664–1695), který za svého episkopátu obnovil většinu zničeného města i samotnou biskupskou rezidenci, čímž Kroměříž získala opět charakter rezidenčního města. Aby byly realizovány opravy i nová výstavba budov, založil biskup Karel nový stavební úřad. Mezi jeho nejvýznamnější počiny patřila fortifikace města a přestavba vrchnostenského sídla, které bylo dokončeno až po úmrtí biskupa roku 1698, opravy kroměřížských kostelů a hospodářského zázemí rezidence, založení piaristického gymnázia, obnovení biskupské knihovny i dvorské kapely a v neposlední řadě stavba Podzámecké a Květné zahrady. Olomoucký biskup se v Kroměříži zasloužil také o obnovení

⁹⁶ PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695*. Olomouc 2001, s. 12. Více v MAŤA, Petr: *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999, s. 139–162.

⁹⁷ POLIŠENSKÝ, Josef: *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948, s. 116–117.

⁹⁸ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/1,2*, s. 208–210.

⁹⁹ PERŮTKA, Marek a kol.: *c. d.*, s. 149.

¹⁰⁰ ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *c. d.*, s. 19–22.

mincovny (právo ražby) a úřadů spojených se správou biskupského statku a manského soudu.

Po Karlu II. z Liechtensteinu-Castelkorna nastoupil na biskupský stolec Karel III. Lotrinský (1695–1711), který na rozdíl od svého předchůdce v Kroměříži nepobýval a město tak opět ztratilo rezidenční charakter, který byl pevně spjat s biskupským dvorem.¹⁰¹ Roku 1711 nastoupil biskup Wolfgang Hanibal Schrattenbach (1711–1738), který v Kroměříži sídlil většinu času. V této době docházelo mezi vrchností a městem k četným sporům, které sice vyústily v potvrzení městských práv z roku 1701, ale na druhou stranu byla některá práva měšťanů omezena (zákaz myslivosti, rybolovu, obchodu s pivem, regulace trhu aj.).¹⁰² V roce 1759 došlo k dalšímu omezení, a to když bylo za biskupa Leopolda Fridricha Egkhu (1758–1760) zrušeno císařským patentem mincovní povolení a zařízení mincovny bylo následně přesunuto do Vídně.¹⁰³

Jednou z nejvýznamnějších událostí bylo roku 1777 povýšení biskupství na arcibiskupství. První arcibiskup Antonín Theodor Colloredo – Waldsee (1777–1811) byl iniciátorem založení první textilní manufaktury ve městě. V osmdesátých letech probíhala správní reforma, při které byl v Kroměříži založen neregulovaný (úplný) magistrát, v jehož čele stál purkmistr mající i rychtářskou moc.¹⁰⁴ Co se týká proměn města a vrchnostenské rezidence, docházelo v průběhu 19. století k řadě stavebních úprav. Byl regulován tok řeky Moravy, při kterém byly postaveny nové mosty, a upravována podoba Podzámecké zahrady. Za arcibiskupa Ferdinanda Maria hraběte Chotka (1832–1836) byl například zasypán zámecký příkop, čímž došlo ke spojení města a arcibiskupské rezidence. Další změnou bylo bourání městských hradeb, ke kterým bylo přistoupeno po požáru města roku 1836, a oprava vodního systému města. Nejvýznamnější událostí dějin města a rezidence bylo konání říšského sněmu v letech 1848–1849, díky němuž se Kroměříž stala centrem pozornosti nejen střední Evropy. Politické události vyústily ve zrušení patrimoniální správy, čímž došlo ke vzniku dvojkolejnosti veřejné správy na státní správu a samosprávu. Město Kroměříž se tak stalo sídlem stejnojmenného

¹⁰¹ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/4*, s. 32.

¹⁰² O episkopátu biskupa Wolfganga Hanibala Schrattenbacha v PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/4*, s. 183–335.

¹⁰³ ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *c. d.*, s. 30–34.

¹⁰⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost*. Praha 2005, s. 223–224. Více v BĚLINA, P.: *c. d.*

politického okresu, jenž byl tvořen celkem čtyřmi soudními okresy.¹⁰⁵ Zároveň došlo roku 1849 ke sloučení všech městských částí Kroměříže.¹⁰⁶ Posledním arcibiskupem ve sledovaném období byl Bedřich Egon z Fürstenbergu (1853–1892), za něhož byly zbořeny dvě ze tří městských bran, které do té doby otevíraly a zároveň uzavíraly město před okolním „světem“.¹⁰⁷ V případě Kroměříže může právě zbourání městských bran na konci padesátých let 19. století symbolicky uzavřít sledované období dějin města.

PROSTĚJOV

Stejně jako Kroměříž byl i Prostějov v raném středověku slovanskou osadou. Název Prostějov je rovněž odvozen od osobního jména, v jeho případě zřejmě od Prostěje.¹⁰⁸ První písemná zmínka o Prostějovu spadá do 12. století. Tehdejší Prostějovice (dnešní Prostějov) byly zmíněny jako součást majetku v listině Jindřicha Zdíka z roku 1141, kterou olomoucký biskup založil kapitolu při biskupském kostele v Olomouci. Prostějov byl tedy v první polovině 12. století, podobně jako Kroměříž, majetkem olomouckého biskupství.¹⁰⁹

Ve 13. století byl v Prostějově s velkou pravděpodobností dvorec, což dokládá vydání listiny českého krále Přemysla Otakara I. a moravského markraběte Vladislava Jindřicha, která byla v Prostějově paralelně vydána roku 1213. V polovině 13. století přišlo do Prostějova německé etnikum, které vedle původní vesnice založilo svou vlastní osadu, jež získala právo týdenní trhu.¹¹⁰ Trhová ves Prostějov vznikla dle všeho díky tomu, že se na významné obchodní stezce mezi Olomoucí a Brnem nenacházelo krom biskupského Vyškova žádné jiné město. Obě trhové vsi tak měly vyplnit tento prázdný prostor, přičemž měly mít také optimální vzdálenost i k okolním městům Litovli, Kojetínu, Přerovu a také

¹⁰⁵ BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 6. Ostrava 1978, s. 199.

¹⁰⁶ PEŘINKA, František Václav: *Kroměřížský okres 1*, Brno 2010, s. 208–210.

¹⁰⁷ ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *c. d.*, s. 34–42.

¹⁰⁸ „Prostěj“ mohl být dle Kosmovy kroniky velmož, který byl roku 1114 oslepen za dvorské intriky přemyslovským knížetem Otou II. Olomouckým. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 51.

¹⁰⁹ TAMTĚŽ, s. 50. Více o nejstarších dějinách se zaměřením na doložení Prostějova od 12. století v KOUŘIL, Miloš: *K nejstarším dějinám Prostějova*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a místo*, s. 23–30.

¹¹⁰ Na konci 13. století získal Prostějov také právo mýta, čímž se dostal dle Ludmily Grůzové na podobnou úroveň jako Přerov nebo právě Kroměříž. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 55.

Kroměříži. V první polovině 14. století byl Prostějov zeměpanským majetkem, který byl v polovině století zastaven, a trhová ves tak přešla do rukou šlechty.¹¹¹

V držení se vystřídaly šlechtické rody Šelmberků, Kunštátů a od druhé poloviny 14. století také páni z Kravař, za kterých byl již Prostějov, jako součást plumlovského panství, v listinách nazýván městem (civitas). Významným představitelem posledně zmíněného rodu byl Petr z Kravař a Plumlova, jenž se roku 1390 zasloužil o získání výročního trhu od markraběte Jošta. Tím byl Prostějov fakticky povýšen na město. Roku 1406 došlo ke sloučení starého města s novým, které bylo fakticky předměstím, do jednoho celku a na žádost prostějovských měšťanů se město nově řídilo olomouckým městským právem. Předtím se měl Prostějov řídit stejně jako Kroměříž městským právem brněnským.¹¹²

Za husitských válek měl Prostějov zpočátku neutrální postavení, proto nedošlo v létě 1423 k jeho dobytí, které postihlo například Přerov nebo katolickou Kroměříž. Na konci roku se však situace změnila a město Prostějov se přidalo na stranu katolických vojsk, která bojovala i proti kroměřížské vrchnosti – olomouckému biskupu Janu Železnému. Prostějov za boj proti Olomouci zaplatil vypálením, ke kterému došlo v odvetné akci Albrechta Rakouského roku 1431. Po této ráně zažívalo město dobu obnovy, během níž ale Kravařové vymřeli po meči. Plumlovské panství spolu s Prostějovem zdědila Johanka z Kravař (cca 1466–1495), která byla provdána za Jana Heralta z Kunštátu (cca 1441–1490). Doba jejich vlády je označována v prostějovských dějinách za dobu šlechticů jako hospodářských podnikatelů.¹¹³

Druhá polovina 15. století byla v Prostějově spjata se stavebními úpravami města, při nichž byla zahušťována dosavadní zástavba až k městským hradbám. Díky stavbě řemeslnickým domů tak vznikly nové ulice. V této době se město dostalo skrze podnikatelské zájmy (rybníkářství) prostějovské vrchnosti do konjunktury. Za Jana Heralta vznikla v Prostějově také první cechovní korporace.¹¹⁴ Ve městě se nacházel sladový mlýn s vodovodem, vrchnostenský i měšťanský obilný mlýn, dále valcha či brusírna. Nutno poznamenat, že od počátku

¹¹¹ TAMTÉŽ, s. 51–55, 60.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 56–62.

¹¹³ TAMTÉŽ, s. 67–69

¹¹⁴ O založení a vývoji cechů v Prostějově více v samostatné kapitole o cechovních korporacích.

dominovali ve městě soukeníci a soukenictví bylo obecně nejproduktivnějším prostějovským řemeslem.¹¹⁵

Po úmrtí Johanky z Kravař roku 1495 získal plumlovské panství spolu s městem Prostějov Vratislav I. z Pernštejna (1462–1496), který byl manželem její zesnulé dcery Lidmily. Město zůstalo v držení jednoho z významnějších šlechtických rodů celé století. Obecně je toho období považováno za nejslavnější dobu Prostějova, protože se Pernštejnové rozhodli z města učinit centrum svého panství na Moravě, čímž se z Prostějova stalo rezidenční vrchnostenské město. V této době nelze opominout, že za Vratislava z Pernštejna začala významná výstavba fortifikačního systému, při které vznikly kamenné hradby obklopující město.¹¹⁶

V 16. století byl Prostějov vybrán pro stavbu nového sídla, kterou započal Jan IV. z Pernštejna (1478–1548). Za něj došlo k přesunutí sídla a dvora do města, čímž vzniklo ekonomické, společenské a kulturní centrum celého panství.¹¹⁷ Na prostějovském dvoře se konávaly více či méně pravidelné akce a nejrůznější slavnosti.¹¹⁸ Do té doby byl panským sídlem hrad (zámek) Plumlov, který se o svou rezidenční funkci dělil právě s ekonomicky vyspělejší a nepříliš daleko se nacházejícím městem Prostějov.¹¹⁹ Před samotnou stavbou nové rezidence město poskytovalo potřebné zázemí, jakými byl Panský dům na hlavním rynku a dvůr na předměstí. Zároveň zajišťovaly obchodní tepny spojující jih a sever Evropy a Uhry s Čechami přísun luxusního zboží, což se projevilo i na nárůstu tržních práv.¹²⁰

¹¹⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 70–76.

¹¹⁶ Z důvodu objektivit je však důležité zmínit, že Prostějov nikdy nesplňoval veškeré funkce rezidenčního města, protože vrchnost zde nikdy neměla kvůli svým politickým a správním funkcím, které často zastávala, „trvalé bydliště“. Ačkoliv byl sídlem vrchnosti a hospodářské správy panství nedaleký hrad Plumlov, zaznamenal Prostějov na konci 15. století výrazný vzrůst vrchnostenských aktivit posilující hospodářské zázemí i „sebedůvěru“ městského centra panství. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 86–88.

¹¹⁷ VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská*, s. 63. Kulturní funkci, která odpovídá charakteru rezidenčního vrchnostenského města, dokládá zakládání škol, humanistická tvorba, působení literárního bratrstva či existence první tiskárny na Moravě. Více v GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 119–128.

¹¹⁸ KOKOJANOVÁ, Michaela: *Ikonografie slavností perňštejnského Prostějova v současném městě*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000, s. 409–418. Na prostějovském zámku byly přijímány také významné osoby, což pro samotné město znamenalo hospodářský i společenský přínos. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 90.

¹¹⁹ VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská*, s. 149.

¹²⁰ KOKOJANOVÁ, Michaela: *Byli – nebyli Prostějováci časů rezidenčních?* In: TÁŽ (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*. Prostějov 1997, s. 545. Například roku 1534 získal Jan z Pernštejna od krále Ferdinanda právo konání třetího

V polovině 16. století bylo také rozšířeno a upraveno okolí rezidence, čímž vzniklo zámecké náměstí. K přestavbě samotné rezidence došlo v letech 1568–1571 za Vratislava II. z Pernštejna (1530–1582). Tento významný šlechtic zastával funkci nejvyššího kancléře českého království a je zajímavý také tím, že byl oproti svým předkům katolického vyznání a měl blízký vztah s olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským.¹²¹ Za Vratislavova syna Jana V. z Pernštejna (1561–1597) ale zaznamenal Prostějov odklon přízně vrchnosti. Samotný Jan, který byl císařským vojevůdcem, ve městě kvůli své funkci příliš nepobýval. S jeho osobou je spojen konec Prostějova a celého plumlovského panství jako majetku perňštejnského rodu. Jan totiž roku 1597 padl při obléhání pevnosti Ráb a Prostějov tak ztratil svého pána.¹²²

Dva roky trvalo perňštejnským ručitelům najít kupce plumlovského panství, kterým se nakonec stal Karel z Lichtenštejna (1569–1627). Tehdy třicetiletý Lichtenštejn potvrdil roku 1599 Prostějovu všechna dosavadní privilegia a o rok později zprostil měšťany včetně cechovních korporací veškerých rukojemství a půjček, které předtím poskytli posledním Pernštejnům.¹²³ Karel z Lichtenštejna byl posledním pánem, který v Prostějově příležitostně pobýval. Po jeho úmrtí ztratil prostějovský zámek i město rezidenční charakter, jež si udrželo po necelé jedno století. Důležitým faktorem, který bezesporu ovlivnil budoucnost Prostějova jako rezidence vrchnosti, byla konfesijní příslušnost či spíše náboženská „svoboda“, která se městu dostávala.¹²⁴ Přes postupná omezení byla náboženská svoboda v Prostějově i za Karla z Lichtenštejna, ačkoliv pán plumlovského panství konvertoval ke katolictví pod vlivem kardinála z Ditrichštejna. Náboženská tolerance trvala jen do roku 1622. Od té doby začalo ve městě díky politické situaci v zemi sílit rekatolizační/protireformační úsilí. Aby Karel docílil co nejrychlejšího přestupu měšťanů ke katolictví, neváhal použít i hospodářská opatření. Nekatolíci nesměli ve městě provozovat obchod ani řemeslo a zároveň byly prostějovským měšťanům

výročního trhu, přičemž tržní práva byla rozšířena i o konání týdenního trhu také v pondělí či o právo pořádat tři koňské trhy. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 106.

¹²¹ Více o vztazích Stanislava Pavlovského ve studii PÁNEK, Jaroslav: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta*. Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva Okresního archivu za rok 1989, 1989, s. 35–58.

¹²² GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 93–94.

¹²³ TAMTÉŽ, s. 92.

¹²⁴ O náboženských poměrech v Prostějově a střetu s kroměřížskou vrchností – olomouckým biskupem více v TAMTÉŽ, s. 110–118.

pozastaveny pivní várky. Od roku 1626 byly prováděny také exekuce nekatolických městských radních a cechmistrů, na což dohlížel nově ustanovený knížecí rychtář.¹²⁵

Za třicetileté války postihl Prostějov, který byl před konfliktem největším vrchnostenským městem na Moravě, podobný osud jako Kroměříž.¹²⁶ Ačkoliv roku 1643 našla švédská vojska Prostějov poloprázdný, nechal generál Torstensson nařídít zbourání městských hradeb včetně některých bran a vypálení prostějovského zámku.¹²⁷ Po válce byl Prostějov zpusťšený podobně jako Kroměříž, ačkoliv město olomouckého biskupa podlešlo požáru celé. Na konci 16. století měl Prostějov celkem 666 domů, přičemž v druhé polovině 17. století jich stálo jen 509, z nichž bylo celých 339 opuštěných.¹²⁸ Požár se lichtenštejnskému městu ale nevyhnul, zachvátil jej roku 1697. Obětí požáru, který v dějinách města způsobil největší škodu, bylo takřka celé vnitřní město a polovina předměstí.¹²⁹ Za zmínku stojí, že prostějovský zámek, kdysi rezidenční sídlo pernštejnských pánů na Moravě, nebyl obnoven, protože Lichtenštejnové sídlící ve Valticích a Lednici dali přednost zbudování nového sídla na Plumlově.¹³⁰

V první polovině 18. století byly v Prostějově opravovány stavby poškozéné požárem z roku 1697, čímž město dostalo stejně jako Kroměříž barokní vzhled, ačkoliv se na opravě Prostějova na rozdíl od biskupského rezidenčního města vrchnost nepodílela. V této době sice městské hospodářství stagnovalo, ale situaci zlepšila stavba císařské silnice, která byla započata roku 1728. Silnice spojovala nejen dvě největší moravská města – Brno a Olomouc, ale zároveň městem procházela obchodní stezka propojující hlavní Vídeň se Slezskem a Polskem. Díky tomu rostl ve městě tržní a jarmareční ruch.¹³¹

V druhé polovině 18. století dominovalo ve městě oproti předchozímu období šenkování vína, které bylo dováženo z lichtenštejnských jihomoravských panství. Produkce piva a lihovin, která byla typickým příkladem městského hospodářství,

¹²⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 130–132.

¹²⁶ Před třicetiletou válkou byl po Olomouci a Brně čtvrtým největším městem na Moravě, přičemž se pravděpodobně mohl srovnávat se třetím královským městem – Jihlavou. Více v příspěvku z konference MATĚJEK, František: *Zkáza Prostějova za třicetileté války*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a místo*, s. 49–58.

¹²⁷ POLIŠENSKÝ, Josef: *c. d.*, s. 115–116.

¹²⁸ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 142.

¹²⁹ Ačkoliv v Prostějově shořela mimo jiné i nově opravená radnice, městský archiv byl na rozdíl od toho kroměřížského zachráněn. TAMTĚŽ, s. 148–150.

¹³⁰ KROUPA, Jiří: *Prostějov v 18. století*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a místo*, s. 59–65.

¹³¹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 153–154.

šla v tomto případě do pozadí, ačkoliv pálení kořalky bylo v Prostějově výnosnější než pivovarnictví. Z hlediska správy města došlo ke změnám v druhé polovině 18. století. Od roku 1787 měl Prostějov regulovaný magistrát, což znamenalo stejně jako v ostatních městech konec původní podoby městských rad. V Prostějově byl od té doby zkoušený purkmistr, radní a syndik, tři radní z řad obce, tři kancelisté a tři soudní sluhové, přičemž byli purkmistr i radní ustanoveni zemským guberniem a apelací.¹³²

V druhé polovině 18. století se na prostějovském obchodě podílelo především bohaté židovské obyvatelstvo. Na počátku 19. století existovaly v Prostějově tři tovární podniky židovských podnikatelů na výrobu bavlněných tkanin.¹³³ První textilní továrna ve městě ale nevznikla v bavlnářství, ale ve zpracování vlny, ve které mělo v Prostějově hlubokou tradici. Jednalo se o slavnou továrnu Veitha Ehrenstamma, která byla založena roku 1801 a jejíž majitel bydlel mimo židovské ghetto – přímo v prostějovském zámku, který vlastnila vrchnost. Obecně byl kapitál soustředěn v rukou bohatých židovských podnikatelů, kteří se různými způsoby podíleli na životě města.¹³⁴

Během 19. století se díky hospodářským a sociálním změnám měnila postupně podoba města, ačkoliv si střed Prostějova uchoval svůj původní středověký charakter. Ještě v první polovině století si město zachovalo původní hradby, které však ztratily obranný charakter. K jejich zbourání došlo až po roce 1848. Dění revolučních letech 1848–1849, které vyústilo ve zrušení patrimoniální správy a vznik dvojokolejnosti veřejné správy, se dotklo také Prostějova. Město, které od roku 1850 náleželo do stejnojmenného soudního okresu, se ale ihned nestalo, jak tomu bylo v případě Kroměříže, sídlem okresu politického.¹³⁵ Jedním z mezníků v dějinách Prostějova bylo založení velkovýroby konfekčních oděvů M. I. Mandla, jimž bylo roku 1858 uděleno zemské oprávnění k provozu továrny na mužské oděvy. Prostějov se tak po roce 1860 stal vedle Vídně skutečným centrem výroby oděvů

¹³² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *c. d.*, s. 224.

¹³³ Více o hospodářském vývoji Prostějova se zaměřením na textilní průmysl a vznik továren na zpracování bavlny v JANÁK, Jan: *Prostějov ve znamení bavlny*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a místo*, s. 66–77.

¹³⁴ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 200–201, 207.

¹³⁵ BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 1. Ostrava 1966, s. 23–24, 46–47.

v monarchii a symbolicky tak z hospodářského hlediska završuje vymezené období této práce.¹³⁶

V PROMĚNÁCH STALETÍ

Obě moravská města měla od počátku své existence podobný osud, ačkoliv mnohdy stála proti sobě. Kroměříž a Prostějov byly od raného středověku slovanskými osadami, jejichž název se odvozuje od osobních jmen. Na počátku 12. století se sice nacházely v držení stejného pána – olomouckého biskupa, ale během dalšího vývoje se Prostějov stal natrvalo majetkem šlechtických rodů. Rozdílné bylo také povýšení jednotlivých středověkých sídel na město. Kroměříži se to podařilo již v šedesátých letech 13. století, přičemž Prostějov byl fakticky povýšen na město s trhovým právem až roku 1390.

Zatímco plumlovské panství včetně města Prostějova měnilo během staletí svého majitele, Kroměříž se stala po období husitských válek trvalým rezidenčním centrem olomouckých biskupů. V renesanční rezidenci sídlil dvůr jednoho z nejmocnějších aristokratů na tehdejší raně novověké Moravě a Kroměříž se tak stala hospodářským, sociálním, správním, ale i kulturním a politickým centrem. O téměř třicet kilometrů daleko se ve stejném období snažili Pernštejnové vybudovat v Prostějově novou rezidenci, která měla být obdobným centrem jako jejich sídla v Českém království. Obě města zažívala dobu prosperity. Byla budována hospodářská zázemí, podporovány řemesla a obchod, stavěny a opravovány reprezentativní budovy a důraz byl dbán také na fortifikaci měst. Ačkoliv měl Prostějov jistý handicap, pokud jde o trvalejší politický vliv, byla obě města významnými centry na tehdejší Moravě. Do třicetileté války byl Prostějov dokonce čtvrtým největším městem země. V této době však plumlovské panství změnilo svého majitele, jehož rod v Prostějově vůbec nepobýval, a trvalým centrem panství se stal Plumlov.

Situace se rapidně změnila po třicetileté válce. Po ní vypadala většina moravských měst podobně. Nejhorší osud ale potkal biskupskou Kroměříž, kterou

¹³⁶ BENDA, Jiří: *Prostějov – město oděvnictví*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a místo*, s. 117–122.

dobyla švédská vojska, a zároveň v ní vypukl požár, jenž zachvátil téměř celé město. Nebyl to ale její konec, protože právě díky osudnému požáru čekalo město znovuoobnovení. Prostějov se z následků třicetiletého válečného konfliktu vzpamatovával postupně. Stejný osud se mu ale nevyhnul. Velký požár zachvátil Prostějov na konci 17. století, tedy v době, kdy celá Kroměříž již dostávala nový, barokní vzhled. Oproti Prostějovu se ale biskupské město těšilo stále statusu rezidenčního vrchnostenského města, které se sice z politického pohledu nemohlo srovnávat s dobou 16. století, ale sídlily v něm důležité hospodářské a správní úřady olomouckého biskupství.¹³⁷

V 18. a 19. století zažila obě města významné změny, jež dokreslily různorodost obou lokalit. Prostějov se stal důležitým hospodářským centrem díky stavbě císařské silnice spojující královská města Brno a Olomouc, což se projevilo především na nárůstu tržního a jarmarečního ruchu. Oproti tomu byla Kroměříž rezidenčním sídlem olomouckého biskupa, které mělo zabezpečit jeho společenské, kulturní a hospodářské potřeby. Prestižní záležitostí bylo roku 1777 povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství, díky čemuž vzrostlo i postavení Kroměříže jako rezidence s důležitou reprezentační funkcí. Obě města zažila v druhé polovině 18. století důležité správní změny, během nichž vznikly regulované magistráty a prakticky tak zanikla jejich městská autonomie.

Na přelomu 18. a 19. století vznikala v Kroměříži první textilní manufaktura, jejímž iniciátorem byl olomoucký arcibiskup. Oproti tomu v Prostějově existovala řada textilních podniků, mezi nimiž dominovaly továrny na zpracování sukna. Právě soukenictví mělo v Prostějově silné kořeny již od středověku. Kapitál se v této době kumuloval především v rukou bohatých židovských měšťanů, proto není divu, že majiteli podniků jak v Prostějově, tak i Kroměříži byly převážně židovští podnikatelé. Za zmínku stojí, že zatím co na kroměřížském zámku sídlil nejvyšší církevní představitel na Moravě, na prostějovském zámku bydlel právě majitel jedné z textilních továren.

Pro dokreslení různorodosti Prostějova a Kroměříže v 19. století poslouží odmítavé stanovisko kroměřížské vrchnosti i měšťanů při stavbě Severní dráhy císaře Ferdinanda, která měla propojovat nejdůležitější moravská města.¹³⁸ Na tento postoj doplatili v polovině stejného století poslanci, kteří se museli z Hulína, jenž byl

¹³⁷ PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *c. d.*, s. 40.

¹³⁸ ŠŮSTAL, Martin – KOPŘIVA, Vojtěch: *Strípky z dějin trati kroměřížské dráhy*. Holešov 2002, s. 3–4.

vybrán místo arcibiskupského města, dopravovat do Kroměříže sami. Události revolučních let 1848–1849 ovlivnily celou monarchii, přičemž Kroměříž byla místem konání ústavodárného říšského sněmu, jenž byl z Vídně přesunut v listopadu roku 1848. Revoluční dění vyústilo v již zmiňované zrušení patrimoniální správy a vznik dvoukolejnosti veřejné správy. Vedle státní správy nově fungovala také obecní samospráva, což mělo zásadní vliv na život měst. V období konce existence cechovních korporací byly v Kroměříži i Prostějově bourány brány, hradby a stará příměstská zástavba, díky čemuž se obě města otevírala nejen venkovu, ale také nové budoucnosti.¹³⁹ Cechy v ní ale místo nenašly. V moderních městech je v osmdesátých letech 19. století nahradila živnostenská společenstva. Přes odlišný, ale v něčem velmi podobný osud zůstaly Kroměříž a Prostějov významnými moravskými městy, ačkoliv Kroměříž si uchovala svůj všestranný rezidenční charakter a z Prostějova se stalo jedno z nejdůležitějších center textilní výroby v monarchii.

¹³⁹ Pro představu měla Kroměříž k roku 1850 celkem 7 530 obyvatel, přičemž Prostějov měl ve stejném roce 10 660 obyvatel. Svou převahu si Prostějov před Kroměříží udržel od raného novověku. MATĚJEK, František: *Postavení města v rámci panství*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Prostějov 1997, s. 73–74, 82–83.

2. CECHOVNÍ KORPORACE

Cílem kapitoly je definování řemeslných cechů jako raně novověkých korporací, které v městském prostředí plnily důležitou ekonomickou, sociální, kulturní a náboženskou roli. Mimo to mohly v omezené míře disponovat také politickým vlivem ovlivňující život městské společnosti.¹⁴⁰ Obsahem kapitoly jsou rovněž obecné dějiny cechovních korporací v českých zemích, které jsou líčeny ve vztahu k vrchnostenské a státní moci mající na cechovní korporace zásadní vliv. Při výkladu hraje důležitou roli výzkum Jakuba Hušky, který upozornil na některé nedostatky starší literatury.¹⁴¹ Důraz je kladen zejména na předpoklad, že lze cechy chápat jako raně novověký fenomén a jejich postupný vývoj v 18. a 19. století neměl zcela retardační vývoj.

CECH JAKO MĚSTSKÁ KORPORACE

Jak lze definovat cechovní korporace? Vzhledem k diferencovanosti cechovních korporací ve světě neexistuje žádná jednotná definice, která by globalizovala veškeré cechy a jim podobné organizace. Z evropského hlediska lze cechy obecně chápat jako „trvalou, obvykle místní organizaci lidí stejné profese nebo živnosti (obchodu) či kombinaci stejných povolání, jež je uznávána místní, regionální nebo centrální správou. Jejím nejdůležitějším, ale rozhodně ne jediným účelem je obrana a udržení práv na obchodní monopol s ohledem na spoluobčany a vnější konkurenci.“¹⁴² V prostředí českých zemí patřily řemeslné cechy svými

¹⁴⁰ V souvislosti s cechy jsou stručně zmíněny také jiné typy městských korporací, které vedle cechů ve městech existovaly a svým způsobem si vzájemně konkurovaly. Mezi základní studie k této problematice patří především BŮZEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí* mapující prostor českých zemí. Pro říšský prostor existuje vícedílná studie z pera Richarda Dülmena (především druhý díl *Vesnice a město*). Mezi studie zabývající se i ostatními společenstvy v městech například JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005; MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna*. Brno 2010 aj.

¹⁴¹ HUŠKA, J.: c. d.

¹⁴² „[...] permanent, generally local organizations of people in the same profession or trade or a combination of the same professions, recognized by the local, provincial, or central government, and which have as their main, but certainly not exclusive, purpose the defence and maintenance of the trade monopoly rights with regard to fellow citizens and outside competitors.“ LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): c. d., s. 6.

středověkými kořeny a ekonomicko-sociálním charakterem mezi tradiční městské korporace, které byly neoddělitelně spjaty s životem každého (raně) novověkého města. Samotná města byla svými ekonomickými a sociálními zájmy korporací, tedy společenstvím, jež se dobrovolně podřizovalo právním normám. Měšťané se cítili být součástí městské obce, která představovala jeden velký organismus (*corpus* – tělo). Měšťané zároveň tvořili pouze plnoprávnou část obyvatel města, jimž bylo uděleno městské právo. Richard van Dülmen tvrdí, že „*měšťanské právo zahrnovalo především měšťanský způsob života, který musel být ke cti rodině, stavu a městu*“,¹⁴³ což odpovídalo praxi, během níž byl městskou radou přijímán mezi měšťany v zásadě člověk schopný doložit osobní svobodu, bezúhonný s poctivým původem a schopný komunikovat v jazyce městské obce. Plnoprávní měšťané zpravidla vlastnili nebo obývali měšťanský dům a provozovali řemeslo či jinou živnost, čímž se stávali nezbytnou součástí městského života.¹⁴⁴

V raně novověkých městech existovala řada městských korporací, v nichž měšťané dostávali příležitost se podílet na životě obce. Korporace představovaly společenství sdružující obyvatele města se stejným profesním nebo osobním zájmem, jež měla výrazný sociální a kulturní rozměr. Mezi takové korporace se řadí rovněž náboženská (literátská) bratrstva,¹⁴⁵ komunity židů a především řemeslné cechy. Nejpočetnější sociální skupinu městské společnosti tvořili po celé období raného novověku právě řemeslníci,¹⁴⁶ proto se nelze divit, že řemeslné cechy byly nejčastějším a nejrozšířenějším typem městské korporace. V rámci cechu si jeho členové vytvářeli do určité míry vlastní samosprávu, měli kodifikované normy, společné znaky, symboly a další způsoby sounáležitosti.

Kodifikovanými normami jsou myšlena nařízení v podobě cechovních artikulů (*privilegia, pořádky, Articuln* aj.), jež vyplývaly z městského práva

¹⁴³ DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). II., Vesnice a město* (dále jen *Kultura II*), s. 81.

¹⁴⁴ Udělování městského práva sloužilo jako důležitý nástroj kontroly, dohledu a podřizování nově přijímaných měšťanů právním a společenským normám městské společnosti. BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých*, s. 128–129, 366–367.

¹⁴⁵ Obecně k problematice náboženských bratrstev ve studii MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem* (dále jen *Náboženská bratrstva*). In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *c. d.*, s. 37–77. Příkladovou prací konkrétní lokality je například MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *c. d.*

¹⁴⁶ Cechovní řemeslo hrál dominantní roli do konce 18. století a řemeslná výroba se podstatným podílem koncentrovala ve městech a jejich okolí. Van Dülmen dokládá v průběhu raného novověku pozvolný úbytek podílu řemeslníků v sociální skladbě říšských měst. Například v Erfurtu tvořilo řemeslnictvo v 16. století 85 % obyvatel, přičemž v Kolbenz to bylo v 18. století „pouhých“ 33 %. DÜLMEN, Richard van: *Kultura a život II*, s. 90–91.

a cechům byly potvrzovány nejprve městskou radou, vrchností a později panovníkem prostřednictvím centrálních zemských úřadů. Z artikulů jasně vyplývá například struktura cechů, jejich (samo)správa a konkrétní ekonomická, sociální a náboženská role. Do řemeslného cechu patřili mistři se svými manželkami a dětmi, tovaryši a učni. V čele cechu stáli cechmistři, kteří měli primárně na starosti cechovní samosprávu, jako byla například kontrola kvantity a kvality řemeslných výrobků nebo přestupky členů cechů. Ze strany městské rady či vrchnosti byl pověřen kontrolou jeden z městských radních, který v pozdější době zpravidla zastával funkci komisaře. Zmíněno bylo také ekonomické poslání cechovních korporací. Primární funkcí cechů byla regulace a usměrňování ekonomických aktivit řemeslníků, jejichž členství bylo v cechu povinné. Počet členů jednotlivých cechů byl omezen, což vedlo k ochraně před konkurencí a k nastolení jednotné kvantity i kvality řemeslných výrobků. Ačkoliv měly cechy fakticky omezující charakter, cechovní forma řemeslné výroby odpovídala podmínkám středoevropského hospodářství především „dlouhého“ 16. století. Cechy zásobující místní trh vyhovovaly podnikatelským aktivitám vrchnosti.¹⁴⁷

Měšťané se mohli prostřednictvím cechů domáhat vlivu na politické dění, čehož mohli dosáhnout zasedáním v městských radách. Radní (konšelé) nebyli zaměstnanci města a svou byrokratickou službu vykonávali vedle své profese či živnosti, jež jim přinášela hlavní zdroj obživy. Pro radní vrstvu byly typické dobré majetkové poměry a velmi úzké vztahy,¹⁴⁸ díky kterým se cechmistři některých bohatších cechů mohli stát teoreticky až do josefínských reforem¹⁴⁹ členy městské samosprávy. Cechovním korporacím náležela klíčová úloha v rámci utváření profesních kariér, mezilidských vztahů a základních událostí životního cyklu členů klíčová úloha. Díky tomu jim lze kromě významné ekonomické role přičíst také sociální charakter. Cechy a jejich tovaryšská bratrstva organizovaly například ritualizované cechovní festivity, zajišťovaly péči o přestárlé nebo zchudlé členy a zásadním způsobem se podílely na klíčových okamžicích, především pohřbech, životního cyklu svých členů. Nezanedbatelnou roli hrály cechy také z náboženského (konfesijního) hlediska, což dokládají cechovní kaple a oltáře v chrámech větších měst. Dále cechy vytvářely prostor ke vzájemné komunikaci prostřednictvím nejen

¹⁴⁷ BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých*, s. 370–371.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 130–133.

¹⁴⁹ BĚLINA, Pavel: *c. d.*

církevních staveb, ale také vyhrazených míst v cechovních hospodách, kde byly ukládány poháry zdobené cechovními znaky. Tyto reprezentativní symboly byly umístěny také na cechovních pečetích, žezlech, truhlách nebo vývěsních štítech.¹⁵⁰

Všichni řemeslníci sdružení v cechovních korporacích byli vázáni řemeslníckými ctnostmi a své sebevědomí prezentovali navenek jako uzavřená skupina. Řemeslnický stav ale netvořil homogenní vrstvu městské společnosti. Sociální rozdíly mezi cechy a jejich řemeslníky byly značné. Některé cechovní živnosti měly lepší sociální status ve společnosti, nežli jiné. Určujícím pro sociální postavení byly vedle starobylosti řemesla či cechu také majetek a kvalita práce.¹⁵¹ Řemeslníci měli na rozdíl od obyvatel venkova životní poměry, jež se vyznačovaly přísným řádem a stísněnými obytnými poměry. Ačkoliv byly domy řemeslníků reprezentativní navenek, jejich interiér byl spíše skromný. Rodina mistrů žila v domě společně s uční a tovaryši, přičemž dílna se od ostatních prostor domu oddělovala jen někde. V raném novověku se řemeslník snažil reprezentovat i svým oděvem, v němž chodil na ulici, do kostela a v němž vystupoval při průvodech (procesí, městské slavnosti aj.). Právě při nich se řemeslník prezentoval jako člen cechu, jehož „počestnost“ byla obrazně řečeno na první pohled rozpoznatelná.¹⁵²

Cechovní korporace představovaly neoddělitelnou součást městského života nejen v raném novověku. Poskytovaly řemeslníkům jak práci, tak možné sociální, kulturní, náboženské a dříve rovněž politické naplnění ve společnosti. Městská rada Kroměříže roku 1699 výstižně odpověděla na dotaz královského tribunálu v Brně ohledně zrušení cechů, že „*cechů nelze zrušiti, ba, ani zmenšiti jejich počet, že nelze si představit, jak by řemeslník mohl dělati řemeslo mimo cech.*“¹⁵³ Otázkou je, jakou roli hrály cechovní korporace v dějinách českých zemí. Jednalo se primárně o středověké korporace nebo se plně etablovaly až v období raného novověku? A jak je možné, že byly cechy zrušeny až novým živnostenským řádem roku 1859? Jan Kühndel napsal, že „*výrobní systém cechovní [...] se přežil. Zkostnatěl, ustrnul*

¹⁵⁰ BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých*, s. 371–375.

¹⁵¹ Vedle poctivých řemesel sloučených v ceších existovala také řada nepoctivých řemesel, jež statusu cechu nedosáhla. Van Dülmen do této kategorie řadí například metaře, sluhy, lazebníky nebo koželuhy. V prostředí českých zemí se oproti Dülmenovu tvrzení (oblast Říše) setkáme i s cechy koželuhů nebo lazebníků (viz podkapitola „Kroměřížské a prostějovské cechy“). DÜLMEN, Richard van: *Kultura a život II*, s. 93, 102. Více o bezectných profesích a lidech v TÝŽ: *O bezectných lidech. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku* (dále jen *O bezectných*). Praha 2003.

¹⁵² DÜLMEN, Richard van: *Kultura a život II*, s. 100–102.

¹⁵³ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 389. Radní protokol 4. VI. z roku 1699, č. 58.

a nedovedl svým členům zjednat ani slušné živobytí a svobodné řemeslo ani láci výrobků soutěžit s továrnami. Zanikl; jeho zevní lesk, cechovní památky, se stěhovaly do muzeí.“¹⁵⁴ Na otázku, do jaké míry to byla pravda, se pokusí odpovědět následující řádky.

DĚJINY CECHOVNÍCH KORPORACÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Určit přesný vznik cechovních korporací v českých zemích je stejně jako v ostatních oblastech Evropy značně problematické. Česká historiografie datuje vznik prvních cechovních korporací do 14. století,¹⁵⁵ ačkoliv Josef Janáček klade počátky řemeslných organizací do konce předcházejícího století.¹⁵⁶ Nejstarší řemeslný cech byl založen v Českém království, a to ve Starém Městě pražském roku 1318.¹⁵⁷ V Markrabství moravském obdrželi nejstarší doložená statuta řemeslníci v Brně až o celé půl století později (1367).¹⁵⁸ Jak lze vidět, nejstarší cechovní korporace vznikaly nejprve v zeměpanských (královských) městech a až v pozdější době, především v 16. století, byly zakládány i v ostatních, vrchnostenských městech.

Cechy měly své kořeny ve středověku, což dokládá i existence prvních řemeslných bratrstev ve střední Evropě již od 12. století. Tato bratrstva byla charakteristická svým náboženským a charitativním charakterem než ekonomickou rolí. Právě ekonomická role cechů nebyla uznána ani městskou správou ani samotným panovníkem až do 14. století.¹⁵⁹ Jako příklad může posloužit zrušení brněnských spolků králem Václavem II. roku 1292 nebo zakázání

¹⁵⁴ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovská řemesla*, s. 8.

¹⁵⁵ Například MENDL, Bedřich: *c. d.*, s. 23–24.

¹⁵⁶ JANÁČEK, Josef: *Přehled vývoje*, s. 100–101.

¹⁵⁷ Jednalo se o krejčí, kteří se přihlásili u rychtáře a městské rady o potvrzení svého organizování v cechovní formě. WINTER, Zikmund: *Dějiny řemesel*, s. 186.

¹⁵⁸ Dokladem toho je listina markraběte Jana Jindřicha, který roku 1367 potvrdil statuta brněnským zlatníkům, a listina markrabat Jošta a Prokopa, jež roku 1387 potvrdili cechovní statuta brněnským konvářům a cínotecům. Obě listiny jsou obsaženy v seznamu studovaných konfirmačních listin z let 1310 až 1411 (příloha č. 2) práce MARTÍNKOVÁ, Lenka. *Zeměpanské konfirmační a konsensní listiny z lucemburské doby pro moravské příjemce*. Brno 2003, s. 217–224. Naopak kroměřížský historik František Václav Peřinka tvrdí, že nejstarší cech na Moravě měli brněnští mlynáři a řezníci (1352). PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 327.

¹⁵⁹ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 46.

olomouckých a brněnských řemeslnických bratrstev markrabětem Karlem IV. ve čtyřicátých letech 14. století.¹⁶⁰

Otázkou je, zdali lze cechy považovat pouze za středověké instituce. Adjektivem „středověký“ nebo dokonce „prastarý“¹⁶¹ svázali historici (Winter, Janáček aj.) řemeslné cechy s dobou jejich vzniku natolik, že jsou cechy do dnešních dnů považovány za typicky středověkou organizaci. Jak ve své práci upozorňuje Jakub Huška: „*Tento přívlastek nemá ani tak funkci chronologickou, [...] nýbrž spíše odkazuje na negativní charakteristiky spjaté s tímto obdobím. [...] Implicitně nám říká, že cech byl přirozenou součástí jedné periody, ale v jiném modernějším čase se stala tato instituce přežitou a retardační.*“¹⁶² Dle něj by se k řemeslným cechům mělo přistupovat spíše naopak, tedy více jako k fenoménu raně novověkému. Tuto teorii dokládá tvrzením, že „*některé charakteristické prvky definující cech a status řemeslníka se objevovaly postupně, časově a geograficky nestejnoměrně*“,¹⁶³ což souvisí s rozšiřováním cechovní sítě v „dlouhém“ 16. století.¹⁶⁴ Tento proces koreloval s rozvojem vrchnostenských měst, ve kterých bylo včetně biskupské Kroměříže a pernstejnského Prostějova zakládáno nejvíce řemeslných cechů.¹⁶⁵ Teprve na přelomu 15. a 16. století vykrytalizovaly základní znaky cechovního zřízení a korporace řemeslníků se v českých zemích plně etablovaly.¹⁶⁶

V polovině 16. století došlo proti cechům k radikálnímu kroku ze strany panovníka. Ferdinand I. tehdy zrušil po neúspěšném stavovském povstání roku 1547 cechovní zřízení v českých a hornolužických královských městech, ačkoliv jeho nařízení nebylo zcela jednoznačné a cechovnictví bylo posléze znovu obnoveno.¹⁶⁷ Zrušení se ale nedotklo ostatních korunních zemí, včetně Moravy,

¹⁶⁰ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovská řemesla*, s. 7.

¹⁶¹ Jako příklad může posloužit citace Zikmunda Wintera: „*Organisace řemesel a živností byla v XVI. věku starověká, cechovní*“, ve které slouží „starověká“ jako synonymum k pojmu „středověká“. WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 3–4.

¹⁶² HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 46. Pojem „retardační“ užil přímo Josef Janáček ve své přehledové monografii k dějinám řemeslné výroby v českých zemích. JANÁČEK, J.: *Přehled řemeslné*, s. 274.

¹⁶³ Jedním z takových prvků byla například povinnost mladších členů cechu (tovaryšů) vandrovat. Vandrovací cesta existovala i dříve, byla ale pouze dobrovolná. Povinnou se stala na základě cechovních norem až v 16. století. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 46.

¹⁶⁴ Tato skutečnost nebyla otázkou jen prostoru českých zemí. Důkaz o podobném vývoji, tedy rozšiřování cechovnictví v době raného novověku, poskytuje pro rakouské země Josef Ehmer v první části *Die Ausbreitung des Zunftwesens vom 16. bis zum 18. Jahrhundert* svého příspěvku. EHMER, Josef: *Zünfte in Österreich in der früher Neuzeit*. In: HAUPT, Heinz-Gerhard: *Das Ende*, s. 90–94.

¹⁶⁵ O vzestupu vrchnostenských měst ve středoevropském kontextu více ve studii MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost*, s. 283–296.

¹⁶⁶ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 47. Více v díle WINTER, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti*.

¹⁶⁷ JANÁČEK, Josef: *Přehled řemeslné*, s. 228–229. Více v díle Winter, Zikmund: *Český průmysl*, s. 56–65.

a cechů ve vrchnostenských městech. Autonomie cechů byla v průběhu raného novověku postupně omezována. Kromě nahodilých panovnických zásahů se jednalo o autoritu městských správ, která cechy omezovala především v podílu na městské samosprávě. Josef Janáček dokonce hovoří o tom, že „*nikdy dříve nebylo postavení cechů vůči městské radě tak podřízené [...] jako před začátkem třicetileté války.*“¹⁶⁸

Třicetiletá válka se podepsala na všech sférách života raně novověké společnosti. Postihnuta byla takřka všechna města českých zemí, přičemž mnohá z nich byla zdevastována nebo zcela zničena. Válečný stav dopadl také na cechovní korporace, z nichž některé v důsledku válečných a politických událostí zanikly. Po třicetileté válce došlo k postupnému obnovování sítě řemeslných cechů. Na Moravě jsou transparentním příkladem cechovní korporace v městech olomouckého biskupa, které byly ve druhé polovině 17. století postupně obnovovány nebo nově zakládány.¹⁶⁹

Období od konce 17. století je spojováno se systematickými zásahy státního aparátu do cechovního zřízení. Prvním počinem bylo vydání řemeslnického pořádku (*Handwerksordnung*) roku 1689, díky čemuž měla vrchnost pravomoc zasahovat do záležitostí cechů.¹⁷⁰ Jednalo se o právo vrchnosti snižovat nebo zvyšovat počet členů v jednotlivých ceších.¹⁷¹ Dalším krokem bylo na počátku 18. století zavedení patentu, jímž Josef I. zakazoval městským radám a vrchnostem potvrzování cechovních artikulů.¹⁷² Tím byl odstartován proces kontroly a confirmace cechovních řádů panovníkem prostřednictvím centrálních zemských úřadů.¹⁷³ Po smrti Josefa I. převzal iniciativu Karel VI. Za jeho vlády byly vydány

¹⁶⁸ JANÁČEK, Josef: *Přehled řemeslné*, s. 253. Jakub Huška poukazuje na příkladu královské Olomouce na to, že například olomoučtí řemeslníci nebyli z politické moci zcela vyloučeni. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 48–49.

¹⁶⁹ Současně došlo také k „centralizaci“ artikulů všech biskupských cechů, přičemž hlavní roli hrály cechy v rezidenční Kroměříži. Kroměřížské artikuly se staly vzory pro všechny cechy biskupských měst a zároveň byly prohlášeny za hlavní tedy nadřízené. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 293–295. Prostor

¹⁷⁰ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 30.

¹⁷¹ Max Adler podotýkal, že se patent obrátil proti zvyku cechů a pevně stanovil, že o počtu členů v cechu má rozhodovat vrchnost. Doslova: „*Das Patent wendet sich gegen den Gebrauch der „geschlossenen Zünfte“ und setzt fest, daß die Verminderung oder Vermehrung der Mitgliederzahl Sache der Obrigkeit sein solle.*“ ADLER, Max: *Die Anfänge der merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich*. Wien – Leipzig 1903, s. 25.

¹⁷² Pro Moravu byl tento patent (*Num. 664*) vyhlášen 1. listopadu roku 1708. WEINGARTEN, Johann Jacob: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus. Pro Haereditario Regno Bohemiae...* Prag 1720, s. 665.

¹⁷³ V Čechách to byla *Místodržitelská kancelář* v Praze, na Moravě *Moravský královský tribunál* sídlící v Brně a ve Slezsku *Vrchní úřad*, jež se později přeměnily na gubernia. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *c. d.*, s. 125–129.

dva důležité dokumenty upravující cechovní korporace v českých zemích. Nejprve to byl generální řemeslnický patent (*Handwerksgenerale und Fundamentalpatent*) z roku 1731¹⁷⁴ a poté o osm let později vydané generální cechovní artikuly (*Generalzunftartikeln für die Zünfte der k. böhmischen Erbsländer*).¹⁷⁵ Nová nařízení, jak tvrdí starší historiografie, znamenala pro cechovní korporace naprostou ztrátu autonomie a podřízení se státní moci. Jakub Huška ale upozorňuje, že tento názor lze považovat za přehnaný. Ačkoliv po zavedení patentu Josefa I. přešla pravomoc konfirmace cechovních artikulů do rukou panovníka, nedošlo v případě pravomocí (každodenní správní agendě) místních vrchností nad cechy k žádným výrazným změnám.¹⁷⁶

Při pohledu na dějiny raného novověku se historiografie shodne na nezanedbatelném vlivu merkantilismu a kameralismu, tedy ekonomických či spíše politicko-etických teoriích 17. a 18. století.¹⁷⁷ Z konceptu „absolutistického“ státu vyplývalo,¹⁷⁸ že panovník měl mimo jiné za úkol dobře pečovat o své poddané a jejich blaho. Od konce 17. století k tomuto poslání přibyla také hospodářská rovina. Panovník měl nově usilovat také o rozvoj ekonomiky své země. Merkantilismus chtěl hospodářského blaha státu dosáhnout pomocí obchodu (aktivní obchodní bilancí). Kameralismus o to samé usiloval nejen skrze obchod, ale také rozvojem manufakturní a řemeslné výroby. Tím mělo být dosaženo nejlepších podmínek pro rozvoj hospodářství všech obyvatel a celé země.¹⁷⁹ Na základě starší literatury je obecně přijímán negativní postoj merkantilistů a kameralistů (Philip von Hörnigk, Johann Heinrich Gottlob Justi) k existenci cechovního systému v habsburské monarchii. Jejich postoj měl vést k úplnému zrušení cechovního systému. Huška se oproti tomu domnívá, že „role cechu [...] nebyla chápána primárně jako

¹⁷⁴ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2015].

¹⁷⁵ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001. Oba dokumenty vyšly v německém znění například ve sbírce nařízení *Vollständige Sammlung aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sämmentliche Innungen und Zünfte*. Brünn 1793, s. 3–18, 18–52. O problematice cechovních artikulů více v samostatné kapitole *Artikuly, statuta, privilegia*.

¹⁷⁶ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 33.

¹⁷⁷ O merkantilismu více v BAŽANTOVÁ, Irena: *Merkantilismus v habsburské monarchii s důrazem na české země*. *Politická ekonomie*, 49, č. 3, 2001, s. 415–435.

¹⁷⁸ Pro prostředí německých zemí (Říše) je charakterističtější více než *Leviathan* (1651) Thomase Hobbesa spis německého teoretika Samuela von Pufendorfa o povinnosti lidí a občanů (příslušníků státu). PUFENDORF, Samuel von: *De officio hominis et civis juxta legem naturam. Libri duo*. Londini Scanorum 1673. K diskuzi o absolutismu více v článku KNOZ, Tomáš: *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*. *ČMM*, 101, č. 2, 2003, s. 440–441; HRBEK, Jiří: *Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho historického pojmu*. *ČČH*, 105, č. 3, 2007, s. 643–689; a nejnověji KNOZ, Tomáš: *Spory o absolutismus. Evropská interpretace a česká diskuze*. *Dějiny a současnost*, 34, č. 5, 2012, s. 14–17.

¹⁷⁹ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 23.

*represivní [...], ale odkazovala na podřízení cechovních záležitostí obecnému zájmu státu a stala se vhodným nástrojem jeho politiky. V tomto kontextu lze chápat, že merkantilisté a kameralisté za jistých okolností akceptovali cechovní zřízení.*¹⁸⁰

Díky zmíněným tendencím a prohraným slezským válkám došlo za Marie Terezie k upevnění státní moci. Z důvodu zlepšení dohledu nad jednotlivými zeměmi byla budována struktura institucí. Jedním z kroků bylo vybudování například zemského manufakturního úřadu v padesátých letech 18. století, jenž se stal na čas hlavním orgánem státního dohledu nad manufakturami a řemeslnými cechy. Další významnou událostí bylo vydání státního nařízení roku 1755, které rozdělovalo živnosti na komerční (*Commerzial*) a policejní (*Polizei*). Produkce policejních živností byla určena pro potřeby místních trhů, zatímco produkce komerčních živností, které představovalo hlavně soukenictví a tkalcovství, byla určena především pro zahraničí. Komerční živnosti byly současně vyjmuty z kompetence správy vrchností a jejich panství. Naproti tomu si místní vrchnost nadále ponechala pravomoc nad policejními živnostmi. Důkazem toho bylo několik nařízení z konce 18. a počátku 19. století, jež připisovala dohled nad udělováním mistrovského práva policejních živností místní správě.¹⁸¹

Od první poloviny 19. století začaly sílit tendence ke zrušení cechovního zřízení, ačkoliv představitelé národohospodářského myšlení, jako byl Karl Heinrich Rau či Friedrich List, striktně odmítali okamžité zrušení cechů. Poukazovali na nedozírné následky, kterým se chtěli vyhnout zrušením „pouhého“ povinného členství v cechu.¹⁸² Roku 1832 byla Františkem I. uspořádána anketa, která měla být podkladem pro cechovní reformu. Její návrh byl připraven roku 1836 a obsahoval mimo jiné právě zrušení povinného členství v ceších. Návrh reformy byl však odmítnut s tím, že je sice potřeba reformace cechovního řádu, ale základní principy cechovního zřízení, jakým byl dohled nad řemeslníky a korporativní princip, měly přetrvat.

Revoluční léta 1848–1849 rezonovala také v otázkách živnostenských řádů a cechovních korporací. V důsledku reformy byl roku 1849 znovu vypracován návrh

¹⁸⁰ Jinými slovy nebyli Hörnigk či Justi pro zrušení cechovních korporací. Pro Josepha von Sonnenfels, jednoho z nejvýznamnějších teoretiků absolutismu, měly být cechy dokonce užitečné. Jakub Huška vychází především z jejich teoretických spisů, které chápe více jako politicko-etické teorie než ekonomické. Operuje především s významy tehdejších pojmů „*gute Ordnung*“ a „*Polizey*“, jimiž svou tezi podpírá, a poukazuje na skutečnost, že cechovní korporace neměly být podle merkantilistů ani kameralistů zcela zrušeny. TAMTÉŽ, s. 21–29.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, s. 34–35.

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 27.

reformy, která měla nadále omezovat propůjčování živnostenského oprávnění. O pět let později došlo k dalšímu návrhu, který byl založen na podobných principech jako předchozí a získal podporu jak zemských úřadů, tak i obchodních a živnostenských komor. Návrh byl však z důvodu politické změny na postu ministra obchodu odmítnut. Poté byl vypracován nový návrh, který se stal podkladem pro nový živnostenský řád. Byl vyhlášen císařským patentem č. 227/1859 ř. z. s platností od 1. května roku 1860 a prohlásil většinu živností za zcela svobodné, čímž oficiálně zrušil cechovní korporace.¹⁸³ Cechy měly být nahrazeny živnostenskými společenstvy. Faktická transformace cechů na společenstva byla ale problematická. V osmdesátých letech 19. století se díky novele živnostenského řádu nařizující přesné instrukce vytvořila nová živnostenská společenstva, jež byla založena na povinném členství.¹⁸⁴ Jako první na Moravě vznikl roku 1881 Ústřední spolek živnostníků moravských v Brně, po němž vznikla ostatní živnostnická společenstva.¹⁸⁵

¹⁸³ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 41–43. Více se problematice dějin živností a reforem v první polovině 19. století do roku 1860 věnuje studie BARYLI, Andreas: *Konzessionsystem contra Gewerbefreiheit. Zur Diskussion der österreichischen Gewerberechtsreform 1835 bis 1860*. Frankfurt am Main – New York 1984.

¹⁸⁴ Více v MÁLKOVÁ, Květoslava: *Vývoj živnostenské otázky v rakouském Slezsku 1859–1914*. Bruntál 2010; GRUBER, Josef: *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*. Praha 1904.

¹⁸⁵ Více o transformaci cechovních korporací v živnostenská společenstva v Kroměříži (a Prostějově) v MAREK, Pavel: *K počátku živnostenského hnutí na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1996, s. 61–68 a TÝŽ: *Ještě k počátkům živnostenského hnutí na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka, 1995, s. 20–25.

3. KROMĚŘÍŽSKÉ A PROSTĚJOVSKÉ CECHY

V předchozí kapitole byly představeny obecné dějiny cechovních korporací v českých zemích. V této části práce se pozornost dostává konkrétním kroměřížským a prostějovským cechům v (raném) novověku. Pozornost je zaměřena jak na jejich vznik v 15. a 16. století, tak i následný vývoj do roku 1859 v kontextu nejdůležitějších správních, ekonomických a sociálních změn. Text je obohacen o seznamy jednotlivých cechů a v některých případech rovněž mistrů. Součástí kapitoly je také podrobnější seznámení s cechy řezníků, ševců a kožešníků včetně jejich řemesel, které na sebe úzce navazovaly. K tomu poslouží *Orbis sensualium pictus* Jana Amose Komenského, jedno z nejznámějších děl raně novověké pedagogiky, pomocí něhož budou charakterizovány zkoumané policejní živnosti.¹⁸⁶

OBECNÝ VÝVOJ

V Kroměříži a Prostějově došlo k ekonomickému rozvoji stejně jako u ostatních vrchnostenských měst v „dlouhém“ 16. století. Jedním ze znaků prudkého rozvoje bylo zakládání cechovních korporací. Nejstarším cechem se stal řeznický cech v Prostějově, jemuž své artikuly potvrdil Jan Heralt z Kunštátu již roku 1471.¹⁸⁷ Období jeho vlády je v prostějovských dějinách označováno jako doba prudkého růstu podnikatelských zájmů šlechty. Jaký byl nejstarší cech v Kroměříži? Výzkum nejstarších kroměřížských cechů značně determinují tragické události třicetileté války. Po dobytí města švédskými vojsky roku 1643 došlo k požáru, který zachvátil budovu radnice, v níž se nacházel celý městský archiv. Obětí tragédie byly mimo jiné cechovní artikuly. S touto komplikací se částečně vyrovnal František Václav Peřinka, který po výzkumu kopií olomouckých biskupů uvádí, že nejstarší kroměřížský cech měli řezníci, jimž artikuly potvrdil biskup Stanislav Thurzo roku 1537.¹⁸⁸ Není

¹⁸⁶ Dílo *Orbis sensualium pictus* bylo poprvé vydáno v Norimberku roku 1658. Pro tuto studii byl z hlediska dostupnosti vybrán přetisk z roku 1664, který obsahuje latinské a německé pojmy. COMENIUS, Johannes Amos: *Orbis sensualium pictus*. Norimberg 1664.

¹⁸⁷ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovská řemesla*, s. 5. Do současnosti se dochoval pouze prostý opis těchto artikulů pořizovaný Frantzem Sonnawentem roku 1781. SOkA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

¹⁸⁸ Kroměřížský historik František Václav Peřinka uvádí, že kroměřížští řezníci obdrželi své artikuly 22. června 1537, přičemž poukazuje na špatnou dataci (1553). PEŘINKA, František Václav: *Dějiny*

náhodou, že právě řezníci založili své korporace v obou městech jako první z řemeslníků. Díky své živnosti, bez které si nešlo představit městský život, značně profitovali a stávali se tak nejmajetnějšími a nejvlivnějšími řemeslníky ve městě. Časový rozdíl, jenž u založení obou cechů představuje celých 66 let, lze vysvětlit tím, že zatímco Prostějov zažíval díky šlechtě ekonomický rozvoj již v druhé polovině 15. století, ve stejné době byla Kroměříž stále v zástavě. Do rukou olomouckého biskupa, jenž z ní vytvořil trvalé rezidenční město, se dostala až na počátku 16. století.

Po řeznících zakládali cechy v Kroměříži a Prostějově také ostatní řemeslníci.¹⁸⁹ Nejvíce cechovních korporací bylo v Prostějově zakládáno v „dlouhém“ 16. století. Největší zásluhu na tom měl šlechtický rod pánů z Pernštejna, za jejichž panování se měl Prostějov stát hospodářským, sociálním, kulturním a správním centrem pernštejnských dominií na Moravě. Ačkoliv nebylo dosaženo záměru vytvořit trvalého rezidenčního vrchnostenského města, cechovní korporace v Prostějově zůstaly pochopitelně nadále a prosperovaly. Za posledních Pernštejnů docházelo k postupnému zadlužování, na což doplácelo nejen město, ale také řemeslné cechy. Od osmdesátých let 16. století na tom byli prostějovští měšťané dokonce tak špatně, že na výročních trzích v okolních městech, jako byla Kroměříž (1586), Olomouc a Vyškov nebo Litovel (1587), museli údajně zapírat svůj původ.¹⁹⁰

Z tabulky je patrné, že poslední cech za Pernštejnů založili pekaři roku 1584, tedy dva roky před zmiňovaným poklesem prestiže. Na sklonku 16. století existovalo ve městě celkem 79 řemesel, která byla sdružena v domácích nebo hlavních ceších. Hlavní cech měli například lazebníci, zedníci či perníkáři v královské Olomouci a řemenáři ve slezské Vratislavi,¹⁹¹ jež byla v 16. století nejdůležitějším obchodním městem českých zemí.¹⁹²

města I, s. 327. Nutno podotknout, že ověřený opis artikulů z roku 1650 odkazuje na starší řád z roku 1553 (1537?). SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1.

¹⁸⁹ Následující tabulky zachycují proces zakládání prvních cechů v obou moravských vrchnostenských městech do počátku třicetileté války (1618). Do výčtu cechů a datace potvrzování jejich artikulů jsou zahrnuti také jejich původci. Informace jsou přejaty z prací Františka Václava Peřinky a Jana Kühndla, z nichž tradičně vychází i současná historiografie. Otázkou zůstává, do jaké míry lze výzkumy obou autorů pokládat za věrohodné. Předložená práce si z důvodu jejího rozsahu neklade za cíl verifikovat záběry obou autorů, ačkoliv je do budoucna nutné se tímto problémem zabývat.

¹⁹⁰ TÝŽ: *Z dějin prostějovského*, s. 8.

¹⁹¹ TÝŽ: *Prostějovská řemesla*, s. 5.

¹⁹² JANÁČEK, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská. 1526–1547*. Kniha I. II. díl Praha 1968, s. 99.

Prostějov		
cech	rok	potvrdil
řezníci	1471	Herald z Kunštátu
soukeníci ¹⁹³	konec 15. st.	Vratislav I. z Pernštejna
kožešníci	1505	Vilém II. z Pernštejna
tkalci	1523	Jan IV. z Pernštejna
krejčí	1532	Jan IV. z Pernštejna
hrnčíři	1530	Jan IV. z Pernštejna
kováři a koláři	1540	Jan IV. z Pernštejna
ševci	1545	Jan IV. z Pernštejna
provazníci	1545	Jan IV. z Pernštejna
bednáři	1582	Vratislav II. z Pernštejna (?)
pekaři	1584	Jan V. z Pernštejna (?)
koželuzi	1603	Karel z Lichtenštejna
stolaři aj. ¹⁹⁴	1611	Karel z Lichtenštejna

Tabulka č. 1: Soupis nejstarších založených řemeslných cechů (13) v Prostějově do počátku třicetileté války.¹⁹⁵

Hospodářská situace se v Prostějově rapidně zlepšila poté, co město i celé plumlovské panství koupil Karel z Lichtenštejna, jenž ve městě jako jediný z knížecího lichtenštejnského rodu příležitostně pobýval. Za jeho vlády vznikly v Prostějově další dvě cechovní korporace, čímž bylo dosaženo konečného počtu 13 cechů založených do třicetileté války. Z tohoto období se dochoval, jak uvádí Kühndel, soupis městského kronikáře rozdělující cechy podle sociálního významu následovně: 1) sladovníci, 2) soukeníci, 3) řezníci, 4) kožešníci, 5) krejčí, 6) hrnčíři, 7) kováři a koláři, 8) ševci, 9) tkalci, 10) provazníci, 11) bednáři, 12) koželuzi a 13) stolaři s připojenými řemesly. Pořadí prostějovských cechů mohlo být podmíněno především potřebností řemesla pro městský život nebo majetkem a „starobylostí“ cechu. Je zajímavé, že se z uvedené hierarchie úplně vytratili pekaři, kteří svůj cech měli od roku 1584, a místo nich byli zaznamenáni sladovníci. Tito právozáreční měšťané sice nebyli zahrnuti do výčtu nejstarších cechů Jana Kühndla, ale zaujali první místo díky své ekonomické roli.¹⁹⁶ Po nich

¹⁹³ Není divu, že hned druhý cech v Prostějově založili soukeníci, kteří měli ve městě silnou tradici i postavení od středověku.

¹⁹⁴ Jednalo se o společný cech stolařů, puškařů, ostružníků, konvářů, soustružníků, jehlařů a lůžkařů.

¹⁹⁵ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovská řemesla*, s. 8.

¹⁹⁶ Roku 1533 se ve městě nacházelo celkem 61 právozárečných domů. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 106.

následovaly cechovní korporace s největším majetkem a vlivem. Na posledních místech se umístily dva nejnověji založené cechy.

Kroměříž		
cech	rok	potvrdil
řezníci	1537	Stanislav Thurzo
koželuzi	1544	Jan Dubravius
mlynáři	1550	Jan Dubravius
kloboučníci	1559	Marek Khuen
stolaři aj. ¹⁹⁷	1559	Marek Khuen
sladovníci	1560	Marek Khuen
tkalci	1562	Marek Khuen
pekaři a perníkáři	1568	Vilém Prusinovský
ševci	1568	Vilém Prusinovský
krejčí	1582	Stanislav Pavlovský
zámečníci aj. ¹⁹⁸	1589	František z Ditrichštejna
kováři a koláři ¹⁹⁹	1616	městská rada Kroměříže

Tabulka č. 2: Soupis nejstarších založených řemeslných cechů (12) v Kroměříži do počátku třicetileté války.²⁰⁰

Z tabulky č. 2 je patrné, že nejvíce cechovních korporací bylo v Kroměříži založeno v druhé polovině 16. století, tedy v době, kdy ve městě trvale sídlil biskupský dvůr. V porovnání s Prostějovem, bylo kroměřížských cechů do roku 1618 pravděpodobně méně nebo jejich počet nepřekročil počet cechů v Prostějově. Důležitou roli na to měla bezesporu velikost města Prostějov, které se do třicetileté války stalo největším vrchnostenským městem na Moravě. Peřinka poukazuje na skutečnost, že z důvodu požáru roku 1643 nelze s přesností určit, kolik cechů se ve městě před třicetiletou válkou nacházelo. V Kroměříži rovněž žili řemeslníci, kteří nedisponovali vlastním cechem, a spadali stejně jako jejich prostějovští

¹⁹⁷ Do stolařského cechu v této době náleželi také sedláři a řemenáři.

¹⁹⁸ Do seznamu byl zahrnut i společný cech zámečníků, hodinářů, ostružníků, nožířů, kotlářů, mečířů, váčkačů a konvářů, které ve svém výčtu Peřinka nezmiňuje. Jejich artikuly se dochovaly v prostém opisu a podle obsahujícího data 3. listopadu 1589 odpovídají episkopátu kardinála Františka z Ditrichštejna. ZAO-OL, fond AO, papírové listiny, inv. č. 4166.

¹⁹⁹ Peřinka datuje vznik cechu kovářů a kolářů do roku 1616 a uvádí, že cech „nadala rada městská asi svévolně, zasáhnuvši tak do vrchnostenských práv kardinála Ditrichštejna. Cechovní řád ovšem platil, což je tím podivnější, že kardinál byl silná ruka a nedal si nikdy a nikým vsáhnouti ani do nejmenšího svého práva.“ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 327.

²⁰⁰ TAMTÉŽ: *Dějiny města I*, s. 327–328.

kolegové do pravomoci cechů sídlících v hlavních městech země.²⁰¹ Ačkoliv byly cechovní korporace v průběhu 16. století zakládány takřka ve všech vrchnostenských městech, hrály kroměřížské a prostějovské cechy významnou úlohu. Zásobovaly nejen samotná města, ale také aristokratické dvory. Díky přítomnosti šlechty, vrchnostenských úředníků a dalších osob, jež na dvoře a ve městě pobývaly, byl počet cechů v Prostějově a Kroměříži vyšší než v ostatních vrchnostenských městech na Moravě.²⁰² Mimo to přitahoval aristokratický dvůr úzce specializované řemeslníky především stavitelských (zedníci, tesaři) a kovodělných (zlatníci) řemesel.

Z výše uvedených důvodů se rezidenční vrchnostenská města stávala významnými řemeslnými centry širokého regionu. Postavení cechovních korporací v pernštejnském Prostějově přesto komplikovaly dvě skutečnosti. První z nich byla absence mílového práva v Prostějově, což se ukázalo nedostatkem hned poté, co byly založeny cechy v okolním Kostelci, Kralicích a Určicích. Druhou skutečností byla přítomnost židovského obyvatelstva, jemuž vrchnost povolila mít pro vlastní spotřebu své řezníky, pekaře a krejčí.²⁰³ Ačkoliv Kroměříž chránilo mílové právo, přítomnost židů ve městě měla totožný charakter. V souvislosti s hlavním způsobem obživy byly židům poskytnuty výhody jako všeobecné povolení obchodu s vlnou a kůžemi nebo povolení nákupu veškerých potřeb na výročních trzích, které jim udělil olomoucký biskup, kardinál Ditrichštejn. Postupem času mohli židé také volně porážet dobytek, ale pouze pro vlastní potřebu. Přebytky, které jim zakazovala konzumovat víra, mohly být sice prodávány, ale pouze na venkově. Ve městě si oficiální monopol zachoval řeznický cech.²⁰⁴

Po vypuknutí třicetileté války došlo v dějinách cechovních korporací k zásadnímu momentu. Útrapy války způsobily nejen rapidní pokles řemeslné výroby v českých zemích, ale přímo ohrožovaly i existenci některých cechovních korporací.

²⁰¹ Jedním z takových byl kroměřížský barvíř Šimon, jehož spor s barvířem z Uherského Hradiště řešil v druhé polovině 16. století barvířský cech v Olomouci. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 342.

²⁰² Do počátku 17. století vzniklo například v Příboře celkem pět a Moravské Ostravě šest cechovních korporací. SOBEK, David: *Raně novověká*, s. 62. Winter ve své studii uvádí několik českých královských a vrchnostenských měst a jejich cechů do konce 16. století. Pro představu existovalo v královských městech Beroun (1594) 10 cechů, Slaný (1613) 14 cechů a Kouřim (1593) 16 cechů. Z vrchnostenských měst měly Česká Třebová 6 cechů a Jindřichův Hradec (1564) dokonce 15 cechů. WINTER, Zikmund: *Řemeslnictvo a živnosti*, s. 728–731.

²⁰³ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 106–108.

²⁰⁴ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 390–391, 302. Stejná situace byla také v Prostějově. Kühndel zmiňuje snahy Židů o výsek masa i pro křesťanské obyvatelstvo, čemuž prostějovský řeznický cech díky svému bohatství a vlivu zabránil. KÜHNDEL, Jan: *Z dějin prostějovského*, s. 17.

Po druhém stavovském odboji se rezidenční Kroměříž dočkala darování novému českému králi. Zanedlouho se ale biskupské rezidenční město dostalo opět do rukou svého pána. V Prostějově trvala náboženská tolerance, která byla důležitým faktorem dějin města, do roku 1622. Od tohoto roku byla Karlem z Lichtenštejna vyžadována náboženská homogenita. Nekatoličtí měšťané, včetně cechovních mistrů a jejich rodin, nesměli provozovat řemeslo ani obchod. V tomto úsilí kníže přitvrdil o čtyři roky později, kdy byly prováděny také exekuce nekatolických městských radních a cechmistrů. Mnozí z řemeslníků nakonec emigrovali a některé cechy tak přestaly zcela existovat.²⁰⁵ Podstatnou zásluhu na zániku cechů mělo i válečné tažení švédského generála Torstensonova. Města Prostějov a Kroměříž byla roku 1643 dobyta a následně vydrancována. Většina cechů přišla o svůj majetek včetně truhlic, korouhví, postavníků a jiných symbolů. V případě kroměřížských cechů dokonal zkázu města požár.

Situace po třicetileté válce byla tragická. Ve městech zůstala stát jen část měšťanských domů a rapidní byl i úbytek obyvatelstva. Jak bylo řečeno, některé řemeslné cechy přestaly existovat, jiné měly pouze minimální počet členů. Transparentní příklad poskytuje zápis z cechovní knihy kroměřížských kožešníků: „*Léta Páně 1651 po tom nešťastném pádu a zkázy všeho města Kroměříže [...] jsauce všechny cechovní věci k zmaření přivedeny, tak že nejmenší věci nepozůstalo. Založeny jsau zase v nově tyto registra cechovní.*“ Zápis dále pokračuje informací, že „*před pádem mistrův všech 13 a po pádu toliko 5 nás zůstalo.*“²⁰⁶ Podobně na tom byly i ostatních cechovní korporace. Po migraci nového městského obyvatelstva došlo k obnovování měst i cechů. Mnohá z vrchnostenských měst zažívala v období po třicetileté válce díky snahám své vrchnosti ekonomický vzestup a stávala se tak obchodními centry rozsáhlých panství.²⁰⁷ V Prostějově se měšťané dostávali do střetu s židovským obyvatelstvem, které za války ekonomicky prosperovalo, především díky zásobování měšťanů maloobchodním zbožím. Poté, co si prostějovští řemeslníci chtěli u lichtenštejnské vrchnosti potvrdit své artikuly, došlo mezi nimi a židy k dlouholetému sporu. Poměry upravil roku 1688 nový policejní řád, jenž židy a jejich domy vyjmul z městské pravomoci a podřídil je přímo vrchnosti. V tomto období ovládli židé obchod s textilem. Velký podíl

²⁰⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 130–132.

²⁰⁶ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 3.

²⁰⁷ JANÁČEK, Josef: *Přehled řemeslné*, s. 258–260.

na tom měla vrchnost, která je ve snažení podporovala. Židovští krejčí tak mohli zhotovovat šaty jak pro svou potřebu, tak i venkov včetně provozování obchodu se starými oděvy uvnitř městských hradeb.²⁰⁸

Po třicetileté válce došlo v Kroměříži, stejně jako v ostatních městech, k procesu obnovování cechovních artikulů. Za biskupa Leopolda Viléma došlo k obnovení cechů ve všech biskupských městech, přičemž Kroměříž hrála v tomto procesu zásadní roli. Mezi roky 1657 až 1661 bylo olomouckým biskupem vydáno celkem 18 cechovních řádů.²⁰⁹ K důležité události došlo roku 1658. Kroměřížské cechovní korporace byly povýšeny na pozici hlavních cechů všech biskupských měst a zároveň bylo nařízeno, aby všechny biskupské cechy měly za vzor kroměřížské artikuly.²¹⁰ Ústřední osobností těchto změn, jež měly správní a ekonomické důvody, byl biskupský administrátor Eliáš František Castelle. Administrátor se postaral nejen o zhotovování vidimů kroměřížských artikulů, ale zároveň prosadil přijetí onoho centralistického rozhodnutí.²¹¹ V druhé polovině 17. století se tak kroměřížským cechům dostalo výsadního postavení, které bylo více či méně tolerováno cechy v ostatních městech biskupských panství.

²⁰⁸ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 141, 154.

²⁰⁹ Peřinka ve svém díle uvádí, že v letech 1657 a 1658 bylo confirmováno celkem 16 cechovních artikulů. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/1,2*, s. 293. Mojžíšek, který zpracovával diplomovou magisterskou práci právě na výzkum cechovních artikulů od Leopolda Viléma Habsburského, se domnívá, že bylo opravdu vydáno 16 artikulů, ale upozorňuje, že by z výčtu Peřinky měly být odstraněny cechy mydlářů a barvířů s válači, kvůli tomu, že jsou dochovány pouze v prostém opisu. Na jejich místo řadí stolaře, pro něž se dochoval ověřený opis, a kamnáře. MOJŽÍŠEK, Václav: *c. d.*, s. 72. Se zařazením posledně jmenovaných řemeslníků lze značně polemizovat. Ačkoliv se dochovaly německy psané artikuly Leopolda Viléma z roku 1657, jež obsahují v prvním nařízení označení „*Meister des Hafner Handwerks*“, nemusí se zákonitě jednat o kamnáře (*Hafner*). SOkA KM, fond Cech kamnářský v Kroměříži B-c 41, inv. č. 1. S největší pravděpodobností se jedná o hrnčíře (*Töpfer*), kteří jsou však v ostatních německy psaných artikulech označováni rovněž jako „*Hafner*“. SOkA KM, fond Cech hrnčířů Kroměříž B-c 6, inv. č. 3. Jako další důkaz může sloužit neověřený opis hrnčířských artikulů obsahující označení „*mistři řemesla hrnčířského*“, který svým obsahem odpovídá „kamnářskému“ řádu. TAMTÉŽ, inv. č. 2. Mimo to, Miloslav Čermák ve své studii zmiňuje cech kamnářů, ti však existovali v královské Olomouci (!) od roku 1610 jen pár let. Poté byl pravděpodobně opět začleněn do cechu hrnčířů, od kterého se oddělil. ČERMÁK, Miloslav: *c. d.*, s. 131.

²¹⁰ Kroměřížské cechy a jejich artikuly se měly stát hlavními pro cechy v biskupských městech: Osoblaha, Ketř, Moravská Ostrava, Brušperk, Příbor, Místek, Frenštát, Kelč, Budišov, Libavá, Mohelnice, Březová, Svitavy, Modřice, Vyškov, Hulín, Chrlice a Šlapanice. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 294.

²¹¹ Václav Mojžíšek se vzhledem k absenci jakékoliv listiny Leopolda Viléma, jež by ustanovovala kroměřížské cechy za hlavní korporace, domnívá, že šlo o vlastní iniciativu biskupského administrátora Castelleho. MOJŽÍŠEK, Václav: *c. d.*, s. 75.

Kroměříž			
cech	datum	opis	inv. č.
barvíři	1658, 28. 12.	prostý	4287
bednáři	1657, 15. 6.	ověřený	4254
hrnčíři	1657, 15. 6.	ověřený	4257
kameníci a zedníci	1657, 15. 6.	ověřený	1 ²¹²
kováři a koláři	1657, 15. 6.	ověřený	4266
koželuzi a jircháři	1657, 15. 6.	ověřený	4261
kožešníci	1657, 15. 6.	ověřený	4258-4060
krejčí	1657, 15. 6.	ověřený	4267
lazebníci	1661, 25. 7.	prostý	4290
mydláři	1657, 15. 6.	prostý	4264
pekaři	1657, 15. 6.	ověřený	4253
provazníci	1657, 15. 6.	ověřený	8456
řezníci	1657, 15. 6.	ověřený	4256
soukeníci	1657, 15. 6.	ověřený	4046
stolaři	1657, 15. 6.	ověřený	2 ²¹³
ševci	1657, 15. 6.	ověřený	4268
tkalci	1657, 15. 6.	ověřený	4262
zámečníci	1657, 15. 6.	ověřený	4265

Tabulka č. 3: Soupis artikulů kroměřížských cechů (18) včetně data vydání originálu listiny, jež confirmoval olomoucký biskup (administrátor) v letech 1657–1661.²¹⁴

Řemeslné cechy byly v Kroměříži zakládány i v následujícím období. To samé platí pro prostějovské cechy. Během 18. století se rozrostly o kloboučníky, mlynáře (1707), mydláře a tesaře. V lichtenštejnském Prostějově jich bylo celkem 17. Změnu v cechovním systému přinesl již zmiňovaný patent z roku 1708, jenž ustanovoval, že pouze panovník může confirmovat cechovní řády. Začal tedy proces kontroly a následné confirmace veškerých artikulů. Prostějovské a kroměřížské cechy nebyly výjimkou. Dalším zásahem státní moci do cechovníctví bylo vydání nařízení z let 1731 a 1739, které mělo v první řadě unifikovat všechny cechovní pořádky. Po vydání řemeslnického patentu roku 1731 byly následující rok

²¹² Ověřený opis artikulů je uložen ve Státním okresním archivu Vyškov, fond Cech kameníků a zedníků Vyškov, inv. č. 1. Tato informace je uvedena v textové příloze č. 2 práce MOJŽÍŠEK, V.: *Artikule kroměřížských*.

²¹³ Ověřený opis artikulů je uložen v SOkA KM, fond Cech bednářů a stolařů v Kroměříži B-c 1, inv. č. 2.

²¹⁴ Součástí je také status o (ne)ověření artikulů a uvedené inventární číslo se vztahuje, pokud není uvedeno jinak, k umístění listiny v Zemském archivu Opava – pobočka Olomouc, fondu Arcibiskupství olomoucké.

vydány zvláštní dodatky, které nařizovaly, aby byly královskému tribunálu v Brně zaslány seznamy cechů a mistrů ze všech moravských měst a městeček.²¹⁵ Podle těchto soupisů existovalo v Kroměříži k roku 1732 celkem 18 cechů, v nichž působilo 156 mistrů přímo z Kroměříže včetně jejích předměstí a 161 mistrů inkorporovaných z jiných měst a městeček. Ve městě pracovalo také 31 mistrů provozujících 18 řemesel, kteří nepatřili do kroměřížských cechů, ale byli inkorporováni v ceších moravských královských měst – Olomouci a Brně, z nichž jeden hřebenářský mistr (*Kampelmacher*) měl cech v císařské Vídni.²¹⁶

Pro srovnání se v Prostějově roku 1733 nacházelo 14 cechovních korporací sdružujících 262 mistrů z města či předměstí a 15 mistrů inkorporovaných odjinud. Ve městě pracovalo rovněž 66 mistrů 15 různých řemesel, kteří sice ve městě nevytvořili vlastní cech, ale byli vtěleni do cechů v královských městech.²¹⁷ V konečném součtu měla obě sledovaná města takřka stejný počet řemeslníků. Rozdíl mezi nimi byl v konfirmovaných ceších, kterých měla Kroměříž o čtyři více. Mohly za to především zmíněné správní změny cechovní soustavy biskupských cechů po třicetileté válce. Rozhodující roli měla rovněž přítomnost biskupské rezidence včetně dvora a kanceláře, jež se v Kroměříži nacházely od druhé poloviny 17. století. Na druhou stranu se v Prostějově sice nacházelo méně cechů, ty však byly mnohem početnější a pomalu určovaly orientaci města na textilní a oděvní řemesla.

Ačkoliv obě města spadala po vydání státních nařízení ze třicátých let 18. století do třetí kategorie měst, mohli si kroměřížští a prostějovští řemeslníci zažádat o udělení zvláštních artikulů. Na této skutečnosti se nic nezměnilo ani po nástupu Marie Terezie na český trůn. Také ona potvrzovala nové artikuly, jako tomu bylo v případě kroměřížských lazebníků a felčarů roku 1744²¹⁸ nebo prostějovských krejčí roku 1748.²¹⁹ Stejně tak dostávala nové řády tovaryšská bratrstva, která při ceších tradičně fungovala.²²⁰ Jedním z nich byla tovaryšská

²¹⁵ RADIMSKÝ, Jiří: *První statistika moravských řemesel z let 1732–33*. In: SMM, 80, 1961, s. 238.

²¹⁶ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 2204, inv. č. 4188, fol. 1–2.

²¹⁷ TAMTÉŽ, fol. 93–94.

²¹⁸ ZAO-OL, fond AO, papírové listiny, inv. č. 4197.

²¹⁹ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 174–175.

²²⁰ Tovaryšská bratrstva byla sice zrušena řemeslnickým patentem z roku 1731, ale generální cechovní artikuly z roku 1739 je opět povolovala.

bratrstva kožešnických cechů, pro něž vyšly roku 1772 unifikované artikuly pro celé Markrabství moravské.²²¹

Století 18. je obecně považováno za období manufaktur,²²² které se orientovaly především na tkalcovskou a soukenickou produkci. Obě řemesla byla Marií Terezií prohlášena patentem z roku 1755 za komerční (svobodné) živnosti, neboť měla nadregionální potencional. Tyto živnosti byly vyjmuty z kompetence vrchnostenské správy, která si udržela pravomoc nad policejními živnostmi. Od 19. století vedle sebe existovaly tři typy výrobní činnosti, a to řemeslné cechy, manufaktury a tovární podniky.²²³ V předcházející podkapitole byl uveden obecný vývoj cechovníctví v 19. století včetně diskuze o jeho zrušení. Jak vypadaly prostějovské a kroměřížské cechovní korporace na konci své existence? Následující tabulky poskytují pohled na řemeslné cechy v rezidenční Kroměříži a rychle se rozvíjejícím Prostějově. Z údajů o počtu cechů nelze zcela určit charakter, funkce i celkový život těchto korporací v 18. a 19. století. Tomu bude věnován samostatný výzkum v následujících kapitolách. V této části práce je důležité, zdali se na konci existence cechů změnila zásadním způsobem jejich skladba. Pokud ano, do jaké míry ovlivnil cechy rezidenční charakter, který obě města měla v 16. století? Případně stalo se některé z řemesel (živností) dominantním?

V posledních letech cechovního systému (1851–1859) existovalo v Prostějově celkem 18 cechů, což znamená, že v 19. století přibyl pouze jediný cech, společný pro sedláře a řemenáře. V porovnání s ostatními již bývalými vrchnostenskými městy na Moravě byl tento počet poměrně vysoký.²²⁴ Ve městě existovaly tradiční cechy, jež se stále orientovaly na zásobování místního trhu a bez kterých si život ve městě nešlo představit. Vyšší počet cechovních mistrů souvisel s náhlým vzrůstem obyvatel města, které v 19. století vstoupilo na cestu průmyslové revoluce.²²⁵ V roce 1857 měl Prostějov již 12 542 obyvatel, což z něj dělalo čtvrté nejlidnatější město na Moravě.²²⁶ Ve městě byl kapitál soustředěn v rukách židovských podnikatelů. Právě díky nim vznikaly na počátku

²²¹ Doslovně se jednalo o *Artikel für die Kirschnergesellen in dem Marggraffthum Mähren* vydané v Brně 21. listopadu roku 1772. SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 15.

²²² O manufakturách a továrnách na Moravě KÜHNDEL, Jan: *Minulost řemesel*, s. 34–38..Více v KLÍMA, Arnošt: *c. d.*

²²³ KÜHNDEL, Jan: *Minulost řemesel*, s. 37

²²⁴ Tak například měl ve stejném roce Tovačov 7, Kojetín 10 a Přerov 14 cechů. TAMTÉŽ, fol.

²²⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 200.

²²⁶ *Monatsschrift für Deutsches Städte- und Gemeinwesen*. VIIb. Band. Frankfurt an der Oder 1861, s. 614.

19. století první továrny v Prostějově, které zcela ovládly soukenický a poté tkalcovský cech. Stejný osud čekal o něco později i krejčovský cech, jehož mistři později pracovali v první konfekční továrně v habsburské monarchii založené roku 1858.²²⁷

Prostějov		
cech	mistři	německý název
bednáři	10	Binderzunft
hrnčíři	30	Hafnerzunft
kloboučníci	5	Hutmacherzunft
kováři a koláři	13	Schmiede und Wagnerzunft
koželuzi	10	Gärberzunft
kožešníci, punčocháři a rukavičkáři	30	Kirschnerzunft, Strumpfstricker, Handschuhmacher
krejčí	47	Schneiderzunft
mlynáři	22	Müller Zunft
mydláři	7	Seifensiederzunft
pekaři	1	Bäckerzunft
provazníci	10	Seilerzunft
řezníci	20	Fleischerzunft
sedláři a řemenáři	9	Sattler und Riernerzunft
soukeníci	2	Tuchmacherzunft
stavitelé	7	Bauzunft
stolaři, soustružníci, zámečníci, kartáčníci, sklenáři a mečíři	38	Tischlerzunft vereinigte Drechsler, Bürstenmacher, Glaser und Meherschmiedzunft
ševci	63	Schuhmacherzunft
tkalci	470	Weberzunft

Tabulka č. 4: Soupis prostějovských cechů (18), který byl vyhotoven pro potřebu Obchodní a živnostenské komory Olomouc roku 1851.²²⁸

V celkovém důsledku mělo město do roku 1859 poměrně širokou skladbu cechovních korporací, jimž dominovalo tradiční tkalcovství a soukenictví. Ačkoliv hrála zásadní roli modernizace společnosti prostřednictvím židovského kapitálu a tovární výroby, počátky pestrosti prostějovských cechů lze spatřovat v období, ve kterém získalo vrchnostenské město rezidenční ráz. Teprve v první polovině

²²⁷ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovská řemesla*, s. 8.

²²⁸ ZAO-OL, fond Obchodní a živnostenské komory Olomouc (dále jen *OŽK Olomouc*), IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969, fol. 110a.

19. století získal Prostějov zcela jednoznačný charakter textilního a oděvního města. Na otázku, jaký osud měly cechovní korporace v Kroměříži, odpovídá následující tabulka č. 5.

Kroměříž		
cech	mistři	německý název
barvíři	25	Färberzunft
bednáři	6	Binderzunft
hodináři a puškaři	20	Uhrmacherzunft mit Büchsenmacher
hrnčíři	6	Hafnerzunft
hřebenáři	3	Kammacherzunft
kloboučníci	6	Hutmacherzunft
kováři a koláři	10	Schmiede und Wagnerzunft
kožešníci	8	Kirschnerzunft
krejčí	28	Schneiderzunft
mlynáři	20	Müllerzunft
mydláři	4	Seifensiederzunft
pekaři	11	Bäckerzunft
provazníci	8	Seilerzunft
punčocháři	32	Strumpfstrickerzunft
rukavičkáři	10	Handschuhmacherzunft
řezníci	10	Fleischhauerzunft
soukeníci	18	Tuchmacherzunft
stavitelé	8	Bauzunft
stolaři, soustřužníci, sklenáři a tapetáři	33	Tischlerzunft mit Drechsler, Glaser und Tapezierer
ševci	48	Schusterzunft
tkalci	20	Weberzunft
zámečníci a klempíři	6	Schlosser und Spenglerzunft

Tabulka č. 5: Soupis kroměřížských cechů (22), který byl vyhotoven pro potřebu Obchodní a živnostenské komory Olomouc roku 1851.²²⁹

V posledních letech existence cechovních korporací Kroměříž převyšovala počtem svých cechů většinu bývalých vrchnostenských měst na Moravě včetně těch, jež se před rokem 1848 nacházela na arcibiskupských panstvích. Mimo to byla Kroměříž k roku 1857 celkem pátým nejlidnatějším moravským městem, čímž se zařadila hned za Prostějov.²³⁰ Během 18. a 19. století zanikly v Kroměříži

²²⁹ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969, fol. 103a, b.

²³⁰ Kroměříž měla k 1857 celkem 9 110 obyvatel. *Monatsschrift für Deutsches Städte- und Gemeinwesen*. VIIb. Band. Frankfurt an der Oder 1861, s. 614.

dva cechy, a to cech lazebníků a cech koželuhů a jirchářů, který byl vytlačen cechy kožedělných řemesel a židy. Místo nich vzniklo šest cechovních korporací. Mezi ně patří například mlynáři nebo kloboučníci, kteří ve městě působili již v minulosti, ale díky situaci po třicetileté válce se opětovného vzniku dočkali až v pozdějším období. Během 19. století docházelo také ke správním změnám, jež měly za úkol sloučit řemeslníky z předměstí s těmi městskými. Tímto způsobem byli ve třicátých letech sloučeni guberniálním patentem ševcovští mistři z předměstí Oskol, Novosady a Štěchovic.²³¹

Zatímco v Prostějově existoval v 19. století smíšený cech kožešníků, punčochářů a rukavičkářů se svými 30 členy, v Kroměříži tato oděvní řemesla působila v samostatných ceších. Zvláště punčochářský cech měl v Kroměříži celkem 32 svých členů, čímž se stal třetím největším cechem ve městě. V 19. století se rozvinuly také řemeslné specializace jako kartáčnictví a mečířství v Prostějově a tapetářství v Kroměříži, přičemž řemeslníci provozující tyto živnosti byli součástí stolařských cechů sdružující i jiná řemesla. Někteří specializující se řemeslníci založili rovněž samostatné cechy, jako tomu bylo v případě cechu hodinářů a puškařů nebo hřebenařů v Kroměříži a cechu sedlářů a řemenářů v Prostějově.

Tím, čím byla Kroměříž nejvíce typická, byla právě široká rozmanitost cechovních korporací a řemesel, přičemž ani jedno řemeslo neovlivnilo charakter celého města.²³² Ačkoliv měli v Kroměříži největší cech ševci, počet jejich mistrů nepřekročil hranici 48 mistrů, což dokládá více produkci pro místní trh, nežli nadregionální výrobu. Rozmanitost cechů a řemesel lze spatřovat v trvalém rezidenčním charakteru Kroměříže, jež byla více či méně trvalou rezidencí od 16. století. Důležitým momentem bylo obnovení a zároveň povýšení kroměřížských cechů po třicetileté válce, čímž byla zajištěna nejen kontinuita, ale také charakter kroměřížských cechů.

²³¹ ZAO-OL, fond AO, papírové listiny, inv. č. 5040, 5056.

²³² Ve třicátých letech 19. století bylo v Kroměříži provozováno 65 řemesel. WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. I. Band. *Prerauer Kreis* (dále jen *Prerauer Kreis*). Brünn 1835, s. 238–239. V Prostějově bylo ve stejné době provozováno 61 řemesel. TÝŽ: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. V. Band. *Olmützer Kreis* (dále jen *Olmützer Kreis*). Brünn 1839, s. 674–675.

ŘEZNÍCI

Řezníci (*Fleischer, Fleischhauer, Fleischhacker, Metzger*) provozovali podobně jako pekaři potravinářské řemeslo, jehož produkty byly ve městech spotřebovávány denně. Díky tomu patřily řeznické cechy mezi nejstarší městské korporace. Jen pro připomenutí, prostějovští řezníci dostali své artikuly roku 1471 a kroměřížští roku 1537. Tím se oba řeznické cechy staly nejstaršími cechovními korporacemi ve sledovaných městech. Patronem řeznického řemesla byl sv. Lukáš, případně sv. Antonín Paduánský²³³ nebo sv. Václav.²³⁴ Na typářích obou cechů byl vyobrazen býk či vůl a řeznické sekery, což představovalo tradiční symbol řeznického řemesla.

Obrázek č. 1: Dřevoryt znázorňující řeznické řemeslo z druhé poloviny 17. století.²³⁵

Jak bylo řečeno výše, řeznické cechy se obvykle stávaly nejmajetnějšími a nejvlivnějšími městskými korporacemi. Obecně je přijímáno, že jejich členové zasedali na počátku raného novověku v městských radách a měli pravomoc rozhodovat o životě měšťanů i celého města. Významné postavení řeznického cechu

²³³ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 319.

²³⁴ Miloslav Čermák v práci o olomouckých ceších řadí mezi patrony řeznického řemesla také sv. Václava. ČERMÁK, Miloslav: *c. d.*, s. 178.

²³⁵ COMENIUS, Johannes Amos: *c. d.*, s. 110–111.

v městské společnosti dokazuje třetí místo, které cech obsadil v soupisu korporací podle sociálního významu z přelomu 16. a 17. století. Pro poznání řeznického cechu a jeho společensko-ekonomického významu je důležité obsadit, co přesně obnášelo být řeznickým mistrem a jakou práci vykonával. Na základě toho je možné odvozovat, proč se řeznický cech stával nejbohatší z cechovních korporací.

Dřevoryt zachycuje dva základní prostory typické pro výkon řeznického řemesla. Nalevo je otevřená, hornatá krajina a napravo dřevěné stavení, kterými jsou v tomto případě jatka. Otevřená krajina znázorňuje prostor, kde řezničtí učni nebo tovaryši pásli dobytek. Ohledně pastvy dobytka docházelo mezi řeznickými cechy a městy ke sporům. Stávalo se, že řezničtí učni a tovaryši opakovaně pásli dobytek na obecních pastvinách, což ze strany města nebyvalo tolerováno.²³⁶ Na levé straně dřevorytu se v pozadí pase chovný dobytek, který se podle vyobrazeného vzezření názorně nehodí k porážení. Autor chtěl tímto vyobrazením naznačit, že se nemělo porážet chudé nebo nemocné vypadající zvířata. Zákaz porážky takových kusů byl z hygienických důvodů obsažen rovněž v cechovních artikulech. V popředí levé části dřevorytu se nachází řeznický mistr, který nad ohněm opálil poražené prase (*Sau*), aby ho zbavil štětin. Podobně mohl řezník využít kádě s vařící vodou, která je názorně zobrazena v levém dolním okraji. V prostorách jatek je znázorněn stojící řeznický mistr, jenž poráží krmný dobytek (*Mastvieh*), v tomto případě býka nebo vola. K porážce mohl užít stejně jako na obrázku řeznickou sekeru, bradatici (*Barte*),²³⁷ kterou zvíře setnul či ubil, nebo na zemi položený řeznický nůž (*Schlachtmesser*), jímž zvíře zařízl. Prostějovští řezníci koupili jatka od tehdejšího majitele města, Jana Heralta z Kunštátu, roku 1471, který jim při tom udělil první z prostějovských artikulů. V Kroměříži docházelo v průběhu raného novověku ke sporům mezi řeznickým cechem a městskou radou, které vedly ke zbudování nových jatek za městem.²³⁸ K porážce nedocházelo pouze na jatkách, ale také v některých měšťanských domech. Porážka uvnitř města ale porušovala hygienická nařízení a byla v (raném) novověku trestána vrchností.²³⁹

Po porážce dobytka řezník stáhl zvíře z kůže a následně ho dále porcoval. Kůže byla prodávána mistrům kožedělných a oděvních řemesel. Důležitým objektem

²³⁶ SOBEK, David: *Raně novověká*, s. 21.

²³⁷ Výroba a prodej této široké sekery (*Schwantzar*) vyráběné kováři a zámečníky pro selské obyvatelstvo byly na počátku 18. století zakázány. Mohly za to četné úrazy při užívání této sekery. MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1997, inv. č. 3605, sign. F6.

²³⁸ SOBEK, David: *Raně novověká*, s. 21.

²³⁹ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 370.

na obrázku je u levé stěny jatek umístěná masná lavice (*Fleischbank*), na níž se nachází naporcované maso. Na masných lavicích byly od středověku prodávány masné produkty řeznických mistrů. Z hygienických důvodů byly postupem času lavice zastřešeny, čímž vznikly masné krámy.²⁴⁰ Mezi řeznické produkty, jež jsou na obrázku pověšeny rovněž na stěně jatek, patřily plece (*Schultern*), šunky (*Schincken*), slaniny (*Speckseiten*), různé druhy jeliť (*Würste*), klobásy (*Bartwürste*), sádlo (*Schmeer*) a lůj (*Unsichlit*) z různých druhů zvířat. Dochoval se i ceník, který byl součástí kroměřížských řeznických artikulů. Je tedy známo, že se v polovině 16. století platilo „od každého vola neb krávy pět grošů bílých, od telata půl druhého groše bílého, od vepře půl třetího groše bílého, od skopa neb ovce půl druhého groše bílého“ a „od beranče neb kozlete jeden groš bílý.“²⁴¹ Živočišný tuk byl prodáván nejen na vaření, ale také mydlářům, kteří z něj vyráběli mýdlo a svíce. Zbytky ze zvířat, jako rohy a kosti, byly prodávány soustružníkům, kteří z nich na různých druzích soustruhu vyráběli různé nádobky, knoflíky, figurky aj.²⁴²

Z výčtu toho, co všechno obnášelo řeznictví, jasně vyplývá, že řemeslo v porovnání s ostatními značně profitovalo. Konzumace masa byla až na postní čas denní součástí městského života. Řeznický cech měl na prodej masa ve městě monopol, ačkoliv se kvůli němu dostával do častých sporů s židovským obyvatelstvem, jimž bylo povoleno mít vlastní řeznické mistry a právo „sekat“ maso pro vlastní potřebu. Vzhledem k rozmanitosti prodáváných surovin měli řezníci a jejich cech vysoké příjmy. K nim lze přičíst také vysoké poplatky za vyučení a získání mistrovského práva. Z těchto důvodů se z řeznického cechu stával jeden z tradičně nejbohatších cechů ve městě a je logické, že jejich počet, pomíne-li se omezený počet řeznických lavic či krámů, závisel na počtu obyvatel daného města a jejich zaměření.

V Kroměříži existovalo roku 1651 celkem 15 masných krámů, které vzhledem k poválečné situaci nebyly zcela zaplněny. V roce 1732 mělo v Kroměříži „*Meisterschaft*“ již 20 řemeslníků, z nichž dva byli inkorporováni z jiných měst, a dvě byly vdovy po zemřelých mistrech.²⁴³ O sto let později, roku 1835, klesl počet

²⁴⁰ Pro kroměřížské řezníky se dochovala kniha masných krámů. SOkA KM, fond Archiv města Kroměříže B-a 1 (dále jen *AMK B-a 1*), inv. č. 963.

²⁴¹ SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1.

²⁴² ČERMÁK, Miloslav: *c. d.*, s. 184.

²⁴³ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 2204, inv. č. 4188, fol. 1a.

na 11 řezníků a dva uzenáře (*Fleischselchern*).²⁴⁴ K roku 1851 měl kroměřížský řeznický cech dokonce pouhých 10 mistrů,²⁴⁵ což znamená, že období největší „konjunktury“ zažili kroměřížští řezníci za kardinála Schrattenbacha v první polovině 18. století. Pro srovnání bylo v Prostějově roku 1733 vzhledem k velikosti města a například stavbě císařské silnice celkem 24 řeznických mistrů.²⁴⁶ O sto let později to bylo 25 mistrů, z nichž se sedm specializovalo na porážku dobytka (*Fleischlächter*) a další dva byli uzenáři (*Würstelmacher*).²⁴⁷ Přestože se Prostějov stal jedním z nejlidnatějších bývalých vrchnostenských měst, klesl k roku 1851 počet členů jeho řeznického cechu na více nespecifikovaných 20 mistrů.²⁴⁸ Z uvedených údajů vyplývá, že se řeznický cech stal trvalou městskou korporací od svého založení do svého právního zániku roku 1859. Počet jeho členů byl úměrný počtu obyvatel města i členů ostatních cechů (policejních) řemesel. Nelze však pominout ekonomické změny, které z Prostějova učinily v 19. století prudce se rozvíjející město, zatímco Kroměříž byla stále relativně „poklidným“ rezidenčním městem olomouckých arcibiskupů, jejíž cechy zažily nejvýznamnější období v druhé polovině 17. a první polovině 18. století.

ŠEVCI

Ševci (*Schuster, Schuhmacher*) tvořili jedny z nejpočetnějších cechů vůbec. Prostějovští ševci obdrželi své artikuly roku 1545 od Jana IV. z Pernštejna. Jejich kroměřížští kolegové si na první cechovní řády museli počkat do roku 1568, kdy jim je potvrdil olomoucký biskup Vilém Prusinovský. Patronem ševcovského řemesla byl sv. Kryšpín a Kryšpinián.²⁴⁹ V soupisu prostějovských cechů podle společenského významu z přelomu 16. a 17. století se z celkových 13 korporací ševci umístili na osmém místě, což z jejich cechu nečinilo nejlépe postavenou korporaci ve městě. Typickým symbolem tohoto řemesla byla bota různých typů a barev. Poměrně vysoký počet ševcovských mistrů odpovídá charakteru jejich výrobků. Ušít boty bylo z procesního hlediska náročnější, nežli stáhnout zvíře a rozporcovat ho.

²⁴⁴ WOLNY, Gregor: *Prerauer Kreis*, s. 238.

²⁴⁵ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969, fol. 103a.

²⁴⁶ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 2204, inv. č. 4188, fol. 93a.

²⁴⁷ WOLNY, Gregor: *Olmützer Kreis*, s. 675.

²⁴⁸ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969, fol. 110a.

²⁴⁹ ČERMÁK, Miloslav: *c. d.*, s. 163.

Charakter těchto dvou různorodých řemesel samozřejmě nelze srovnávat. Na druhou stranu se trvanlivost jejich produktů nemohla srovnávat s mnohem odolnějšími výrobky, které byly produkovány například stavebními nebo kovodělnými řemesly. Zatímco řezníci zásobovali „pouze“ město a předměstí, ševcovští mistři vyráběli obuv také pro venkov. Díky tomu patřili do ševcovských cechů také mistři působící přímo na venkově (*Landmeister*). V celkovém důsledku se ševcovské cechy stávaly nejpočetnějšími díky nižší trvanlivosti, ale zároveň větší produkci jejich produktů. Jak taková práce ševcovského mistra vypadala?

Obrázek č. 2: Dřevoryt znázorňující ševcovské řemeslo z druhé poloviny 17. století.²⁵⁰

Na dřevorytu je znázorněn pracující ševcovský mistr v dílně, která byla umístěna v jeho měšťanském domě. Důležité je vyobrazení okna v levém horním rohu, jež do dílny přinášelo k práci potřebné světlo. Švec sedící na stoličce zhotovuje jednu z bot. K tomu bylo zapotřebí nejprve opracované kůže nacházející se na dřevorytu v pravém horním okraji. Kůži musel švec nejprve nařezat zakřiveným nožem neboli knejpem (*Kneipe*). Ten byl spolu se šídlem (*Ahle*) umístěn na menší lavici uprostřed dílny. Švec dále potřeboval ševcovské kopyto (*Leist*), jež je na obrázku pověšeno v horní části zadní stěny napravo od okna. Na kopyto,

²⁵⁰ COMENIUS, Johannes Amos: *c. d.*, s. 128–129.

kteře tvarovalo budoucí botu, natáhl švec kůži (*Leder*), ve které šídlem vytvořil otvory, jimiž následně provlékl nit neboli dratev (*Dechdrat*). Hotové boty se skládaly ze svršku (*Oberleder*) a podešve (*Sole*). Na dřevorytu je zachyceno celkem pět druhů obuvi z druhé poloviny 17. století. Dva jsou zavěšeny na stěně pod ševcovskými kopyty a tři jsou položeny na ševcovské lavici (*Schuhbank*) pod oknem. Ševcovské lavice byly obměnou řeznických lavic, jež se postupem času přeměnily na krámy.²⁵¹ Na ševcovské lavici znázorněné na obrázku leží pantofle (*Pantoffeln*), tedy střevíc bez podpatku, a klasické střevíce (*Schuhe*) s ozdobami (*Läpplein*). Vysokými botami zavěšenými na zdi jsou napravo klasické boty (*Stiefeln*) a nalevo jejich vyšší typ neboli čizmy (*Tischmen*). Ševcovský mistr vyráběl také krpce, což měly být opánkové střevíce (*Halbstiefeln*).

Pro ševce se v artikulech dochovala nařizení, která přibližují výrobní proces i rozmanitost raně novověké obuvi z druhé poloviny 17. století. Z artikulu, který pojednával o podmínkách složení mistrovské zkoušky, vyplývá, že měl tovaryš ušít celkem sedm párů různých bot. Jednalo se o „starodávné rybářské boty“, které byly vyrobeny z kozí kůže a měly širokou podešev. Dále to byly jezdecké boty „rejtarky dvakrát šitý“ a „starosvětský střevíce ženský o jedné podešvi šněrovaný“ rovněž z kozí kůže. Z telecí kůže měly být ušity boty „babský“, „panenský“ a „pupkový“ střevíce, které měly dvojitou podešev, a jako poslední střevíce pouze s jednou širší podešví.²⁵² Boty se obecně vyráběly z „voloviny, kraviny, teletiny, kozloviny i skopoviny“,²⁵³ jež ševcovským mistrům a celému cechu měli dodávat koželuzi nebo řezníci.

Ševci se s koželuhy dostávali kvůli prodeji kůží i šití bot do četných a mnohaletých sporů. Tak například v královské Olomouci měli ševci konflikt s koželuhy kvůli šití bot již v 15. století. Markrabě Jošt tehdy rozhodl, že ševci mohli šít boty ze všech kůží kromě koňské, přičemž koželuzi je mohli šít jen z koňské a hovězí.²⁵⁴ Ke sporům docházelo také v rezidenčních vrchnostenských městech. V roce 1670 si koželuzi v Kroměříži stěžovali u městské rady, že ševci upřednostňovali v obchodu s kůžemi kroměřížské židy. Ačkoliv ševcovský cech argumentoval tím, že koželuzi na městském trhu nabízí málo kůží

²⁵¹ Pro kroměřížské ševce se dochovala registra ševcovských lavic/kramů (*Schuhebanck*). SOKA KM, fond AMK B-a 1, inv. č. 965.

²⁵² Artikul č. 5. TAMTÉŽ, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

²⁵³ Artikul č. 17. TAMTÉŽ.

²⁵⁴ ČERMÁK, Miloslav: *c. d.*, s. 163.

a bez rozmanitosti, bylo městskou radou nařízeno, aby ševci kupovali kůže od koželuhů. Na druhou stranu měli kroměřížští koželuzi nedostatek kůží napravit.²⁵⁵

Byl počet ševcovských mistrů v cechu vždy vysoký? Prokazatelné údaje o počtu mistrů v kroměřížském a prostějovském cechu jsou dostupné až z 18. století. Poté, co císař Karel VI. konfirmoval ševcům v Prostějově artikuly, byly cechem k roku 1718 založeny nové regesta obsahující soupis všech tehdejších členů. Kromě čtyř cechmistrů se v cechu nacházelo 30 mistrů.²⁵⁶ V druhé dekádě 18. století měl Prostějov tolik mistrů, kolik bylo v Kroměříži až v polovině 19. století. V soupisu zasílaném královskému tribunálu bylo pro Prostějov roku 1733 uvedeno dokonce 46 cechovních mistrů a devět mistrovských vdov, jež řemeslo po svém manželovi dočasně provozovaly. To znamená, že za pouhých 15 let stoupl počet mistrů o celých 45 %. Takto rapidní nárůst mohl být způsoben výstavbou silnice propojující největší moravská města, Olomouc a Brno, jež zvyšovala počet týdenních a výročních trhů. V biskupské Kroměříži bylo o rok dříve, tedy roku 1732, celkem 22 mistrů. I přestože byl počet kroměřížských ševců o více než polovinu nižší, stal se ševcovský cech, pokud jde o počet mistrů, největší městskou korporací v Kroměříži.²⁵⁷ Ve třicátých letech 19. století zaznamenal kroměřížský cech nárůst o devět mistrů,²⁵⁸ zatímco prostějovský cech postihl pokles. Možné vysvětlení, proč bylo v Prostějově konce třicátých let „pouze“ 40 mistrů,²⁵⁹ lze spatřovat v prudkém růstu ekonomických aktivit ve městě zaměřených na komerční soukenictví a tkalcovství. Při posledním známém soupisu cechů z roku 1851 prodělaly oba cechy růst na konečných 48 mistrů pro Kroměříž a 63 pro Prostějov.²⁶⁰ Tím si kroměřížští ševci udrželi prvenství a prostějovští mistři měli po tkalcovském cechu největším cechovní korporaci. Otázkou zůstává, zdali jsou seznamy cechů a jejich mistrů natolik vypovídající o cechovním stavu v (raném) novověku. Prokazatelné však je, že počet ševcovských mistrů, a tím i velikost cechů, se zvyšoval v závislosti na počtu obyvatel města a jejich ekonomických aktivitách, díky čemuž měl Prostějov nad Kroměříží převahu.

²⁵⁵ BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila a kol.: *c. d.*, s. 26–27.

²⁵⁶ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

²⁵⁷ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 2204, inv. č. 4188, sign. Z 16.

²⁵⁸ Je otázkou, zdali se dají informace poskytnuté Řehořem Volným pokládat za odpovídající skutečnosti. WOLNY, Gregor: *Prerauer Kreis*, s. 238.

²⁵⁹ TÝŽ: *Olmützer Kreis*, s. 675.

²⁶⁰ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969.

KOŽEŠNÍCI

Kožešníci (*Kürschner, Kirschner*) provozovali stejně, jako krejčí hlavní oděvní řemeslo specializují se na výrobu kožešinových oděvů a jejich součástí. S krejčovským řemeslem mělo kožešnictví společného patrona, kterým byl sv. Martin,²⁶¹ sv. Homobonus nebo sv. Michael.²⁶² Symbolem kožešnického cechu byl štít s hermelínovou kožešinou a holubicí. Kožešníci patřili díky častému používání kožešinových oděvů a doplňků, zvláště v zimním období k nejpočetnějším a nejbohatším cechům, o čemž svědčí kožešnický cech v Olomouci.²⁶³ V Prostějově vznikl kožešnický cech již roku 1505 a své artikuly dostal od Viléma II. z Pernštejna. V pořadí, jež zaznamenal prostějovský městský písař na přelomu 16. a 17. století, se kožešnický cech umístil na třetím místě, a to za řeznickým cechem. Ačkoliv není známo, kdy přesně dostali kroměřížští kožešníci své artikuly, existoval jejich cech před pádem města roku 1643 a čítal 13 mistrů. S tak vysokým počtem mistrů je možné předpokládat, že cech existoval i před třicetiletou válkou.²⁶⁴

Ačkoliv se v *Orbis sensualium pictus* nenachází samostatná pasáž věnovaná kožešníkům a jejich řemeslu, pro názornost poslouží příklad krejčích. V popisu tohoto obrázku je mimo jiné uvedeno, že „*také kožešníci dělají kožichy z kožešin.*“²⁶⁵ Princip výrobního procesu tedy zůstává stejný až na použité materiály. Dřevoryt názorně vyobrazuje práci dvou mistrů v jedné dílně, což bylo mimo jiné v praxi zakázáno cechovními artikuly.

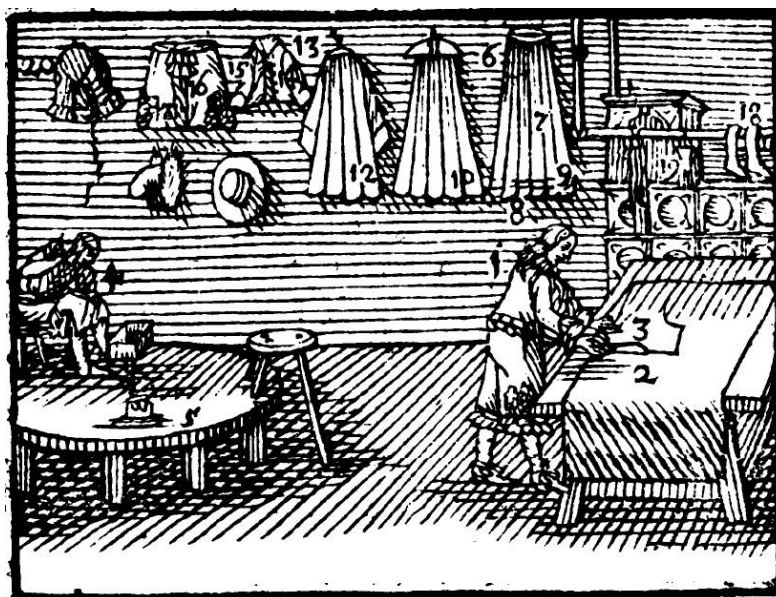
²⁶¹ Sv. Martina uvádí Peřinka. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 319.

²⁶² ČERMÁK, Miloslav: *c. d.*, s. 146.

²⁶³ TAMTÉŽ.

²⁶⁴ Kroměřížský historik Peřinka tvrdí, že kožešnický cech byl založen až roku 1657. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 353–354. Registra kožešnického cechu, které vznikly roku 1651, jasně hovoří o tom, že kožešnický cech v Kroměříži existoval před rokem 1643. SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 3.

²⁶⁵ „[...] also der Kürschner machet Pelzkleider aus Pelzwerk.“ COMENIUS, Johannes Amos: *c. d.*, s. 127.

Obrázek č. 3: Dřevoryt znázorňující krejčovské řemeslo z druhé poloviny 17. století.²⁶⁶

Dílna byla umístěna v měšťanském domě. Kožešnický mistr stojící vpravo nejprve na lavici nastřihává nebo nařezává kůži, kterou dodávali koželuzi nebo řezníci. Mistr k řezání používal zakřivený nůž, knejp, jaký užívali ševci, a ke stříhání nůžky (*Scheer*). Takto upravenou kůži druhý mistr sedící na levé straně obrázku sešívá jehlou (*Nadel*) a nití (*Zwirnfaden*). Napravo od něj je vedle stoličky vyobrazena žehlička (*Bügeleisen*), kterou po sešití kůže zažehлил švy (*Naaten*). Tímto způsobem, jenž se od krejčovského řemesla příliš nelišil, zhotovoval kožešník nejrůznější oblečení a doplňky. Na obrázku je z levé strany vyobrazen šněrovací korzet (*Leibchen*), kalhoty (*Hose*) se stuhami (*Bändern*), pod nimi klobouky (*Hut*), dále kabát (*Wämmeser*) s knoflíky (*Knöpfen*) a rukávem (*Ermeln*), plášť (*Mantel*) s límcem (*Kragen*) a zahýbaná sukně (*gefaltete Rock*) s lemem (*Saum*). Za mistrem stojícím napravo jsou kamna, před nimiž visí nejprve rukavice (*Handschuch*) a vedle nich punčochy (*Strümpffe*), jež kožešník pochopitelně nevyráběl.

Obrázek včetně popisků z Komenského učebnice bohužel nezachycuje rozmanitost kožešnických výrobků ani jednotlivé druhy kůží, z nichž byly výrobky zhotovovány. *Orbis sensualium pictus* lze v tomto případě nahradit cechovními artikuly kroměřížských kožešníků z druhé poloviny 17. století, ve kterých jsou popsány povinnosti pro získání mistrovského práva. Kožešnický tovaryš měl mimo

²⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 126–127.

jiné zhotovit „*formanský kožich*“ střední velikosti ze tří „*holičích koží*“, ženský kožich rovněž střední velikosti ze 13 „*berančích koží*“, ženský kožich s malými cvikly ze „*zaječích koží*“ a kanovnickou kápi z „*popelčích koží*.“ V případě nedostatku kůží z tohoto hlodavce byla být kápě ušita z „*erčlovej, veverčí aneb z semišovej*“ kůže.²⁶⁷ V artikulech byl rovněž obsažen ceník „*vydělávání kůží*“, v němž byla uvedena kůže ze sobola (šest krejcarů), lišky (šest krejcarů), rysa (15 krejcarů), bobra (16 krejcarů), vlka (24 krejcarů), divokého kocoura (šest krejcarů), velké vydry (15 krejcarů) a malé vydry (10 krejcarů), dále z medvěda (jeden zlatý moravský), jezevce (10 krejcarů), kuny (pět krejcarů), zajíce nebo králíka (jeden a půl krejcaru), hranostaje (jeden a půl krejcaru), popelice (dva krejcaru), veverky (jeden a půl krejcaru), telete (osm krejcarů), ovce (šest krejcarů) a jehněte (dva krejcaru).²⁶⁸

Stejně jako ostatní, i kožešníci se dostávali do sporů s jinými řemeslníky a obyvateli města. Jeden z dlouhodobých sporů měli kožešníci s židy v lichtenštejnském Prostějově. Za třicetileté války židé profitovali z drobného obchodu s kožešinami, což jim bylo zakázáno nařízením Karla Eusebia z Lichtenštejna roku 1644. Ačkoliv se zákaz nevztahoval na velkoobchod, židé přesto nařízení porušovali. Postupem času se začaly hromadit všeobecné stížnosti nejen kvůli prodeji kožešin, ale také oděvů, konopí, provazů a obilí, což způsobilo protižidovské nepokoje, ke kterým ve městě došlo roku 1674. Nepokoje pokračovaly až do roku 1677, kdy vydala vrchnost nařízení, které vymezovalo působnost židovských obchodníků. Ačkoliv jím byla potvrzena platnost reskriptu z roku 1644, který židům povoloval pouze velkoobchod a zakazoval drobný obchod, židovští obchodníci nově získali monopol na prodej vzácných kožešin.²⁶⁹

Jak si vedl kožešnický cech v 18. a 19. století? Do počátku 18. století nepřekročil počet členů kožešnického cechu v Prostějově 15 mistrů. Například roku 1698 měl cech celkem 14 mistrů.²⁷⁰ Je spodivem, že se cech v první polovině 18. století nerozrostl stejně, jako tomu bylo v případě prostějovských řezníků a ševců. Mohlo za to vrchnostenské nařízení omezující kožešnické zájmy nebo sezónní charakter jejich řemesla? Jisté je, že se roku 1733 nacházelo v cechu

²⁶⁷ Artikul č. 7–10. SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5. Peřinka píše ve svých Dějinách města o „*hranostajových, veverčích, spratkových*“ kůží, přičemž dodává, že spratku se na Moravě říkalo vydělané kůži z koček. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 313.

²⁶⁸ Artikul č. 33. SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

²⁶⁹ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožešníci*, s. 55.

²⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 51.

13 členů, z nichž sedm bylo mistrovských vdov vykonávajících řemeslo po manželovi. V kroměřížském cechu bylo roku 1732 osm mistrů z města a předměstí a ostatní čtyři byli inkorporováni odjinud.²⁷¹ Kožešnické cechy si byly v obou městech rovny a počet jejich členů byl od 17. do počátku 19. století konstantní. Z údajů ze třicátých let 19. století je patrné, že zatímco se prostějovský cech pomalu rozrůstal, počet kroměřížských kožešníků klesl na pouhých pět mistrů,²⁷² což odpovídalo stavu po dobytí města švédskými vojsky roku 1643.²⁷³ Do roku 1851 se cech sice rozrostl na osm mistrů, ale s prostějovskými kolegy, jichž bylo ve stejném roce 26, se nemohl rovnat.²⁷⁴ Hlavní příčinu rozdílného vývoje lze spatřovat v orientaci Prostějova na textilní a oděvní výrobu, která se rapidně projevila od počátku 19. století. Důkazem toho je situace v samotném cechu, který byl společný pro více oděvních řemesel. V polovině 19. století ho tvořilo výše zmíněných 26 kožešníků a tři rukavičkáři s jedním punčochářem. Situace v Kroměříži byla jiná, protože ve městě existoval jak kožešnický, tak i samostatný kloboučnický a rukavičkářský cech, jež kožešníkům konkurovaly počtem členů. V konečném součtu byla řemeslná výroba v arcibiskupském rezidenčním městě rovnoměrně rozprostřena, zatímco se v Prostějově projevila silná orientace na jedno výrobní odvětví, která zákonitě ovlivnila vývoj ostatních řemesel.

²⁷¹ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 2204, inv. č. 4188, sign. Z 16.

²⁷² WOLNY, Gregor: *Prerauer Kreis*, s. 238; TÝŽ: *Olmützer Kreis*, s. 675.

²⁷³ SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 3.

²⁷⁴ ZAO-OL, fond OŽK Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969.

4. ARTIKULY, STATUTA A PRIVILEGIA

Kapitola, jejíž název vychází z originálního znění „*Handwercks- und Zech-Articuln, Statut, und Privilegien*“²⁷⁵ konfirmovaných Karlem VI., je věnována analýze a komparaci artikulů kroměřížských a prostějovských cechů potvrzených vrchností nejen mezi sebou, ale zároveň s panovnickými řády z první poloviny 18. století. Pro lepší přehlednost je text členěn podle cechovní hierarchie na učňovství, tovaryšství a mistrovství, přičemž prostor bude věnován rovněž cechovní správě a samosprávě. Otázce náboženství, zbožnosti a postavení žen v ceších jsou věnovány samostatné kapitoly.

UČŇOVSTVÍ

Nejmladším členem cechovní korporace byl učeň (*uředlník, pacholek, Lehrjung*). Jednalo se o chlapce, který se měl vyučit danému řemeslu. Aby mohl vstoupit do učení a tím i cechu, musel splnit několik podmínek. Nejprve se musel zájemce „*mistrům řemesla toho listem zachováním od otce a matky okázati*.“²⁷⁶ Na tuto hlavní podmínku předložení dokladu o čestném původu (*rodu*) byl dbán stejný důraz jak v 15. století, tak i po celý raný novověk. V 18. století přibýlo rovněž potvrzení o pohybu vrchnostenským konsensem, což přirozeně nasvědčuje nejen větší kontrole obyvatelstva, ale také významné roli vrchnosti, již byla panovníkem propůjčena náležitá moc.²⁷⁷

Před samotným přijetím do cechu měl chlapec strávit u mistra, u nějž se chtěl nechat vyučit, určitou zkušební dobu (*probu*). Ta představovala pro období od 16. do počátku 18. století dva týdny.²⁷⁸ Artikuly prostějovských ševců z roku 1545²⁷⁹ i 1718²⁸⁰ současně dodávaly, že v případě překročení zkušební doby

²⁷⁵ SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1.

²⁷⁶ TAMTÉŽ, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

²⁷⁷ Nařízení se v artikulech objevuje od druhé dekády 18. století. SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 1. V plném znění je nařízení o pohybu obsaženo v generálních cechovních artikulech z roku 1739. Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

²⁷⁸ Nařízení obsahují jak artikuly kožešnického cechu v Prostějově roku 1540, tak i artikuly prostějovských ševců z roku 1718. SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2. TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1.

²⁷⁹ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

třech týdnů se měl mistr zodpovídat a zaplatit pokutu. Na druhou stranu, pokud byl chlapec již „na zkušenou“ u jednoho mistra, neměl poté vstupovat k druhému mistrovi do učení.²⁸¹ Změnu přinesly až generální artikuly roku 1739, jejichž nařízení rozšířilo pobyt na šest týdnů. Neměnil se ale důvod zkušební doby. Budoucí učeň měl prokázat způsobilost a zručnost k tomu, aby ho mistři uznali „za *způsobného a schopného*“.²⁸² Teprve poté mohl předstoupit před cechmistry a předložit dané dokumenty. V Kroměříži i Prostějově bylo od 15. do 17. století možné přijetí pouze v Květnou neděli. Stalo-li se, že by chlapec „*toho času a toho dne zameškal*“, neměl „*býti celý rok přijat na to učení*“.²⁸³ Nařízení, jež striktně určovalo pouze jediný den v roce, bylo úzce svázáno s náboženstvím.²⁸⁴ Až od 18. století bylo možné pod vlivem důslednější kontroly a disciplinace společnosti provést přijetí a zapsání učně při pravidelných shromáždění cechů, která probíhala v sudých dnech čtyřikrát do roka.²⁸⁵

Vstupní poplatky se pro učně v jednotlivých ceších, městech i dobách lišily. Například kroměřížští a prostějovští řezníci chtěli za vstup učně v 15. a 16. století pouze dva *funt*y (libry) vosku.²⁸⁶ Není jasné, zdali se v praxi jednalo o plný vstupní poplatek. Jisté je, že naturální platba v podobě vosku měla především náboženský význam, protože se z vosku vyráběly svíce užívané při náboženském životě.²⁸⁷ Díky událostem 17. století a inflaci vzrostly vstupní poplatky kroměřížských řezníků na jeden zlatý moravský a čtyři *funt*y vosku.²⁸⁸ Platilo se rovněž za obeslání cechu, které roku 1657 i 1717 činilo celkem 12 grošů. Podobně na tom byly i ostatní cechy. U prostějovských kožešníků se roku 1540 platily za vyučení kromě dvou *funt*ů vosku také dvě kopy grošů.²⁸⁹ Zajímavé je, že artikule kroměřížských kožešníků neobsahovaly žádný poplatek, což neznamená, že by se v praxi nevybíral. Poměrně

²⁸⁰ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1.

²⁸¹ Pokud mistr překročil zkušební dobu tří týdnů, byl do cechu povinen složit pokutu ve výši deseti bílých grošů. Doslova bylo nařízeno: „*Da ein Meister einen Lehr-Jung länger dann drey Wochen auf der Prob hielt, und solchen in die Zech mit verdienenete, der solle Zehen weiße Groschen Straff zur erlegen schuldig sein.*“ TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1.

²⁸² Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

²⁸³ SOkA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

²⁸⁴ Vysvětlení lze nalézt v bibli. V den Květné neděle sdělil totiž Ježíš při poslední večeři apoštolům: „*Neboť toto jest má krev, která zpečetňuje smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů.*“ Matouš 26, 28.

²⁸⁵ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

²⁸⁶ SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1; SOkA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

²⁸⁷ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*.

²⁸⁸ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00022.

²⁸⁹ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

stabilní poplatky měli ševci. V Kroměříži se roku 1568,²⁹⁰ 1657 i 1718 platil jeden zlatý moravský a dva funty vosku. Za uvědomění celého cechu se v tomto období poplatek změnil z původních čtyř grošů na 12 krejcarů.²⁹¹ Artikuly prostějovských ševců z roku 1545 i 1718 uvádějí pravidelný poplatek pro učně ve výši čtyř bílých grošů.²⁹² O dva roky později si cechovní mistři v přítomnosti komisaře na cechovní schůzi schválili změnu. Naturální forma v podobě množství vosku byla opuštěna. Nově ji nahradil finanční poplatek činící jeden zlatý rýnský a 12 krejcarů. Pro samotný vstup měl učeň zaplatit dva zlaté moravské, přičemž jeden byl dán do cechovní pokladnice a s jedním mohli volně disponovat cechmistři. Opomenuto nebylo ani 16 krejcarů za obeslání cechu.²⁹³ V rámci unifikace cechovních norem byla ve všech ceších stanovena jednotná sazba, která se nejvíce blížila posledně jmenované novele prostějovských ševců. Od roku 1739 museli všichni učni v Kroměříži a Prostějově uhradit tři zlaté za přijetí do cechu, 35 krejcarů za zápis do cechovní knihy a 15 krejcarů za obeslání cechu.²⁹⁴ V průběhu 15. až 18. století došlo díky inflaci k postupnému nárůstu cen za poplatky. Jelikož si cechy i nadále podržely náboženskou funkci, původní poplatek v podobě množství vosku zcela nevymizel, od 18. století byl odváděn ve finanční formě. Zcela nově přibyl poplatek za zápis do cechovní knihy, o nějž se většinou staral cechovní nebo městský písař.

Z právního a finančního hlediska nebylo možné, aby ve vstupu do cechu figuroval pouze chlapec. Zásadní roli při vstupu do cechu a uzavření smlouvy hráli ručitelé (*přátelé, rukojmí*).²⁹⁵ V praxi se jednalo o jednoho či dva měšťany, kteří se za učně právně zaručovali.²⁹⁶ Z pravidla to býval otec, který vstupem svého syna do cechovní korporace předával mistrovi pravomoc nad svým potomkem.²⁹⁷

²⁹⁰ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 348–349.

²⁹¹ SOkA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1; TAMTÉŽ, inv. č. 2.

²⁹² Artikul č. 8 obsahuje nařízení, že měl učeňník co nejdříve do cechu odevzdat čtyři bílé groše a vystát předepsaný počet let v učení. Doslova: „[...] *soll er also eben bald in die Zech vier weiße Groschen erlegen, so dann die sonst gewöhnliche Lehr-Jahr ordentlich ausstehen.*“ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1; MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

²⁹³ Ke schůzi a zápisu do cechovní knihy došlo 21. dubna roku 1720. SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

²⁹⁴ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

²⁹⁵ Například artikuly ševcovského cechu v Prostějově z roku 1545 hovoří takto: „*Item učeňník, který se chce učiti řemeslu našemu, má prve dvě neděle koštovati, bude-li se chtíti učiti, mu s přáteli do cechu vstápti a smlauvu učiniti a prokázati se hodný-li jest k učení.*“ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158. V podobném znění se nařízení objevuje také u prostějovských kožešníků (1540) a kroměřížských ševců (1657).

²⁹⁶ O instituci rukojemství více ve VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1976, s. 196–197.

²⁹⁷ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vyd. Praha 1991, s. 226–227. O „*patria potestas*“ v období raného novověku v příspěvku SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Pater familias a jeho role v raně*

Od uzavření smlouvy bydlel učeň u mistra spolu s jeho ženou, dětmi a tovaryšem. Nařízení o rukojemství bylo pro všechny cechy unifikováno až generálními artikuly.²⁹⁸ Vzhledem k možné chudobě či jiným okolnostem, nařizovaly generální řády: „*pokudž by však schopný a způsobný učedník to učiniti nemohl, v tom příběhu může téhož místa vrchnost neb magistrát nápodobné quantum neboliž to zmenšiti, aneb dle povahy věci, dokonce prominuti.*“²⁹⁹ Stránka řemeslné zručnosti a disciplíny šla v tomto případě do popředí před finanční ztrátou města nebo vrchnosti. Panovník (stát) si vážil více disciplinovaného jedince, což vzhledem k trendu *dohlížet a trestat* i poslání absolutistického panovníka vůči své zemi a jejím obyvatelům odpovídalo poměrům 18. století.³⁰⁰

V průběhu staletí se měnila rovněž výuční doba. Artikuly prostějovských i kroměřížských řezníků neobsahovaly pro období 15. a 16. století žádnou zmínku o výuční době cechovních učňů. Je možné, že se přesná doba vyučení v artikulech kroměřížských a prostějovských cechů ukotvila na konci 16. nebo nejpozději v polovině 17. století. Od roku 1657 byla pro učně v biskupské Kroměříži určena dvouletá výuční doba.³⁰¹ V 18. století došlo k rozšíření této doby na celkové tři roky. Za rozšířením vyučení řeznického řemesla stálo pravděpodobně jeho zkvalitnění, které šlo vzhledem k manipulaci s masem ruku v ruce s hygienickými nároky.³⁰² Přece jen šlo o obecné i obecní blaho obyvatel královských dědičných zemí. Změnu výuční doby zastihlo i kožešnické řemeslo. V 16. století se měl chlapec v prostějovském cechu učit dva roky.³⁰³ O sto let později přibyl jeho kroměřížskému protějšku jeden rok navíc.³⁰⁴ Tento stav zůstal zachován až do 18. století. Od roku 1739 se museli kožešníci učit spolu s koželuhy, jircháři, kameníky, zlatníky

novověké rodině na základě normativních pramenů. In: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol.: Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy (dále jen *Konstrukce maskulinní identity*). Praha 2012, s. 152–166.

²⁹⁸ V raném novověku docházelo k postupné unifikaci v oblasti městských a se snahou zavést Koldínova „*Práva městská království českého*“ ve všech zemí Koruny české. Významný vliv měly mít na panovníka merkantilistické podněty. KLÍMA, Arnošt: *Zur Frage des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus in der Industrieproduktion in Mitteleuropa (vom 16. bis zum 18. Jh.)*. In: TÝŽ. *Economy, Industry and Society in Bohemia in the 17th – 19th Centuries*. Praha 1991, s. 13–34.

²⁹⁹ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001

³⁰⁰ Více k těmto změnám v (raně) novověké Evropě ve FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.

³⁰¹ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00022.

³⁰² TAMTÉŽ, inv. č. V00001

³⁰³ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

³⁰⁴ SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

a hodináři celkem čtyři roky.³⁰⁵ Stabilní dobu si ponechali ševci, kteří se v Kroměříži učili v 16.–18. století celkem tři roky.³⁰⁶ Ačkoliv prostějovské artikuly z roku 1545 nehovořily přímo o regulérní výuční době, měl chlapec možnost zkrácení doby na jeden rok.³⁰⁷ Ke specifikování výuční doby nedošlo ani roku 1718. V artikulech Karla VI. se hovoří pouze o tom, aby měl učeň „obyčejný léta učení pořádně vystáti.“³⁰⁸

Během výuční doby mohlo dojít k situaci, kdy chlapec opustil mistra a tím zběhl z učení. Nařízení obsahující řešení učňova odchodu obsahovaly ze všech zkoumaných cechů pouze ševcovské artikuly. Kroměřížské pořádky již ve druhé polovině 17. století nařizovaly, že v případě odchodu, který by byl „*aumyslně beze vsí příčiny*“ měl ševcovský učeň „*mistrovi podle smlouvy dosti učiniti a cech spokojiti, tak jakoby se vyučil.*“³⁰⁹ V podobném duchu zněl i jeden z artikulů kroměřížských hrnčírů, jež zároveň nařizoval dostavení učňových ručitelů.³¹⁰ Odchod z učení byl tedy možný, ale uzavřená smlouva mezi cechem (mistrem) a ručiteli (učněm) měla být i přesto dodržena. Mistr a celý cech se tímto prostředkem bránili finančnímu a případnému sociálnímu poškození. Na druhou stranu se cech bránil vůči mistrovi, jestliže mistr učně „*svévolně propustil a nedoučil*“. V takovém případě měl mistr „*dáti do cechu to, co a z čehož ten učeň smluven byl.*“³¹¹ V podobném znění se dochovaly rovněž ševcovská nařízení z roku 1718.³¹² V případě prostějovských artikulů bylo učni umožněno „*jiného mistra vyplnění času jeho učení skrz cechmistra ahsignirovati dáti.*“³¹³ Vzhledem k uvedenému nařízení lze odvodit, že byl odchod z učení více častý pro ševcovské učně, nežli pro chlapce učící se jinému řemeslu.³¹⁴ Generální cechovní artikuly z roku 1739 rozšířily

³⁰⁵ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00022.

³⁰⁶ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 348–349.

³⁰⁷ „*Jestliže se chce rok učiti, mistr nemá méně bráti dvau kop groší, a neučinili by tej smlauvě dosti, aby do cechu dal jeden zlatý a mistru dvě kopy grošův.*“ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³⁰⁸ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

³⁰⁹ SOkA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

³¹⁰ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*. Nařízení se ve stejném znění dochovalo rovněž v artikulech kroměřížského cechu pekařů a perníkářů z druhé poloviny 17. století. MERCOVÁ, Markéta: *c. d.*, 55.

³¹¹ SOkA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

³¹² Roku 1545 bylo pro prostějovské ševce stanoveno, aby „*Učedník kteréž by sobě u jednoho mistra koštoval u jiného se nedopouští, jestliže by jej kdo přijal a učiti chtěl, pokutu na to čtyři groše bílý a žádněj mistr aby neučil víc po jednau než jednoho učedníka.*“ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³¹³ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

³¹⁴ Docházelo také ke vzbouření učňů. Jedna z takových rebelií ševcovských učňů, jež odmítali nastoupit do práce, byla trestána roku 1722. MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1994, inv. č. 3537 S 320.

tato nařízení pro učně ostatních cechů a řemesel. Generální řády zároveň doplňovaly, že za každý zběhlý den měl učeň dostat v učení týden navíc. Znovupřijetí do učení bylo možné pouze tehdy, když se chlapec „v praveným krátkým čase zase navrátil a polepšiti se chtěl.“³¹⁵ Pokud se učeň nevrátil, nepolepšil se nebo finančně poškodil svého mistra, hrozilo mu úplné vyloučení z cechu. V generálních artikulech byla stejně jako u prostějovských ševců roku 1718 umožněna změna mistra, ale pouze za předpokladu splnění všech finančních poplatků. Nově byl u změny mistra přítomen kromě učňových ručitelů a cechmistrů i cechovní komisař, jenž sloužil jako kontrolní nástroj vrchnosti či magistrátu.³¹⁶

K rozšiřování a úpravě učňovských práv a povinností patřila ve třicátých letech 18. století rovněž panovníkova kritika starších řádů ze strany odpírání vyučení. Devátý artikul řemeslnického patentu z roku 1731 mluví za vše: „Nad to někdy pořádkové, tak ostře pokračují, že uředníkům, kterým na čase jejich doučení jen po dnech neb hodinách schází, tovaryšstva dokročiti dáti nechtějí.“³¹⁷ Řemeslnický patent kritizoval také nejrůznější přechodové rituály, které se v češích rozšířily. Doslovně se jednalo o to, že cechy mívaly „při z uředlnictví propauštění rozdílné podivné, dílem směšné, dílem pohoršivé a nectnostné způsoby, jakož jsau hoblování, broušení, kázání, křtění, neobyčejného šatstva oblečení, na ulicích vození aneb obposilávání, a což toho více se děje.“³¹⁸ Nařízení, které zapovídalo takové zvyky, bylo součástí i generálních artikulů z roku 1739, jež na řemeslnický patent odkazovaly. Jak bylo zmíněno výše, velký důraz byl v 18. století kladen na dobré a (po)slušné chování. Systém dohlížení a trestání byl základním prostředkem státu k disciplinaci společnosti.

Po ukončení předepsané výuční doby měl učeň složit výstupní poplatek, který byl stejný jako vstupní částka. Pokud by na to učeň neměl, mohl si patřičnou částku během jednoho roku u mistra odpracovat, čím učinil „povinnovaného platu náhradou.“³¹⁹ Po splnění veškerých nároků se z učně stal tovaryš. K úplnému povýšení do tovaryšského stavu však bylo zapotřebí schůze cechu. Při ní byl dospívající chlapec propuštěn z učení a zaniklo *rukojemství* jeho ručitelů. Nový tovaryš obdržel výuční list, jehož originál byl uložen v cechovní truhlici

³¹⁵ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

³¹⁶ TAMTÉŽ.

³¹⁷ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2015].

³¹⁸ Některé z praktik cechů při vyučení a propouštění učně zmiňuje pro České království v 16. století Zikmund Winter. WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 334–336.

³¹⁹ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

(*pokladnici, Lade*). Z originálu byly poté vyhotovovány kopie sloužící jako záruka vyučení se řemeslu, kterou se tovaryš musel prokazovat. Ačkoliv to starší řády kromě artikulů kroměřížských ševců z druhé poloviny 17. století výslovně nezmiňují,³²⁰ byla praxe propouštění učňů pravděpodobně dodržována rovněž ostatními cechy.³²¹

Zvláštní sociální skupinou řemeslníků byli mistrovští synové (*Meistersöhne*). Nařízení o nich zmiňují až na nejstarší artikuly řeznického cechu z roku 1471 všechny cechovní řády. Synové mistrů pobírali v ceších některé výhody, na které neměli jak místní, tak cizí učni nárok. Nejcitelnější bylo snížení poplatků spojených se vstupem a výstupem z učení. Větších výhod ale požívali jako tovaryši a budoucí mistři. Generální cechovní artikuly zapovídaly protekci mistrovských synů z hlediska zkrácení výuční doby.³²² Poloviční poplatky pro mistrovské syny zůstaly zachovány i v 18. století. Je pochopitelné, že byli vzhledem k raně novověké městské společnosti upřednostňováni synové mistrů. Městská obec a především cech je na rozdíl od ostatních znal mnohem lépe a do cechu vstupovali mistrovští synové jako „blízké“ osoby.³²³ Důležitou roli hrála také rodinná tradice předávání řemesla z otce na syna. Starší historiografie odkazuje na postupnou retardaci cechovních korporací, jež se v raném novověku staly uzavřenými společenstvy mistrů a jejich synů. Otázkou je, zdali to byla skutečná praxe a nakolik ovlivnila protekce mistrovských synů cechovní korporace v 18. a 19. století.³²⁴

TOVARYŠTVÍ

Tovaryšství je jedním z nejméně problematičtějších výzkumných témat z dějin cechovních korporací. Díky vandrovním cestám se osudy cechovních tovaryšů (*Gesellen*) dají na rozdíl od mistrů a učňů obtížněji sledovat. I přesto je relativně velká část cechovních nařízení věnována tovaryšství včetně podmínek k dosažení

³²⁰ Nový kroměřížský tovaryš měl podle ševcovských artikulů z roku 1657 dostat od mistra k vyučení rovněž kabát (*župici*), kalhoty a boty. SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

³²¹ O ritualizovaném propouštění učňů z učení a potřebných náležitostí v Českém království 16. století více ve WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 334.

³²² Stejně nařízení obsahovaly artikuly koželužského cechu v Prostějově z roku 1603. SOKA PV, fond Cech kožešnicků Prostějov, inv. č. 4.

³²³ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*.

³²⁴ Problematice mezigenerační sociální mobility cechovních řemeslníků v Prostějově a Kroměříži je věnována samostatná kapitola.

mistrovského práva. Jednotlivá nařízení se ale během staletí měnila, důležité je tedy zjistit kdy a jak ke změnám došlo.

Jednou z hlavních podmínek tovaryšství bylo podniknutí zmiňované vandrovní cesty (*vandr, wandern*). Tato podmínka se stala alespoň pro oblast Říše povinnou až v průběhu 16. století, což podporuje tezi, že lze cechy považovat za raně novověký fenomén.³²⁵ Ke kodifikování vandrovní cesty v českých zemích docházelo až v průběhu raného novověku.³²⁶ Otázkou je, zdali byl vandr dobrovolný, nebo jej cechovní artikuly striktně vyžadovaly. Například v řádech řeznického cechu v Prostějově z roku 1471 nebyl vandr tovaryšů vůbec zmíněn.³²⁷ Teprve od 16. století se ve zkoumaných artikulech objevují zmínky o vandrování tovaryšů, nejednalo se však zatím o povinnost.³²⁸ Povinnou vandrovní cestu neobsahovaly ani artikuly ze 17. století,³²⁹ ačkoliv například hrnčířské artikuly nařizovaly, aby vandrovní tovaryš neodcházel od mistra dva týdny před a po výročních trzích nebo slavnostech.³³⁰ Stejně nařízení mělo ve svých pořádcích z roku 1662 také tovaryšské bratrstvo prostějovských kožešníků. Artikul č. 12 nařizoval, aby „*žádný tovaryš [...] před žádnými hody neb jarmarkem domácím [...] žádný dvě neděle odpustění nebral.*“ Následující článek tovaryšských artikulů dodával, že v případě, že „*by tovaryš nebo mládenec bez vzatého odpuštění vandroval, aby tovaryši jej zapsali v rejstra a dovědauce se o něm, aby za ním psali jako za nepořádným, aby šel pro odpuštění a jej navandrujíc pohnali jej do Prostějova*

³²⁵ Jakub Huška odkazuje na zahraniční výzkum, který dokládá vandrovní povinnost v Říši rovněž od 16. století. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 46. Více v REITH, Reinhold: *Circulation of Skilled Labour*. In: EPSTEIN, Stephan R. – PRAK, Maarten (Ed.): *Guilds, Innovation, and the European Economy 1400–1800*. Cambridge 2008, s. 114–142.

³²⁶ Zikmund Winter doplňuje, že v Českém království nebyla pro 16. století „*v statutech o vandru často zmínka*“, přesto „*vandr býval zajisté podmínkou k dosažení misterského.*“ WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 340.

³²⁷ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

³²⁸ Například artikuly prostějovských ševců z roku 1545 obsahovaly: „*Item kdyby který tovaryš přivandroval a kterému se mistru zejména volal, má k němu puštěn býti. Pakli by se k žádnému nevolal, spravedlivé jest, který by mistr prve přišel, aby u něho dělal. Pakli by nechtěl u něho dělati, u jiného dělati nemá. A když tovaryše posadí, tehdy má dělati do neděle. Pakli by vandroval krom neděle, má bejti trestán kázní městskou. Pakli by zůstal déle od neděle, tehdy má dáti napřed věděti tejden hospodáři svému a zahálek žádnému nedopauštěné. Pakli by který trestán bejti nemohl, takový mezi námi aby dílo neměl.*“ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³²⁹ Jedinou výjimku tvoří nařízení pro kožešnický cech v Prostějově z roku 1603, jež ustanovovalo: „*Pakli by ti přisežní kožešníci a ševci uznali, že by ty kuože dobře a hodně vydělané nebyli, tehdy ten, kdož je vydělával, bude povinen ještě po řemesle tom jeden celý rok vandrovati.*“ Povinnost vandrování tovaryšů byla v tomto případě striktně vázána na neúspěch při mistrovské zkoušce a sloužila ke zdokonalení řemesla. Tovaryš se měl přitom vyvarovat rozptýlení ze strany svých blízkých (rodiny, přátel) a zároveň se neměl zdržovat v místech, „*kdež se to řemeslo pořádně neprovozuje.*“ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 4.

³³⁰ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*.

pro odpuštění [...].³³¹ Rovněž kožešnické artikuly kroměřížské cechu z roku 1657 uváděly tovaryšovu povinnost informovat mistra o svém odchodu. K tomu ale dodávaly, „*když který tovaryš přivadruje, ten se má předně při starších mistrích o dílo ohlásiti, kteréž jemu, jestli který verštat jest prazen.*“³³² O povinném vandru nebyla sice ani zmínka, na druhou stranu tato nařízení vypovídají o rozvinutém vandrovním systému se zavedenými (v tomto případě nekodifikovanými) pravidly, bez kterých si povinný vandr tovaryšů nelze představit.

Povinný tovaryšský vandr, který byl vázán na určitý počet vandrovních let, se v pramenech zkoumaných cechů objevuje až v první polovině 18. století. Kupříkladu pokud se chtěl syn ševcovského mistra stát od roku 1718 mistrem v biskupské Kroměříži, měl vandrovat tři roky.³³³ Zbylé artikuly však neobsahují kromě zmínek o příchodech tovaryšů do města žádnou zmínku o vandrovních letech. S povinným vandrem cechovních tovaryšů již plošně počítal řemeslnický patent z roku 1731. Generální artikuly dále rozšiřovaly přesný počet let, který u řezníků, ševců i kožešníků činil tři roky. Povinný vandr mohl být z důvodu zdravotní nezpůsobilosti nebo jiných okolností tovaryši odpuštěn. Neznamenalo to však, že by povinnost vycestovat zcela odpadla. Tovaryš si musel u mistra odpracovat dvojnásobek vandrovních let.³³⁴ Patent z roku 1731 umožňoval mistrovským synům nebo tovaryšům, jež si vzali za manželku vdovu či dceru mistra, zkrácení vandru.³³⁵ Takové možnosti chtěl využít například roku 1760 tovaryš Karel Sluha, syn zemřelého prostějovského ševcovského mistra, za jehož žádost o udělení dispense se přimlouval celý ševcovský cech v Prostějově.³³⁶

Řády z třicátých let 18. století unifikovaly i další pravidla spojená s cestováním budoucích mistrů. V prvé řadě potřeboval tovaryš k vandru výuční list, jenž od cechu obdržel za poplatek 30–45 krejcarů, a zhostní list od vrchnosti. Tovaryši byli na cestách pravidelně kontrolováni policejními hlídkami, které od nich žádaly předložení „*kunšaftů*“ (cestovní dokument), vandrovních pasů, v pozdějším období

³³¹ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 5.

³³² SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

³³³ Artikul doslova nařizoval, že v případě, kdy se chtěl mistrovský syn usadit a připojit se k cechu, měl nejprve vandrovat tři roky. („*Wann eines Meisters Sohn sich sesshaft machen, und in die Zech einverleiben wollte, des selbe solle zuvor drei Jahr wandern.*“) SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 2.

³³⁴ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*. Zikmund Winter zmiňuje, že se v Českém království mohl tovaryš vykoupit z vandrovní cesty již v 16. století. WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 340.

³³⁵ To samé bylo možné v Českém království v 16. století. TAMTÉŽ.

³³⁶ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1967, inv. č. 3409, sign. S 140.

vandrovních knížek. V případě, že byl tovaryš bez práce, měl být předán příslušné ubytovně.³³⁷ Tovaryš měl po vstupu do města povinnost ohlásit se v cechovní hospodě, kde se zeptal na práci. Pokud bylo místo u některého z mistrů volné, nastoupil u něj v dílně (*verštat, Werkstatt*). Ve větších městech, jako byla Praha, Brno, Olomouc nebo Vratislav, mohl pracovat u dvou mistrů zároveň. Chtěl-li tovaryš pokračovat ve vandru, musel svému mistrovi oznámit záměr odchodu nejpozději osm dnů předem.³³⁸ Od mistra pak měl dostat vysvědčení, aby nebyl pokládán za žebráka. Nedostal-li tovaryš po příchodu do města práci, musel mu cechmistr vystavit potvrzení o nedostatku práce a tovaryš tak pokračoval dál v cestě.³³⁹ Mít potvrzení cechu znamenalo bezúhonnost tovaryše, která se hodila především ve válečných obdobích, kdy tovaryši hrozil odvod do armády. V případě, že chtěl tovaryš vandrovat pouze přes zemské hranice nebo chtěl vstoupit i do jiných dědičných zemí, stačil mu k tomu kunšaft. Pokud se však rozhodl vandrovat do nekonskribovaných zemí nebo zcela mimo hranice habsburské monarchie, musel si pořídit cestovní pas.³⁴⁰

Důležitou roli hrálo v cechovních artikulech dobré a slušné chování tovaryšů. Důraz na správné a poslušné chování byl kladen po celou dobu raného novověku.³⁴¹ Především tovaryšská bratrstva, která byla vzhledem k barokní zbožnosti hojně zakládána od druhé poloviny 17. století, měla artikuly zaměřující se na dobré, správné a počestné chování.³⁴² Například první ustanovení pro prostějovské kožešnické tovaryše z roku 1662 znělo: „*Nejprvnější řád, aby se Pána Boha báli, slova Božího pilni byli, Pána z téže paní Matku, aby v poctivosti měli i všecku čeládku jejich páni cechmistři a mistři náležitau uctivostí předcházeli, sami sebe buďto v hospodě i verštatech v procházkách aneb kdež kolvěk v řádě jsauce jedni*

³³⁷ Zdeňka Stoklásková ve své publikaci milně označuje tovaryše „policijních cechů“ za budoucí policisty. STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Cizincem na Moravě. Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750–1867*. Brno 2007, s. 108.

³³⁸ Ve starších cechovních řádech z druhé poloviny 17. století měl dát tovaryš mistrovi vědět nejpozději dva týdny předem. Tato doba byla na rozdíl od plošného nařízení ze třicátých let 18. století vázána na období výročních trhů a městských slavností.

³³⁹ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

³⁴⁰ STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *c. d.*, s. 111.

³⁴¹ Například ševcovské artikule kroměřížského cechu zdůrazňovaly, že se „*má [...] tovaryš nadepsaného řemesla řádně a poctivě i chvályhodně jmiti a poslušensví k mistrům zachovati*“. SOKA KM, Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

³⁴² Svě bratrstvo měli rovněž ševcovští tovaryši v biskupské Kroměříži. Jedinou pozůstalostí po něm je typář z roku 1684. SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*. Tovaryšská bratrstva byla řemeslnickým patentem zakázána roku 1731. KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ji630311> [cit. 1. 3. 2015]. Generální cechovní artikuly je však znovu povolily roku 1739. Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

*druhých poslušni byli.*³⁴³ Teprve ve třicátých letech 18. století došlo ke kodifikaci a unifikování veškerého chování tovaryšského stavu. Sjednocení řádů bylo potřeba mimo jiné kvůli tovaryšským stávkám a vzpourám. O nich hovořil patent z roku 1731 takto: „*Opovázili by se [...] tovaryšové pod jakýmkoli protestem nějaké povstání způsobiti, následovně se v hromadu srotiti a zůstávající ještě na tom místě, předce, až by se jim v tom neb oném domnívajícím žádání aneb stížení zadosti učinilo, práce nechati aneb sami haufně vystupovati, a co tak rebelii podobných aučinkům více jest, ti a takoví pohoršliví svévolníci a zločinci mají [...] s vězením, cuchthausem, šancováním a geleerní práci, [...] též tudy skutečné povstalého zlého na těle trestání býti.*“³⁴⁴ Tovaryši se velmi často dostávali do konfliktu s mistry kvůli platu, stravě, problematickému vypovídání tovaryšů a mnoha jiným důvodům.³⁴⁵

Velmi častým problémem byly již od 16. století modré pondělky (*blaue Montage*), sváteční dny konané několikrát do roka, ve kterých tovaryši odmítali pracovat.³⁴⁶ Nařízení upravující chování tovaryšů byla sice obsažena již v artikulech z 16. století,³⁴⁷ ale teprve generální řády ze třicátých let 18. století měly za úkol sjednotit tato ustanovení, jež měla předejít tovaryšským bouřím.

Mimo zákazu modrých pondělí bylo tovaryšům rovněž nařízeno, aby „*doma u svého mistra poctivě, pokojně, a bohobojně sobě vědsti, všech pohoršivých, hanebných a oplzných řečí, neb písniček, obzvláště pak zlořečení a proklínání se zdržeti, jeden druhému přezdívající jména nikoliv sobě dávati*“.³⁴⁸ Toto ustanovení mělo zabránit především mravnímu kažení mládeže, tedy učedníků a mistrových dětí, jež žily v domě mistra, v němž se nacházela také řemeslná dílna.³⁴⁹ Bylo tedy zapovězeno cokoliv, „*co by roztržitost, nevůli, hádku, a zlé dorozumění působiti mohlo, tím méněji ale půtky, neb pranice*“.³⁵⁰ Generálními řády byla upravena

³⁴³ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 5.

³⁴⁴ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2015].

³⁴⁵ Josef Ehmer konstatuje, že také v rakouských zemích probíhaly v raném novověku četné kolektivní akce (stávky a vzpoury) tovaryšů, které se rozhořely kvůli platům, stravování, výpovědním lhůtám, pracím učňů a žen aj. („[...] auch in den österreichischen Ländern der früher Neuzeit sind zahlreiche kollektive Aktionen von Gesellen belegt. Streiks und Aufstände entzündeten sich an Lohn, Kost, Kündigungsfristen, Lehrlings- und Frauenarbeit und vielen Anderen Fragen.“) EHMER, Josef: *Zünfte in Österreich in der früher Neuzeit*. In: HAUPT, Heinz-Gerhard: *Das Ende*, s. 111. O stávkách v Čechách 16. století více Zikmund Winter. WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 420–431.

³⁴⁶ TAMTÉŽ.

³⁴⁷ Artikuly prostějovských ševců z roku 1545 upozorňovaly na hanlivé a agresivní chování tovaryšů, které trestaly peněžním poplatkem. MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³⁴⁸ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

³⁴⁹ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*.

³⁵⁰ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

také otázka mzdy tovaryšů. Generální artikuly nařizovaly, aby byla mistry dodržována ustanovení mzdové smlouvy tovaryšů, přičemž mistři nesměli tovaryšům dávat za odvedenou práci nižší plat. Mezi generalizující ustanovení patří i artikul věnující se kontrole tovaryšů mimo mistrova dílnu a dům. V letních měsících nesměl tovaryš strávit více než 10 hodin venku, přičemž se v zimě tato doba krátila o jednu hodinu.³⁵¹

MISTROVSTVÍ

Třetím stupněm cechovní hierarchie bylo mistrovství (*Meisterschaft*). Měl jej dosáhnout pouze v cechu vyučený tovaryš, jenž splnil veškeré stanovené podmínky. Získání mistrovského práva bylo v raném novověku rovněž vázáno na udělení měšťanského práva, čímž se mistr (*Meister*) stával plnoprávným členem městské obce. Hlavní otázkou je, zdali, případně jak a kdy se vstup do mistrovského stavu měnil v průběhu staletí.

Nejstarší zkoumané artikuly z druhé poloviny 15. století náležející řeznickému cechu v Prostějově žádné podmínky pro získání mistrovského práva neobsahovaly. Stejně na tom byly artikuly Vratislava z Pernštejna z roku 1564, které upravovaly starší řády. Kroměřížští mistři mající artikuly z roku 1537 (1553) se již museli řídit podle 17. artikulu takto: „*Item který by se pacholek v Kroměříži tomu řemeslu vyučil a nebyl ženat a se v Kroměříži ožení, osadil a chtěl by do cechu za mistra být přijat, povinen bude do toho cechu tolikéž šest zlatých a čtyři funty vosku dáti a mistrom toho řemesla svačinu udělati jako ten, kterýž by se od jinud do Kroměříže přistěhoval.*“³⁵² Citované nařízení obsahuje základní podmínky pro vstup do cechu v raném novověku. Jednalo se o otázku vyučení, manželství, vstupního poplatku a hostiny pro mistry (*svačiny, Vesper Mahl*).

Řeznický mistr měl své řemeslo patřičně umět. Pokud se jím vyučil, bylo samozřejmé, že již před prvním vstupem do cechu doložil svůj původ. Přesnější podmínky k doložení potřebných dokumentů obsahují artikuly prostějovských kožešníků z první poloviny 16. století: „*kdož by kolvěk mezi nás přijat bejti chtěl, ten aby nejprv zachování otce, matky i sám sebe listem pod pečeti prokázal,*

³⁵¹ SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*.

³⁵² SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1.

*i také že jež se řemesla podle pořádku vyučil.*³⁵³ Mistrovské právo bylo striktně vázáno na manželství, což přirozeně odpovídalo tehdejší společnosti. Z artikulů je dále zřejmé, že vstupní poplatek čítající celkem šest zlatých a přibližně dva kilogramy vosku byl v porovnání s ostatními cechy z 16. století poměrně vysoký. Například prostějovský ševcovský mistr musel zaplatit 32 grošů,³⁵⁴ přičemž jeho kroměřížský kolega měl uhradit jeden zlatý, dva groše a dva funty vosku.³⁵⁵ Oproti tomu musel prostějovský kožešník odvést v porovnání s ostatními „pouhých“ 16 grošů.³⁵⁶

Další zmíněnou podmínkou bylo uspořádání hostiny, která úzce souvisela s přechodovým rituálem tovaryše vstupujícího do mistrovského stavu. Ve svých artikulech z 16. století měli podmínku hostiny kromě zmíněných řezníků také prostějovští kožešníci. V jejich artikulech z roku 1540 byla povinnost formulována takto: *když by do cechu přijímán byl [nový mistr], šestnácto grošův bílých aby dal a mistrom aby voběd udělal.*³⁵⁷ V podobném znění měli podmínku hostiny také prostějovští (1545) a kroměřížští ševci (1568).³⁵⁸

Cechovní řády z 16. století obsahovaly také možnost získání mistrovství za zvýhodněných podmínek. Tovaryš, který měl za otce cechovního mistra, měl zaplatit pouze poloviční poplatek³⁵⁹ nebo mu byly veškeré poplatky včetně hostiny zcela odpuštěny.³⁶⁰ Pro řemeslníky, jejichž otcové nebyli členové cechu, se naskýkala možnost pojmout za manželku vdovu nebo dceru mistra. Tuto možnost uváděly artikuly jednotlivých cechů vždy jinak. K prostějovskému kožešníkovi se mělo chovat stejně jako k mistrovskému synovi,³⁶¹ kroměřížský švec musel zaplatit dva groše a uspořádat hostinu,³⁶² a jeho řeznický kolega, který by se řemeslu

³⁵³ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

³⁵⁴ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³⁵⁵ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 347.

³⁵⁶ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2. Koželužští kolegové z Prostějova museli pro vstup do cechu odvést od roku 1603 celkem jednu kopu (60) grošů a jeden funt vosku. TAMTÉŽ, inv. č. 4.

³⁵⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 2.

³⁵⁸ Artikuly ostatních cechů tuto povinnost buďto nezmiňují nebo se nedochovaly.

³⁵⁹ Tak tomu bylo v případě prostějovských kožešníků. SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

³⁶⁰ Veškeré poplatky byly odpuštěny například synům ševcovských mistrů v Kroměříži. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 347.

³⁶¹ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

³⁶² PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 347.

teprve učil, ale vzal si mistrovskou vdovu, musel cechu zaplatit 10 zlatých a dva funty vosku včetně hostiny pro mistry.³⁶³

Jedinou podmínku, kterou kroměřížské řeznické artikuly v 16. století neobsahovaly, bylo vyhotovení mistrovského kusu (*majstrštuk*, *Meisterstück*).³⁶⁴ Jednalo se o prokázání řemeslného umu zájemce o mistrovské právo. Cechmistry si tak ověřovali, zdali a v jaké míře je tovaryš zručný a schopný provozovat dané řemeslo. Nespecifikované ověření mistrových schopností obsahovaly například artikuly prostějovských a kroměřížských ševců z 16. století.³⁶⁵ Konkrétní mistrovský kus ustanovovaly řády prostějovských kožešníků. Budoucí mistr měl vydělat sto králičích kůží, z nichž musel skrájet a ušít tři „*blány*“.³⁶⁶ Takto popsany mistrovský kus byl standardem pro všechny kožešnické cechy střední Evropy.³⁶⁷

V 17. století došlo díky postupné kodifikaci pravidel k upřesnění některých zmíněných norem. V případě prostějovských cechů neposkytují prameny o jednotlivých změnách žádné informace. Jediné artikuly z tohoto období patřily tovaryšskému bratrstvu (1662), které podmínky získání mistrovství neobsahovaly. Proměnu nařízení v 17. století je tedy možné sledovat pouze u kroměřížských cechů. Díky obnovení jejich artikulů roku 1657 a unifikaci veškerých řádů cechovních korporací v městech olomouckého biskupa došlo k několika změnám zároveň.

Zaprvé byla po prokázání původu a vyučení připsána povinnost nově příchozím tovaryšům zůstat před samotnou zkouškou u mistra jeden celý (*mistrovský*) rok. Kožešnické artikuly formulovaly nařízení takto: „*když by který cizí neb přespolní tovaryš do cechu připojen býti a se oženiti v aumyslu měl, takový má předně u jednoho jiného mistra kteréhokoliv sobě zavolí, celý rok při jednom verštatů dělati.*“³⁶⁸ Teprve poté mohl tovaryš vykonat zkoušku – mistrovský kus. U řezníků nebylo prokázání řemeslné dovednosti součástí artikulů ani v 17. století. Kroměřížští ševci měli od roku 1657 stanoven přesný počet i druh bot, které musel

³⁶³ SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1.

³⁶⁴ Zikmund Winter dokládá pro České království, že „*v starší době řezník ukazoval mistrovství na zadní čtvrti a na pleci hovězí a skopové, tak čtete v řádě chrudimském r. 1535; později však tu, kde zkoušku podnikali, chtívali, aby kandidát koupil, zabil a rozsekal kus hovězí a kus telecí.*“ WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 218.

³⁶⁵ Mistrovský kus ševcovského řemesla se v jednotlivých ceších lišil. Zikmund Winter poznamenává, že se všechny řády z Českého království shodnou na to, že měly být ušity „*boty veliké, punčoch kožený šněrovací a ženské nebo panenské střevíce.*“ TAMTÉŽ, s. 215.

³⁶⁶ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

³⁶⁷ WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 215.

³⁶⁸ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

budoucí cechovní mistr zvládnout ušít.³⁶⁹ Kvůli absenci cechovních řádů kroměřížských kožešníků z 16. století nelze nařízení k zhotovování mistrovských kusů bohužel srovnávat. V 17. století měli budoucí kožešníci mistři zhotovit čtyři různé druhy oblečení. Artikuly zároveň dávaly tovaryši možnost vykoupení se z mistrovského kusu. Bylo nařízeno, že „*pokudž by nadepsaného mistrovského kusu dělati nechtěl, tehdy má a povinen bude na to místo i za svačinu*“ zaplatit celkem 20 zlatých.³⁷⁰ Ověření zručnosti budoucího mistra šlo v tomto případě do pozadí. Otázkou je, kolik kožešnických tovaryšů si mohlo dovolit zaplatit za obejití mistrovské zkoušky a hostiny natolik vysokou částku.³⁷¹

Kroměřížské cechy čekala v druhé polovině 17. století unifikace vstupních poplatků. Bylo stanoveno, že pro vstup do řeznického, ševcovského nebo například hrnčířského cechu bylo zapotřebí odevzdat jeden zlatý, přičemž naturální dávka množství vosku zůstala rozdílná.³⁷² Výjimku tvořil kožešnický cech, jehož artikuly z roku 1657 nařizovaly poplatek ve výši dvou zlatých a čtyř funtů vosku. K tomu musel budoucí mistr ještě „*za obsílku 8 českých a půl kbele piva do špitále dáti*.“³⁷³ Zatímco ševci museli za obeslání cechu zaplatit čtyři groše a řezníci celkem 12 grošů, nařízení o charitativní činnosti v podobě darování piva do městského špitálu se v jejich artikulech nenacházelo.

Výhody, které požívali mistrovští synové a tovaryši, jež si vzali za manželku vdovu nebo dceru mistra, zůstaly pro 17. století zachovány. U všech tří cechů šlo většinou o snížení vstupního poplatku na poloviční částku. V případě kroměřížského cechu ševců bylo artikuly dodáno, že k poloviční částce měl tovaryš ještě „*půl mejsterštuku ukázati*.“³⁷⁴

Nejvíce změn prodělaly prostějovské a kroměřížské cechy v 18. století. V rámci procesu kontroly a confirmace artikulů Karlem VI. v prvních dvou dekádách 18. století došlo pouze k dílčím změnám. Upraveno bylo jen několik nařízeních, které se nejvíce vztahovaly ke zvýšení poplatků, jako tomu bylo v případě kroměřížského cechu ševců. K původnímu poplatku za vstup, který roku 1657 činil jeden zlatý, dva funty vosku a osm grošů za obeslání cechu, přibýly další dva funty

³⁶⁹ SOkA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1

³⁷⁰ TAMTÉŽ, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

³⁷¹ Podobně tomu bylo u řezníků, jejichž tovaryši se z hostiny mohli vyplatit sedmi zlatými. TAMTÉŽ, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 4.

³⁷² SOBEK, David: *Kroměřížské cechy*.

³⁷³ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

³⁷⁴ TAMTÉŽ, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1.

a čtyři groše.³⁷⁵ V případě prostějovských ševců došlo k rapidnímu zvýšení mistrovského vstupního poplatku z původních 32 grošů (1545) na 15 zlatých (1718).³⁷⁶ Kroměřížským kožešníkům zůstaly poplatky zachovány, odpadla však možnost vykoupení se z mistrovského kusu. Zajímavým bodem se stala již několikrát zmiňovaná hostina, kterou měl budoucí mistr zajistit. V panovnických artikulech z let 1717–1718 se tato povinnost stala pro všechny cechy dobrovolnou.³⁷⁷

Vydáním řemeslnického patentu roku 1731 byly upraveny především nařízení vztahující se k tovaryšům a učňům. Kromě správních změn obsahoval patent rovněž několik ustanovení pro cechovní mistry. Bylo například nařízeno, aby byl vstupní poplatek do všech cechů přiměřený, což znamenalo, že mistrovství nemělo být přepláceno. Stejně tak byli tovaryši beroucí si vdovu nebo dceru mistra dáni naroveň mistrovským synům, kteří požívali výhody u zhotovování mistrovských kusů. Mezi sjednocující nařízení patřilo také dobré chování mezi cechovními mistry a tovaryši.

K rozšíření a sjednocení cechovních nařízení došlo roku 1739. V generálních artikulech vyšlo dohromady 18 nařízení vztahujících se k mistrům, podmínkám získání mistrovství a mistrovským povinnostem. Budoucí mistr se musel v Kroměříži nebo Prostějově nejprve prokázat patřičnými dokumenty. Cechu musel předložit potvrzení o svém původu, výuční list a dokument potvrzující povinnou vandrovní cestu. Pokud tovaryš nepocházel přímo z daného města, musel rovněž předložit výhostní list své vrchnosti. Veškeré potřebné dokumenty předložil na cechovní schůzi, při níž oficiálně zažádal o mistrovské právo. Pokud byl cechem přijat, musel u městské rady zažádat o udělení městského práva. Teprve poté mohl přistoupit ke zhotovení mistrovského kusu. Ten generální artikuly nespécifikovaly, upozornily však, že u řemesel, ve kterých se mistrovské kusy „*in natura*“ nezhotovovaly (řeznictví), nebyla tato podmínka potřebná. U ostatních řemesel neměl být mistrovský kus z důvodu snadnějšího prodeje příliš nákladný. Na zhotovení jednotlivých mistrovských kusů měla dohlédnout zmocněná osoba. Poté byl mistrovský kus předložen cechovnímu komisaři a cechmistrům ke kontrole. V případě, že nebyly žádné námitky, získal tovaryš mistrovské a městské právo,

³⁷⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 2.

³⁷⁶ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

³⁷⁷ Například v artikulech kroměřížského kožešnického cechu stojí: „*der Junge Meister [...] ein Versprechmahl, wann er es geben will, geben.*“ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 1.

čímž se stal plnoprávným členem cechovní korporace i městské obce. Pokud měl ale výrobek malé nedostatky, řešilo se to formou pokuty. Stalo-li se, že mistrovský kus zcela nevyhovoval, měl „*takový řemeslník na jistý mírný čas k dalšímu tovaryšskému dílu a lepšímu pochopení své profese se poukázati.*“³⁷⁸

Dalším nařízením, které upravovaly generální artikuly, byly hostiny pořádající tovaryši pro své mistry. Ačkoliv se v 16. a 17. století jednalo v češích o zcela běžnou praxi, již artikuly konfirmované Karlem VI. z druhého desetiletí 18. století je prohlašovaly za nepovinnou součást získání mistrovského práva. Od roku 1739 byly hostiny zcela zakázány, přičemž polovina jejich peněžní hodnoty měla být odvedena do cechovní pokladnice. Zapovězení hostin ale neznamenovalo konec existence přechodového rituálu, během kterého se z tovaryše stával plnoprávný člen mistrovského stavu. Došlo pouze k normativní úpravě, která se týkala zpoplatnění a případného vymáhání této povinnosti.

Generální artikuly rovněž unifikovaly poplatek za získání mistrovského práva. Ve vrchnostenských městech, jakými byla biskupská Kroměříž a lichtenštejnský Prostějov, bylo ustanoveno, že kožešníci museli zaplatit 12 zlatých a 30 krejcarů³⁷⁹ a řezníci 15 zlatých.³⁸⁰ Kolik měl zaplatit švec, nebylo cechovními artikuly stanoveno. Budoucí mistr musel odvést ještě poplatek za zápis do cechovní knihy, který činil jeden zlatý a 10 krejcarů, a za cechovního posla 35 krejcarů. Všeobecné řády zdůrazňovaly roli vrchnosti nebo magistrátu, jež měly hlavní slovo při kontrole mistrovských kusů i veškerých poplatků.³⁸¹

Stejně jako tomu bylo v 16. a 17. století, také od roku 1739 mohli mistrovští synové a tovaryši, kteří pojali za manželku mistrovskou vdovu nebo dceru, využívat zvýhodněných podmínek za udělení mistrovského práva. Nově měli všichni takto zvýhodnění řemeslníci platit pouze poloviční poplatek za získání mistrovství, přičemž povinnost zhotovení mistrovského kusu byla pro všechny stejná. To samé platilo plošně také pro mistry (*Landmeister*), kteří byli do cechu inkorporováni z menších měst a městeček. Ti platili poloviční částku, jak za vstup do cechu, tak i hostinu, jež byla převedena do peněžní formy. Postupné sjednocování zvýhodněných podmínek bylo patrné již v druhém desetiletí 18. století,

³⁷⁸ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

³⁷⁹ Spolu s kožešníky měli odvádět 12 zlatých a 30 krejcarů také tesaři, zedníci, kameníci, kováři, zámečníci, pekaři, bečváři, truhláři a sedláři. TAMTÉŽ.

³⁸⁰ Poplatek 15 zlatých platili kromě řezníků rovněž mydláři, mlynáři, sládci, soukeníci, jircháři a koželuhové. TAMTÉŽ.

³⁸¹ TAMTÉŽ.

kdy se v artikulech konfirmovaných Karlem VI. neobjevovala možnost vyplacení se z mistrovského kusu.³⁸²

CECHOVNÍ (SAMO)SPRÁVA

Po splnění veškerých stanovených požadavků se z tovaryše stal cechovní mistr a plnoprávný měšťan. Z pohledu vnitřní hierarchie cechu byl označován za mladšího mistra. Nad ním stáli služebně starší mistři. V čele cechovní korporace byli cechmistři (*Zechmeister, Zunftmeister, Vorsteher*) dělící se na starší a mladší, jejichž post představoval vrchol cechovní hierarchie.

Jak cechovní samospráva vypadala? Jedno z prvních nařízení obsažené ve všech artikulech se vztahovalo právě k počtu cechmistrů. Artikuly prostějovského řeznického cechu z 15. století konkrétně ustanovovaly, aby se měli „*cechmistři čtyři řemesla toho každý rok mezi sebau [v cechu] voliti.*“ Po čtyřech cechmistrech měli také kroměřížští řezníci a prostějovští ševci. Ostatní zkoumané cechy měly ve svém čele dva cechmistry. Na volbu cechmistrů neměl podle cechovních řádů hrát roli vliv městské rady nebo vrchnosti. Úkolem cechmistrů bylo spravovat „*řády poctivosti i jiné věci [...], aby se chudému i bohatému spravedlivě stalo v jejich řemesle.*“ V dalších nařízeních se objevuje kontrolní role městské rady nad cechmistry, kteří měli být v případě zanedbání svých povinností „*od starších města toho kázáni.*“³⁸³ Kontrolní vliv městské rady, která dohlížela na cechy, jakožto veřejné městské instituce, byl patrný i v artikulech dalších cechů. Například stanovy prostějovského cechu kožešníků (1540) a ševců (1545) dodávaly, že „*páni starší mají jich [zvolené cechmistry] potvrditi.*“³⁸⁴ Vnitřní samospráva cechu nebyla městem omezována, limitovány byly pouze kompetence cechmistrů, které přesahovaly do kompetencí města (vězení).

Hlavní funkcí cechmistrů byla jak vnitřní správa cechu, tak dohled nad řemeslnou výrobou a prodejem na městských trzích. Protekcionalistické prostředky cechu měly sloužit k obraně proti fušerství (*štoliřství*). Obsah některých ustanovení se v jednotlivých ceších lišil kvůli jejich řemeslnému zaměření. Řezníci

³⁸² SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

³⁸³ SOkA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

³⁸⁴ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

cechmířti dohlíželi na masné produkty, které nesměly ohrožovat zdraví obyvatel města. Ševci a kožešníci zase kontrolovali své výrobky, jež měly odpovídat danému standardu a především neměly být zapravované. Pravomoc cechmířtů nejlépe charakterizuje nařizení prostějovských ševců z 16. století: „*Pakli by na kom našli co nespravedlivého, nehodného a zlého, aby to vzato bylo a zkaženo, a takový, aby dal pokuty [...]*“.³⁸⁵ Ačkoliv se stanovené pokuty cech od cechu lišily, princip zůstal u všech korporací stejný.

Artikuly z 16. století zmiňují roli městské autority, přesněji řečeno městské rady nebo osob jí pověřenou, při kontrole řemeslných výrobků. Například u kroměřížských řezníků bylo stanoveno, aby se „*jednomu každému zároveň a spravedlivě dílo, jsau zřizeni dva z domácích masaři, aby maso přehledávali, a jeden s konšelův má s těmi přísežnými jíti a jestliže by co nečistého a nehodného, to pobrati mají*“.³⁸⁶ Zároveň museli cechmířti nebo osoby jimi pověřené pronést přísahu, kterou se zavazovali přímo městské radě.³⁸⁶

V cechovní samosprávě byla důležitá cechovní shromáždění, tedy schůze všech členů cechu probíhající v cechovní hospodě. Ve starším období zmiňují pravidelná zasedání cechu pouze artikuly ševcovského cechu v Prostějově. Pravidelná cechovní schůze byla zmíněna v souvislosti s odváděním poplatku mistrů do cechu, který byl mimo Vánoce vybírán v suchých dnech, tedy pravidelně čtyřikrát do roka. Při schůzi, v jejímž čele stáli cechmířti, mělo být vše, co „*cech za dobré usaudil a schválil*“ zapsáno do cechovních knih.³⁸⁷ Důkazem, že se ostatní cechy řídily podobným, ale nekodifikovaným nařizením, jsou jejich nejstarší dochované knihy.³⁸⁸ K cechovní samosprávě tedy patřilo i vedení patřičné administrativy. Ustanovení ostatních cechů sice neobsahují informace o pravidelných cechovních schůzích, ale zmiňují nepravidelná zasedání. Prostějovští kožešníci se od roku 1540 měli řídit podle druhého artikulu takto: „*Když jaká potřeba pána jeho milosti obecní*

³⁸⁵ TAMTÉŽ.

³⁸⁶ SOKA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 4. Artikuly řeznického z Prostějova z roku 1471 byly obsáhlejší: „*také cechmířti toho řemesla ve čtvrtové den mají jíti mezi domácí masaře a hostě a mají mezi nimi ohledati hodné li mají maso k prodeji celý, a pakli by bylo nalezeno u koho z nich, buď domácích nebo hostě kterakerékoli maso nehodné k prodeji, mají to cechmířti svojín radau tovaryšův opatřiti, co by se tomu masu tak stalo, jako na nehodné sluší, z radau starých města z vrchu psaného i pomoci, a takový každý, aby kazán byl městskau kázní a dva funty vosku, aby dal do cechu toho řemesla, a kdož by měl maso uhřívý, buď z domácích a nebo z hostie, ten každý má státi v slaměném věnci*“ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

³⁸⁷ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³⁸⁸ K cechu prostějovských řezníků se dochovala kniha z poloviny 16. století. SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

*nebo cechovní přišla, hned mistry obeslali a mistři na obeslání jejich bez všelijakých výmluv v tom místo, kdež by jim od cechmistrův oznámeno bylo, aby se sešli [...].*³⁸⁹

Na cechovních schůzích byli připovídáni a vypovídáni učni, tovaryši i mistři. Mimo to se na nich řešily nejrůznější záležitosti, mezi které patřily především spory a prohřešky vůči cechovním řádům. V takových případech cechmistři zodpovídali nejen za každodenní cechovní správu spojenou například s kontrolou mistrovských kusů, ale také za chování členů cechovní korporace. Takřka všechna ustanovení kroměřížských a prostějovských cechů řešila právě neposlušnost, neslušné chování, hraní hazardních her, výtržnosti nebo násilí mezi řemeslníky.³⁹⁰

Jak cech řešil vnitřní spory a přečiny vůči cechovním řádům? Od 15. do 18. století se podstata řešení sporů kroměřížských a prostějovských cechů příliš nezměnila. Například artikuly prostějovských ševců z roku 1545 nařizovaly: „*Komuž by která potřeba byla, aby poctivě předstaupil před cechmistry a svau připovéděl a jiný aby mlčel pod vinau dva peníze.*“³⁹¹ Důraz byl kladen na poctivý a poklidný průběh cechovního jednání, které mělo svůj vzor v městském soudnictví.

Díky postupnému procesu kodifikace veškerých cechovních pravidel docházelo v 17. století k rozšíření jednotlivých nařízeních. Díky tomu jsou například artikuly kroměřížských kožešníků z roku 1657 konkrétnější. Poměrně obsáhlé ustanovení přesně popisuje proces cechovního soudu: „*Nemá žádný bud' z cechmistrův neb jinších mistrův v cechu nejmenší různice začínati [...], nýbrž jestliže co takového se stane, jenž by se řemesla neb jiného cokoliv dotejkalo, má jeden každý svau žalobu cechmistrům a jinším mistrům pokojně přednésti. Když oni cechmistři a jinší mistři obauch stran žalobu a odpor vyslyšení to nevažovati a po snažném toho seznání, vinného ztrestati a jednomu každému (však bez ujmy a škody jeho) výpověď učiniti mají, na kterémž to nálezu neb výpovědi obě strany předstáti povinné budau.*“³⁹² Princip cechovního soudnictví byl stejný jako u prostějovských ševců v předcházejícím století. Soud byl vnitřní záležitostí cechu. Účastnili se ho pravděpodobně všichni mistři, mezi nimiž měli výsadní

³⁸⁹ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

³⁹⁰ Kroměřížské a prostějovské cechy se tak podobaly vídeňským cechům, jejichž cechmistři na rozdíl od amsterdamských kolegů rovněž zodpovídali za chování cechovních členů. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 107–108. Více v práci Thomase Buchnera, jenž srovnával vídeňské a amsterdamské cechy v 17.–18. století. BUCHNER, Thomas: *c. d.*

³⁹¹ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

³⁹² SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

postavení cechmistrů. Závěrem jednání cechovního soudnictví bylo vynesení rozsudku, jenž měl být přijat oběma stranami.³⁹³

V pravomoci cechmistrů, poťazmo cechu jako instituce, bylo trestání řemeslníků. Cech je mohl trestat několika způsoby. Lehčí formou trestu bylo pouhé napomenutí. Dalším cechovním trestem byla pokuta, která se podle cechovních artikulů stanovovala v závislosti na závažnosti provinění. Kromě obecního (městského) trestání, jež nespádalo do pravomocí cechu, bylo nejhroším trestem pro řemeslníka vyloučení z cechovní korporace.³⁹⁴ Jeden takový nucený odchod byl zaznamenán do knihy kroměřížského cechu kožešníků. V roce 1687 byla „udělena paměť ze strany jeho zlého výstupku, který učinil, co jeho poctivosti hrubě škodilo, jest Jiřík Štemberský z cechu vypuzený a žádného místa a práva v cechu nemá.“³⁹⁵ Není známo, čím přesně se mistr provinil, ale pro své chování byl z cechovní korporace vyloučen po celých 30 letech členství.

Ne všechny spory a konflikty mohli cechmistrů (cech) řešit sami. Ve více závažných případech, které cech nedokázal vyřešit sám nebo k tomu neměl dostatečnou pravomoc, bylo nezbytné užít prostředků vyšší instance. Výše zmíněný artikul kroměřížských kožešnických řádů dodával, že „jestliže by pak jeden neb druhý nad tau učiněnou vejpovědi spokojen býti a protiva ní čeliti chtěl, takový má vězení obecní vystáti a podle uznání cechu ztrestán býti a však nad to vejš předce učiněnou výpověď skutkem naplniti. A když se takový na ohlášení do trestání městského dá, nemá jeho purkmistr bez vědomosti cechmistrův z držení propaustiti.“³⁹⁶ V podobném duchu zněla i nařízení ostatních cechů z 15. i 16. století. Důkazem využívání moci vyšší (městské) instance jsou zápisy v radních protokolech, jež jsou plné sporů cechovních řemeslníků.³⁹⁷

Díky dochovaným radním protokolům obou měst lze od 17. století sledovat konkrétní obnovování cechů, která nařizovaly již artikuly z 15. a 16. století. Princip zůstal po celý raný novověk stejný. Cechmistrů byli korporací voleni, přičemž museli

³⁹³ Důležitý byl rovnostářský princip, kdy i provinilý cechmistr mohl být souzen stejně jako ostatní mistrů. V jednom z radních protokolů města Kroměříže z druhé poloviny 17. století dokonce městská rada kárá jednoho z cechmistrů, jenž byl shodou okolností jejím členem: „[...] pokud by se našlo, že by jednoho pokutoval a druhému skrz prsty hleděl, a neb sám se čeho podobného dopustil, že tuplem pokutován býti má.“ ZAJÍČKOVÁ, Lucie: *Radní protokol města Kroměříže z roku 1665* (–1683). Brno 2013 (bakalářská diplomová práce), s. 26.

³⁹⁴ Srovnej s WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 128–162

³⁹⁵ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 3.

³⁹⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 5.

³⁹⁷ Například 24. března roku 1665 podával žalobu jeden z koželuhů na svého cechmistra, který připověděl za plnoprávného mistra svého nezletilého syna. ZAJÍČKOVÁ, Lucie: *c. d.*, s. 28–29.

být následně potvrzení městskou radou. Záznam o volbě a tedy i obnovení cechu byl zanesen do patřičných knih městské provenience. Jeden z takových zápisů se dochoval v radním protokolu prostějovské městské rady z roku 1672: „23. Februaii jest cech kožešnický obnoven a za staršího cechmistra volen P. Jakub Klezl, a za druhého Burian Švábebský.“³⁹⁸ Stejným způsobem bylo zaznamenáno obnovování i ostatních cechů v jiných městech.

K největším změnám cechovní samosprávy došlo v 18. století. Již v artikulech confirmovaných Karlem VI. v druhém desetiletí 18. století je možné sledovat omezení samosprávy cechů. Ačkoliv byl korporacím ponechán stejný počet cechmistrů včetně dalších nařízení mající své kořeny v 15. a 16. století,³⁹⁹ v kroměřížském ševcovském cechu byl panovnickým rozhodnutím (1718) počet členů omezen. V cechu mohlo být nově maximálně 24 mistrů,⁴⁰⁰ čímž korporace přišla o možnost ovlivňovat přijímání nových mistrů. Stejně omezení čekalo i všechny cechovní korporace v českých zemích. Řemeslnický patent z roku 1731 totiž nařizoval, že „nikoli v moc cechu se pozůstavuje, jistý počet mistrův sám ustanoviti a pozorovati, jenžto jináče ne, než s Naším nejmilostivějším dovolením státi se může.“⁴⁰¹ V případě cechů v královské Olomouci bylo i přes státní zásah dokázáno, že cechovní mistři dokázali účinně využít svého postavení k provazování svých zájmů.⁴⁰²

Sjednání cechovních řádů přineslo již mnohokrát zmiňované vydání generálních cechovních artikulů roku 1739. Z hlediska cechovní správy a samosprávy byla unifikována nařízení týkající se pravidelných cechovních schůzí, popisu jednání, vhodného chování, poplatků, administrativy, cechmistrů a jejich funkcí a především role cechovního komisaře. Úřad cechovního komisaře existoval

³⁹⁸ SOKA PV, fond Archiv města Prostějov (dále jen AMP), inv. č. 302, fol. 4r. Za zmínku stojí, že zápis o obnovení cechu a volbě do cechmistrovského úřadu zaznamenávaly i některé cechovní knihy.

³⁹⁹ Zajímavostí je, že pouze ševcovské artikuly cechů v obou městech z roku 1718 obsahovaly nařízení vztahující se k pravidelným schůzím cechu, na nichž musely být artikuly předčítány. SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 2; SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1.

⁴⁰⁰ 19. artikul nařizoval, že v Kroměříži neměl být překročen počet 24 ševcovských mistrů. Doslova bylo psáno: „Und demnach sich die Anzahl deren in Crembsier befindlichen Schuhmacher – Meister je länger je mehr vermehren Thuet, mithin zu besorgen, das bei überhäufeter Anzahl weder ein noch der andere sich von seiner Handwercks profeshion ernehren, weniger die Landes fürstliche – und privat Obrigkeitliche Schuldigkeiten zu praestiren fällig, als sollen führohın zu Crembsier mehr nicht, denn vier und zwanzig Schuhmacher Meister sein.“ SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 2.

⁴⁰¹ KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2015].

⁴⁰² HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 61–76.

v královských městech již dříve. Teprve generálními artikuly byl plošně rozšířen i do ostatních měst.⁴⁰³

Jak bylo uvedeno výše, kroměřížské i prostějovské artikuly obsahovaly zmínky o městských radních nebo osobách jimi pověřených, jež měli dohlížet na dodržování cechovních řádů. V některých případech, jakými byla například kontrola výrobků nebo trestání, byla přítomnost městské rady nutností. Konkrétní cechovní komisaři jsou mimo jiné zmíněni také v cechovní knize prostějovských ševců z druhého desetiletí 18. století. Komisaři museli být přítomni schůzí od roku 1720, při kterých si cech s jejich souhlasem měnil některá ustanovení. Tehdy se kromě čtyř cechmistrů podepisovali komisaři například „*jako emisarové (nebo komisaři) od slavného magistrátu.*“⁴⁰⁴ Uvedené prameny tedy dokazují, že úřad cechovního komisaře existoval v poddanských městech ještě před vydáním generálních nařízení ze třicátých let 18. století. Všeobecnými artikuly z roku 1739 byl pouze plošně zaveden do všech měst.

Jak vypadala cechovní (samo)správa po roce 1739? Generální artikuly nařizovaly, že se cechy musí scházet na shromážděních „*čtyřikráte v roce, a to sice každý kvartál, s vědomím, a po každý v přítomnosti vrchnostlivého, neb od magistrátu ustanoveného cechovního inspektora, neb komisaře [...].*“⁴⁰⁵ Kromě všeobecného zavedení cechovních komisařů se na cechovních schůzích prakticky nic nezměnilo. Pokud si to okolnosti žádaly, mohly být stále svolávány i mimo stanovenou dobu. Vzhledem k disciplinaci společnosti byla rozšířena nařízení vztahující se k dobrému a slušnému chování řemeslníků nejen na cechovních schůzích. V oblasti cechovní samosprávy došlo k unifikaci vedení finanční správy. Jejím vedením byl z moci cechovního komisaře pověřen starší cechmistr, přičemž účty korporace byly komisaři pravidelně předkládány při čtvrtletních shromážděních. Veškeré dokumenty a finanční obnos, tedy „*listy, též cechovní pečeť, pak od cechovních sbírek, pokut, kontrabantův, přijímání a zavyučenau dostávání učedlníkův, též připauštění k mistrovskému právu*“ měly být umístěny v tradičních truhlicích (pokladnicích) opatřených „*dvoj neb trojnásobným rozličným zámkem.*“⁴⁰⁶ V zájmu kontroly magistrátu nebo vrchnosti nad cechovními korporacemi byl jeden

⁴⁰³ TAMTÉŽ, s. 31.

⁴⁰⁴ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁰⁵ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

⁴⁰⁶ TAMTÉŽ.

z klíčů od truhlice předán cechovnímu komisaři. Vzhledem k absenci pramenů nelze spolehlivě posoudit, zdali se ve své podstatě jednalo o zcela nová nařízení.

Kapitola *Artikuly, statuta a privilegia* měla za cíl analyzovat a komparovat řády kroměřížských a prostějovských cechů v průběhu 16. (15.) až 18. století. Díky procesu kodifikace, který v raném novověku probíhal postupně, nelze s přesností určit, zdali uvedené srovnání odpovídalo skutečnosti. Na úskalí a problematiku „potřeby psát“ (*der Gebrauch der Schrift*) v prostředí cechovních korporací upozorňuje například Thomas Buchner. Ve své srovnávací studii mimo jiné podotýká, že „*ne každý muž ani každá žena, jež provozovali řemeslo, neměli stejný přístup ke znalosti, produkci a interpretaci textů*“,⁴⁰⁷ což mělo samo o sobě velký vliv na kodifikované artikuly a jejich dodržování v praxi. Ve srovnání cechovních řádů musí být brána v potaz větší či menší míra spekulativnosti. Ve své podstatě kapitola naznačila proces úpravy jednotlivých nařízení pro učně, tovaryše, mistry a cechovní (samo)správu.

V celkovém důsledku přinesly všeobecné řády ze třicátých let 18. století především sjednocení veškerých cechovních řádů, což bylo primárním záměrem panovníka. V souvislosti s disciplinací společnosti v raném novověku došlo k rozšíření ustanovení upravující dobré a poslušné chování všech členů cechu. Velkou pozornost si oproti staršímu období zasloužili učni a tovaryši, jimž byl specifikován a sjednocen vstup do cechu, získání mistrovského práva, pracovní podmínky v dílnách, plat za práci aj. Oproti starším řádům byla kodifikována povinnost tovaryšů absolvovat vandrovní cestu. Na druhou stranu vymizela povinnost pořádání hostin pro cechovní mistry, ačkoliv jistá finanční náhrada byla přesunuta do vstupních poplatků. Nejvíce nařízení zůstalo zachováno pro mistry. Větší změny neprodělala ani cechovní samospráva, přesněji řečeno funkce cechmistra a shromáždění cechu, které od 15. a 16. století stály pořád na stejných principech. V 18. století byl ale zaveden úřad cechovního komisaře, který nad cechy vykonával vrchnostenskou kontrolu. Kromě přeměny práva konfirmace artikulů prodělaly cechy největší změny v souvislosti s panovnickým nařízením, jež omezovalo vliv cechu na přijímání nových členů. V celkovém důsledku umožnilo vydání generálních řádů existenci cechovních korporací do dalšího století.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ „*Nicht jeder Mann und nicht jeder Frau, die ein Handwerk trieben, hatten gleichen Zugang zur Kenntnis, Produktion und Interpretation von Texten [...]*.“ BUCHNER, Thomas: *c. d.*, s. 32.

⁴⁰⁸ HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 33.

5. NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT A ZBOŽNOST

Náboženství bylo nedílnou součástí raně novověké společnosti.⁴⁰⁹ Náboženský aspekt plnil důležitou roli také u cechovních korporací, které lze svým způsobem považovat za společenstvo plnící funkci náboženského bratrstva.⁴¹⁰ Cílem této kapitoly je pomocí komparace sledovat náboženskou činnost cechovních korporací a jejich členů v raně novověké vrchnostenské Kroměříži a Prostějově s přesahem do 19. století. Předmětem výzkumu je náboženská činnost řemeslných cechů, do které patřily povinnosti korporací při bohoslužbách a pohřbech, zřizování oltářů či příkrovů (*pokrovů*) a péče o ně, účast na procesích nebo konfesijní příslušnost cechovních řemeslníků. Výzkum náboženské činnosti cechovních korporací a zbožnosti je do značné míry omezen historickými prameny, které primárně tvoří artikuly, cechovní knihy a trojrozměrné předměty (znaky, postavníky, příkrovy, truhlice aj.⁴¹¹).⁴¹²

Již starší studie, především práce představitele starých kulturních dějin Zikmunda Wintera nebo díla regionálních historiků, jakými byl František Václav Peřinka a Jan Kühndel, se většinou skrze deskriptivní metodu zabývaly náboženskou činností cechovních korporací. Jejich zájmem se staly především bohoslužby, pohřby

⁴⁰⁹ Zbožnost a náboženství nejsou novými tématy historické vědy. Problémům lidové zbožnosti včetně jejich projevů mimo rámec církevních norem se v minulosti věnovaly již klasické církevní dějiny. Náboženství a zbožnost jsou například jedním z témat historické antropologie, která staví na analýzách sociologie a etnologie náboženství popisující rituály, symboly a jejich význam pro společnost. DÜLMEN, Richard van: *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002, s. 61–65. O náboženství v raném novověku více v Týž: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*. Praha 2006. Náboženskou praxí se rovněž zabývá (nová) kulturní historie, jež ji chápe ve smyslu každodenních „praktik“. BURKE, Peter: *c. d.*, s. 79–82. V českém prostředí se náboženské problematice (hlavně lidové zbožnosti) věnuje z pohledu historické antropologie především Zdeněk Nešpor. Ze zahraniční literatury se náboženstvím v cechovních korporacích věnuje například v prostoru obou Nizozemí studie THUIS, Alfons K. L.: *Religion and social structure. Religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries*. In: PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006, s. 157–173.

⁴¹⁰ Více o náboženských bratrstvech v Čechách v příspěvku MIKULEC, Jiří: *Proměny náboženských bratrstev v Čechách v raném novověku*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva*, s. 19–36. O moravských náboženských bratrstvech například MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva*, s. 37–78 nebo MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *c. d.*

⁴¹¹ O cechovních předmětech (*Zunftaltertümer*) v REININGHAUS, Wilfried: *c. d.*, s. 429–463.

⁴¹² V případě kroměřížských cechů převažují artikuly nad cechovními knihami a trojrozměrnými předměty, přičemž u cechů z Prostějova je stav poměrně vyrovnaný. Případnou absence pramenů cechovní proveniencí nelze nahradit například městskými knihami, jež sice mají vypovídající hodnotu, ale o konkrétním náboženském životě řemeslníků vypovídají pouze částečně. Ke stejnému závěru došla rovněž Hana Pátková. PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách* (dále jen *Bratrstvie*). Praha 2000, s. 13–15.

nebo procesí korporací, které dokládali písemnými i hmotnými prameny.⁴¹³ Kühndel měl oproti Peřinkovi značnou výhodu v množství dochovaných pramenů cechovní provenience, která se projevila například v samostatné studii věnované prostějovským kožešníkům.⁴¹⁴ V současnosti se náboženskou činností cechovních korporací nejvíce zabývá Hana Pátková, která svou pozornost soustředí na náboženskou a kultovní činnost bratrstev i profesních korporací ve středověkých Čechách.⁴¹⁵ Ačkoliv raně novověké řemeslné cechy nejsou primárním předmětem jejího zájmu, lze sledovat jistou paralelu náboženské činnosti cechovních korporací jak v období středověku, tak i raném novověku a 19. století. Ve svém výzkumu mimo jiné upozorňuje na problematiku terminologie, přičemž na základě analýzy historických pramenů rozlišuje pojmy cech (*cecha*, *Zeche*, *Zunft*) a bratrství (*bratrstvie*, *fraternitas*, *Bruderschaft*).⁴¹⁶

ARTIKULY A NÁBOŽENSTVÍ

Jaká byla náboženská činnost kroměřížských a prostějovských cechů v (raném) novověku a do jaké míry se projevovala zbožnost cechovních řemeslníků? Primárním pramenem pro zodpovězení otázky jsou cechovní artikuly. Na prvním místě je vhodné zopakovat, že statuta tvořila hlavní normativní rámec, podle kterého se cechovní členové měli řídit. Z artikulů tedy nevyplývá individuální projev zbožnosti jednotlivců, ale náboženská činnost cechu jako celku – korporace. Rovněž by neměly být opomenuty vlivy a nároky vrchnosti či panovníka na cechy a postupný proces kodifikace cechovních ustanovení.

Ve statutech cechů jsou informace z oblasti náboženství obsaženy v poměrně malé míře, což ovšem neznamená úplné upozadění zbožnosti na úkor hospodářské úlohy cechovních korporací. Již v nejstarších zkoumaných artikulech se objevuje

⁴¹³ Jmenování historikové rovněž vychází spolu s Bedřichem Mendlem z předpokladu, že cechovní korporace vznikly z původních náboženských bratrstev, ačkoliv Mendl některé Winterovy závěry upravil. Viz úvodní kapitola věnovaná rozboru literatury.

⁴¹⁴ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožešníci*.

⁴¹⁵ Hana Pátková užívá k výzkumu náboženské činnosti profesních korporací především cechovní artikuly, knihy, testamenty nebo hmotné prameny. Mezi hlavní díla patří mimo citovaného *Bratrstvie* například PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstva a cechy v Českém Krumlově v době jagellonské*. In: *Českokrumlovsko v době jagellonské 1470–1526*. Český Krumlov 1998, s. 62–69 aj.

⁴¹⁶ Termíny cech a bratrství byly v českých, středověkých pramenech často zaměňovány. TÁŽ: *Bratrstvie*, s. 70–73.

ustanovení vztahující se k reprezentaci a s ní spojené náboženské činnosti. Opis artikulů prostějovských řezníků z roku 1471 doslova nařizoval: „*mají míti korouhev a svíce cechovní, aby cech jejich ozdoben byl.*“⁴¹⁷ Také artikuly kroměřížských řezníků z 16. století obsahovaly ustanovení, že „*korauhev a svíce, aby v kostele měli podle pořádku cechu svého.*“⁴¹⁸ Cechovní korouhev a svíce byly umístěny v kostelech, přičemž korouhev (se znakem) představovala symbol cechu reprezentovaný ve společnosti a svíce ztělesňovala, díky své funkci při bohoslužbách, typický symbol korporativní zbožnosti. Kostel byl nejdůležitějším místem individuální a kolektivní reprezentace měšťanů, přičemž byl také hlavním místem setkávání korporací. Především v pobělohorském období se kostel stal veřejným místem konfesijní disciplinace městských obcí, jejichž příslušníci demonstrovali svou příslušnost ke katolické víře prostřednictvím účasti na mších, zpovědích, přijímání a procesích konaných v kostele a jeho okolí.⁴¹⁹ Artikul kroměřížských řezníků zároveň vypovídá o určitém pořádku, tedy sociálním řádu městské obce, který se odrážel v zasedacím pořádku kostelních lavic.⁴²⁰

Byly to pouze řeznické cechy, jež měly ve svých řádech z 15. a 16. století povinnost korouhve a svíce. Diferencovanost náboženských ustanovení nelze spatřovat v odlišném konfesijním prostředí,⁴²¹ kde Kroměříž byla jakožto biskupská rezidence centrem katolicismu na Moravě, kdežto v Prostějově byly do roku 1622 zcela svobodné konfesijní poměry. Náboženská nařízení neobsahovaly ani řády kožešníků, ani ševců.⁴²² Absenci náboženských ustanovení lze spíše přičíst postupnému procesu kodifikace cechovních artikulů. Všeobecně je známo, že zcela běžné praktiky nebylo potřeba zaznamenávat právě pro jejich obecný a všem známý charakter. Jak bylo řečeno výše, konfesijní nároky kladené na měšťany se především v Prostějově změnilo až v první polovině 17. století. Díky novým náboženským

⁴¹⁷ SOkA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3.

⁴¹⁸ SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1.

⁴¹⁹ BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí*, s. 363.

⁴²⁰ Ačkoliv nebyl ani pro jedno město nalezen zasedací pořádek v kostelech, je jisté, že si jednotliví řemeslníci sedali do lavic podle příslušnosti ke svému cechu. Doklad o cechovních lavicích poskytují knihy prostějovských kožešníků. Například v roce 1672 si nechal cech zhotovit nové lavice s cechovními znaky. Po požáru města na konci 17. století si nechali prostějovští kožešníci vyrobit roku 1707 nové, barokizované lavice bez cechovních symbolů. KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožišníci*, s. 48.

⁴²¹ Ačkoliv období reformace přesně nekorresponduje s vydáním nejstarších artikulů, je důkazem předložené teze absence dodatků, jež by konfesijní poměry v ceších 16. století upravovaly.

⁴²² František Václav Peřinka uvádí absenci náboženských nařízení z 16. století pouze pro kroměřížské kožešníky. Kroměřížské ševce výslovně nezmiňuje. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 336–337.

poměrům byli nekatoličtí mistři nuceni buďto ke konverzi nebo odchodu. Takový osud postihl například dva mistry kožešnického cechu, kteří sice ve dvacátých letech 17. století emigrovali do zahraničí, ale poté se opět vrátili do Prostějova, kde přijali katolickou víru a následně byli jako konvertité zvoleni za cechmistry.⁴²³

V průběhu 17. století se obsah cechovních artikulů po náboženské stránce poměrně výrazně proměnil. Změna je nejlépe pozorovatelná v případě kroměřížských cechů, které dostaly nové řady roku 1657. První body artikulů obsadily v důsledku rekatolizace a privilegovaného postavení kroměřížských cechů v síti řemeslných korporací olomouckého biskupa nařízení vztahující se ke konfesijní příslušnosti a náboženské zbožnosti cechovních řemeslníků. Například řeznické artikuly ze 17. století ustanovovaly: „*Předně a nejprve nařizujeme a ustanovujeme, aby v podotčeném cechu mistři nynější i budaucí ve víře křesťanské a katolické se srovnávali, korauhev svau cechovní spolu i s postavniky v chrámě Páně jměli, služby Boží v každau neděli i každý svátek přes celý rok a církve svaté katolické ustanovený, při všech svátcích a doslejhání slova Božího pilně byli, jakož také při každých procesích obzvláště při času Božího těla až přes celý ochtáb se s pilností najíti dali.*“⁴²⁴ Totožné nařízení obsahovaly všechny nově potvrzené artikuly kroměřížských cechů, i když doslovné znění nebylo díky soudobému překladu (především v neověřených opisech) přesně dodrženo.⁴²⁵ Jak lze vidět, ve druhé polovině 17. století bylo původní nařízení pro řeznické mistry zásadním způsobem rozšířeno. V důsledku nových konfesijních poměrů v zemích Koruny české po roce 1620 bylo striktně nařízeno, aby cechovní řemeslníci byli především v Čechách a na Moravě katolického vyznání.⁴²⁶ Kroměříž byla navíc významným biskupským městem, čímž je ustanovení konfesijní jednoty o to více pochopitelné. Mezi povinnost členů řemeslných cechů v Kroměříži patřila rovněž velikonoční zpověď.⁴²⁷

⁴²³ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožišníci*, s. 47.

⁴²⁴ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00022.

⁴²⁵ Důkazem toho jsou ověřené česky psané opisy umístěné v papírových listinách fondu Arcibiskupství olomouckého v ZAO-OL.

⁴²⁶ Slezsko po třicetileté válce představovalo specifické území habsburské monarchie, protože porážka stavovského povstání se v něm neodrazila tak drasticky jako v Čechách a na Moravě. Opomenuto nemůže být především Obnovené zřízení zemské, kterého se Slezsko nedočkal. ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek VIII. 1618–1683 (dále jen *Velké dějiny VIII*). Praha – Litomyšl 2008, s. 166–172.

⁴²⁷ Povinnou velikonoční zpověď uvádí pro kroměřížské cechy František Václav Peřinka. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 326–327.

Oproti starším artikulům bylo rozšířeno, že se v kostele má nacházet kromě cechovní korouhve také postavník označující místo – lavici konkrétního řemeslného cechu. Stejně jako korouhev byl i postavník důležitým reprezentativním symbolem nesoucí cechovní znak či patrona řemesla.⁴²⁸ Jeden z postavníků se dochoval pro kroměřížský cech kožešníků.

Obrázek 4: Postavník kožešnického cechu v Kroměříži.⁴²⁹

Obrázek tvoří tři jednotlivé snímky zobrazuje hlavici kožešnického postavníku, jež je umístěna na dlouhé, částečně zdobené dřevěné žerdi. Na první pohled je patrné, že je hlavice postavníku částečně poškozena. Její původní barokní podobu si lze ale částečně domyslet. Na hlavici jsou tři kartuše se znaky, jež symbolizují příslušnost k městské obci, kožešnickému cechu (řemeslu) a vrchnosti. Z levé strany je to znak města Kroměříže a z pravé strany znak olomouckého biskupa Maxmiliána z Hamiltonu. Ve středu obrázku se nachází cechovní znak kroměřížských kožešníků, který je tvořen šikmo děleným štítem, v jehož horní části je znárodněn pták, pravděpodobně holubice, svírající v zobáku červenou růži s iniciály „JR“ a „JT“, a dolní části s hermelínem se nachází

⁴²⁸ Zikmund Winter dokládá postavníky pro cechy českých měst také pro 16. století. WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 115.

⁴²⁹ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. PH 157 (Foto Muzeum KM, upravit David Sobek).

letopočet 1772. Až na iniciály a letopočet je znak na postavníku stejný jako znak prostějovských kožešníků. Iniciály patřily dvěma kožešnickým mistrům, kteří v roce 1772 zastávali úřad cechmistrů. Zatímco u prvního cechmistra je jasné, že se jednalo o Josefa Ripku,⁴³⁰ druhým cechmistrem mohl být Johanés Gork Teiner nebo Johanés Tagner.⁴³¹ Na horní části hlavice byl zabudován trn na svíci, jež byla rozsvěcována při bohoslužbách a jiných příležitostech (pohřby, procesí). Podoba kožešnického postavníku se příliš nelišila od postavníků jiných cechů.⁴³²

Ve výše uvedeném nařízení řeznických artikulů z roku 1657 byl také specifikován výčet povinné účasti na všech slavnostech katolické liturgie. Cechovní korporace byly především tradičními účastníky procesí, jež tvořila nedílnou součást náboženského života městské obce. Při příležitosti procesí byly cechy, především jejich tovaryši, nesený cechovní postavníky. Stejně jako v kostele, tak i při procesích se odrážel sociální řád. Každý z cechů měl v průvodu své místo, ačkoliv dopátrat se konkrétní posloupnosti je značně problematické. V případě kroměřížských cechů museli být od druhé poloviny 17. století přítomni také mistři z ostatních (podřízených) cechů biskupských měst.⁴³³

Přestože se pro prostějovské korporace a jejich mistry nepodařilo dohledat řády z druhé poloviny 17. století, tvoří výjimku artikuly vydané samotným kožešnickým cechem pro své tovaryše. Tovaryšské artikuly z roku 1662 lze stejně jako kroměřížské řády z roku 1657 považovat za příklad barokní zbožnosti, jejíž plný rozvoj spadá až do první poloviny 18. století. Zbožnost období baroka se vyznačovala citlivostí i částečnou teatrálností v náboženském životě, přičemž kladla důraz jak na náboženské slavnosti, tak i na individuální poměr k Bohu, Panně Marii a ke světcům.⁴³⁴ Již v úvodu listiny (*protokolu*) je patrný patřičný důraz na zbožnost a náboženský řád: „*My cechmistři a mistři řemesla poctivého*

⁴³⁰ Josef Ripka vstoupil do kožešnického cechu v Kroměříži jako mistrovský syn France Ripky roku 1747. Rok předtím, nežli získal mistrovské právo po své otci, zakoupil od Jana Plitznera dům na kroměřížské předměstí. Kromě zmíněného domu v Chobotu s polností (*rolí*) vlastnil také ovocný sad (*štěpnici*) u miňůvského rybníka. Se splácením hypotéky za nemovitost a pozemky mu pomáhala manželka Veronika. Podle matričního zápisu zemřelých sv. Mořice z roku 1795 zemřel Josef Ripka stářím (*Abzählung*) ve věku 76 let. SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 2; TAMTÉŽ, fond AMK, inv. č. 942, fol. 7–8; TAMTÉŽ, inv. č. 944, fol. 76.

⁴³¹ Na rozdíl od Josefa Ripky nebyl druhý cechmistr v kožešnických knihách podepsán. Oba potencionální cechmistři s iniciály *JT* vstoupili do cechu ve čtyřicátých letech 18. století. SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 2.

⁴³² Pro prostějovské cechy se bohužel nedochoval jediný exemplář cechovních postavníků. Naproti tomu měly například všechny postavníky kroměřížských cechů z 19. století jednotnou, typizovanou podobu.

⁴³³ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města II/3*, s. 316.

⁴³⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny VIII*, s. 301.

kožišnického města Prostějova známo činíme tímto listem, že sau předstaupili před nás do úplného cechu, totižto tovaryši starší, mladší řemesla našeho kožešnického žádajíce nás, abychom jim pořádky aneb artikule, kterými by se řídili a spravovali, vydali, že mohauce my jejich slušné žádosti oslyšeti, tak sme učinili, poněvadž všeliký řád dobrý ustanoven jest od Pána Boha, a kdož se v tom řádu dobrém chová, líbí se Pánu Bohu, jakož my toho tovaryšům našim svrchu psaným vinšujem, aby oni v lásce jsauce jedni druhých poslušni byli.⁴³⁵

Poselství kožešnických mistrů pro tovaryše bylo zcela jasné. Důraz na náboženskou zbožnost byl pro tehdejší společnost zcela zásadní a cechovní korporace nebyly výjimkou. Dokladem je i první artikul tovaryšských řádů, který byl již dříve citován: „nejprvnější řád, aby se Pána Boha báli, slova Božího pilni byli, Pána z téže paní Matku, aby v poctivosti měli [...]“⁴³⁶ V nařízení byla zmíněna nejen zásadní úloha Bible na chování mladé generace, ale také rozvíjející se mariánský kult typický pro barokní zbožnost. Součástí artikulů tovaryšského bratrstva byl i bod vztahující se k přímé účasti tovaryšů při katolické liturgii, kdy „při slavnosti Božího těla aneb jinších slavnostech povinni tovaryši neb mládenci budů postavniky neb korouhve nositi.“⁴³⁷ Tato praxe se však příliš nelišila od situace ve středověkých Čechách. Hana Pátková konstatuje, že nepřilíš vyhledávaným úkolem členů cechu bylo nesení cechovních insignií v procesí, stavění svící před oltáři a veškerá péče o ně, o čemž svědčí fakt, že tato práce byla určena tovaryšům nebo mladším mistrům.⁴³⁸

Na základě dostupných pramenů nelze jednoznačně tvrdit, zdali byla nová náboženská nařízení důsledkem „rekatolizace“ českých zemí a následné vlny barokní zbožnosti, nebo zdali se jednalo o tradiční ustanovení, jež byla kodifikována až ve druhé polovině 17. století. Pravděpodobně se jednalo o vzájemné ovlivňování těchto dvou faktorů, přičemž nelze opomenout velký vliv disciplinace raně novověké společnosti. Během druhého desetiletí 18. století byla veškerá náboženská nařízení ze 17. století konfirmována kroměřížským cechům beze změny. Všeobecnou změnu přinesly až všeobecné cechovní řády ze třicátých let 18. století. Generální artikuly

⁴³⁵ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 5.

⁴³⁶ TAMTÉŽ.

⁴³⁷ TAMTÉŽ. Jan Kühndel tvrdí, že artikulům tovaryšského bratrstva kožešnického cechu v Prostějově z roku 1662 předcházely dříve vydané řády z roku 1580, jež se během třicetileté války ztratily. KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožišníci*, s. 45. Otázkou zůstává, do jaké míry jsou nové artikuly „opisem“ starších nařízení, a jak velkou souvislost mělo jejich vydání ve druhé polovině 17. století s procesem rekatoizace a barokní zbožnosti.

⁴³⁸ PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie*, s. 69.

z roku 1739 unifikovaly ustanovení vztahující se ke konfesijní příslušnosti: „*Kdo chce do učení přijat býti, ten má v dědičném našem Království českém, Markrabství moravském a Hrabství kladském katolického náboženství, v dědičném našem knížectví Slezském však, neboliž to téhož náboženství aneb augšpurského, vyznání býti.*“⁴³⁹ Vstup do cechu i provozování řemesla tím bylo nekatolickým řemeslníkům zakázáno. Výjimku tvořilo pouze Slezské knížectví, jež podléhalo jinému dějinnému vývoji.⁴⁴⁰ Ostatní nařízení vztahující se například k povinnosti mít v kostele a při procesích korouhve, postavníky a svíce byla z generálních artikulů vypuštěna. Zároveň nebyla zmíněna ani účast na bohoslužbách a ostatních liturgiích, jež kroměřížské řády ze 17. století obsahovaly. V jednotném konfesijním prostředí nebylo pravděpodobně potřebné (re)kodifikovat ustanovení k náboženským povinnostem katolických řemeslníků. Na druhou stranu cechy nebyly v raném novověku vnímány primárně jako náboženská bratrstva.

Klasická náboženská bratrstva byla v době raného novověku hojně rozšířena. Především od konce 17. století vznikala náboženská bratrstva ve stále větším množství, přičemž docházelo stejně v případě cechovních korporací k postupnému sjednocování charakteru bratrstev. Od druhé poloviny 18. století však sílily kritické názory osvícenců, jež upozorňovali jak na okázalou nádheru při procesích, tak i povrchní zbožnost. V důsledku osvícenských změn bylo rozhodnuto, že od roku 1771 nesměla nová bratrstva vzniknout bez souhlasu úřadů. O dva roky později byla náboženská bratrstva zcela zrušena.⁴⁴¹ Cechovní korporace hrály v tomto případě důležitou roli, neboť z náboženského hlediska kopírovaly funkci bratrstev, a to včetně pěstování kultu svatých. Cechy se tak staly článkem, jenž spojoval dobu baroka s obdobím druhé poloviny 19. století, neboť po roce 1860 byla náboženská bratrstva opět zakládána.⁴⁴²

⁴³⁹ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

⁴⁴⁰ Viz poznámka č. 421.

⁴⁴¹ MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *c. d.*, s. 26–28.

⁴⁴² Tento názor projevil Bohumil Zlámal v osmém dílu Příručky českých církevních dějin. MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *c. d.*, s. 66.

CECHOVNÍ BRATRSTVO A POHŘBY

Díky tomu, že cechovní korporace provozovaly mimo jiné také náboženskou činnost, velmi se tak podobaly klasickým náboženským bratrstvům (*konfraternitám*). Je díky tomu možné cechy považovat svým způsobem za „náboženské bratrstvo“? Z analýzy cechovních knih vyplývá, že je v případě náboženské činnosti cechů zapotřebí rozlišovat pojem „*spolumistr*“ a „*spolubratr*“.⁴⁴³ Oba termíny pochopitelně evokují členství v cechovní korporaci. Prvních z nich označoval plnoprávného člena – cechovního mistra, kdežto druhý označoval osobu, která s cechem vstoupila pouze do „*bratrství*“.⁴⁴⁴ Za bratrství se odváděl poplatek, přičemž v případě potřeby (úmrtí) cech splnil své závazky vůči spolubratrovi. Řemeslné cechy se jako „náboženské bratrstvo“ otevíralo zájemcům obojího pohlaví již od středověku. Není tedy divu, že například dne 26. března roku 1721 byla do ševcovského cechu v Prostějově přijata za spolusestru Anna Barbara Herichová. Zápis v cechovní knize popisuje, že do cechu dala darem 12 zlatých, čímž se cech zavázal, že „*kdykoliv na ní Pán Bůh dopustí, jsme ji povinni sprovodit.*“⁴⁴⁵

Podobné zápisy byly připisovány také do knihy prostějovských řezníků. Během let 1710–1802 bylo zaznamenáno celkem 15 osob, jež byly prohlášeny za spolubratry cechu. Zdá se nepravděpodobné, že by za necelých sto let vstoupilo do náboženského bratrství, které cech nabízel prostějovským měšťanům, pouze tak málo osob. Spíše je jedná o fragmentárnost zápisů, jež byla způsobena nedochováním více listů cechovní knihy. Může se zdát, že se z uvedeného soupisu nebo jeho zlomku nedá příliš vyčíst, zápis v cechovní knize ale skýtá mnohem větší naději na výzkum zbožnosti cechovních korporací a jejich členů, nežli tomu je v případě kroměřížských cechů, jejichž cechovní knihy tento typ zápisu neobsahují nebo se nedochoval.

⁴⁴³ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁴⁴ Artikuly prostějovských ševců z roku 1545 i 1718 nařizovaly: „*kdož by s námi bratrství chtěl držeti, ten aby dal čtyři groše do cechu do roku.*“ Z ustanovení ale jasně nevyplývá, zdali se jednalo o regulérní vstup do cechu nebo o uzavření „*bratrství*“ s jednoznačným náboženským charakterem. MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158. Do cechů vstupovaly také neřemeslníci, jež sice byli vyloučeni ze správy cechu, ale korporace jim poskytovala náboženské služby. Podrobněji v PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrství*, s. 84.

⁴⁴⁵ TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 5.

U celkem 10 z 15 uvedených osob bylo zaznamenáno, že se jednalo o prostějovského měšťana (*měšťan, soused zdejší*).⁴⁴⁶ Pro den vstupu do cechovního bratrství byla již tradičně určena Květná neděle. Takřka všechny osoby platily za bratrství dva zlaté a dvě libry vosku. Především naturální poplatek činící přibližně jeden kilogram vosku dává znát, k čemu byl primárně určen. Vosk byl užit k výrobě svící, jenž plnily nepostradatelnou úlohu při katolické liturgii. Za bratrství byl odváděn roční poplatek jedné libry vosku, kterou měl „*spolubratr*“ odvádět vždy v den Božího těla. Samotné zápisy jsou poměrně strohé, přesto odrážejí sociální postavení prostějovského řeznického cechu v městské společnosti. Za své bratrstvo si korporaci řezníků vybral roku 1731 (městský) písař Antonín Vilém Albrecht. Záznamy nasvědčují tomu, že členství v řeznickém cechu bylo s největší pravděpodobností pro měšťany prestižní záležitostí. Řeznické cechy bývaly přece jen jedny z nejbohatších a v raně novověké společnosti nejlépe postavených městských korporací. Tento předpoklad dokládá i zápis z roku 1739, kdy „*v Květnau neděli přijatý jest do poctivého cechu našeho za spolubratra [...] opatrný pan Johanes Březenovský ten čas mentorovaný pan Primátor (titul), svau povinnost [...] složil.*“⁴⁴⁷ Otázkou zůstává, zdali nebyl tehdejší prostějovský purkmistr členem bratrství více prostějovských cechovních korporací. Takové členství nebylo z hlediska uzavření bratrství s cechem ničím ojedinělým. Například roku 1731 vstoupil do ševcovského cechu za spolubratra Franz Mahr, který byl prostějovským provaznickým mistrem.⁴⁴⁸ Mnohem lepším příkladem je vstup Jarolíma (*Hieronimus*) Pleniho, jenž byl jedním z radních města Prostějova. Ten roku 1731 vstoupil jako spolubratr jak do ševcovského, tak i řeznického cechu.⁴⁴⁹

Základem náboženské činnosti cechovních korporací bylo zajištění posmrtné spásy, k čemuž sloužily zádušní bohoslužby a modlitby za zemřelé členy.⁴⁵⁰ Již od středověku se ustanovení o povinné účasti na pohřbu členů cechu objevuje

⁴⁴⁶ U ostatních pěti není sice zapsána jejich příslušnost, ale podle charakteru je možné tvrdit, že byli rovněž členové prostějovské městské obce. SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁴⁷ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁴⁸ Provaznický mistr nechal cechu zhotovit jeden kus provazu (na tahání „*Pfanir*“). Podobně se do ševcovského cechu připověděl roku 1733 také sochař (*Bildhauer*) Karel Vyšehradský a malíř (*Kunstmahler*) Ferdinand Očkovský, kteří se podíleli na zhotovení nového cechovního oltáře v kostele sv. Petra. TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 5.

⁴⁴⁹ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2; TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 5.

⁴⁵⁰ O vztahu ke smrti v evropském kontextu obecně v ARIÈS, Philippe: *Dějiny smrti*. I., II. díl. Praha 2000.

ze všech kultovních nařízení nejčastěji.⁴⁵¹ U zkoumaných korporací se nejstarší ustanovení povinné účasti na pohřbu cechovního člena objevuje u prostějovských ševců. Artikuly z roku 1545 doslova říkají: „*Když by kdo umřel z řemesla našeho a neb z čeledi a bylo obesláno, kdož by koli nepřišel, prve než by mrtvý z domu vynesen byl, vina čtyři groše bílý.*“⁴⁵² Povinnost účasti se tedy vztahovala jak k úmrtí mistra, tak i ostatních členů cechu. Z ustanovení není zcela jasné, zdali měl cech doprovázet zemřelého, pokud se jednalo o manželku mistra a jejich děti. Až na čeledí (služebnictvo) nebylo zmíněno ani doprovázení zemřelých tovaryšů či učňů, z charakteru cechovních korporací a ostatních artikulů lze přesto usuzovat, že byla myšlena jak rodina cechovního mistra, tak i jeho tovaryš a učeň.⁴⁵³ Důraz byl v nařízení kladen na čas, do kterého se měli řemeslníci sejít. Z hlediska náboženství a pohřebních rituálů bylo důležité, aby byl zemřelý nesen z domu. Samotnému nesení mrtvého do kostela a k hrobu byla alespoň v případě českých středověkých cechů věnována zvláštní pozornost. Paralelu s raně novověkými cechy lze spatřovat v nábožensko-reprezentativních předmětech, jakými byl cechovní příkrov či vybavení na nesení rakve, jimž bude věnována pozornost níže.⁴⁵⁴

V ševcovských artikulech kroměřížského cechu z 16. století se také objevuje nařízení vztahující se k pohřbům. Stejně jako u prostějovských kolegů, museli i kroměřížští ševci zaplatit pokutu za neúčast. Pokud se jednalo o cechmistra, tak se odváděly dva funty vosku. V případě, že pohřeb zameškal mistr, zaplatil pouze jeden funt.⁴⁵⁵ Cechy řezníků a kožešníků ve svých statutech povinnou účast na pohřbu zemřelého neměly, přestože v 16. století tato praxe běžně fungovala.⁴⁵⁶

V rámci konfirmace a s ní spojené unifikace kroměřížských řádů ve druhé polovině 17. století byla povinná účast na pohřbech kodifikována pro všechny cechovní korporace ve městech olomouckého biskupa. Řeznické artikuly z roku 1657 již zahrnovaly rovněž manželky mistrů. Zároveň bylo specifikováno, že „*mladší pak mistři takový mrtvý tělo osobně nesauce je ku pohřbu všemi společně s vážností doprovoditi, jakož také kdokoliv od cechu*

⁴⁵¹ Hana Pátková dokládá, že se mnohdy jednalo pouze o jediný artikul z oblasti náboženství a kultu. PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie*, s. 58.

⁴⁵² MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

⁴⁵³ Například artikuly pekařského a perníkářského cechu v Kroměříži z roku 1567 výslovně obsahovaly jak mistra, tak i jeho manželku, děti, tovaryše nebo učedníka. PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 343–344.

⁴⁵⁴ PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie*, s. 58–59.

⁴⁵⁵ PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města I*, s. 344.

⁴⁵⁶ WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 307–309.

*na pohřbu rozkázané bude, má se jeden každý dáti poslušně najíti.*⁴⁵⁷ Z nařízení vyplývá, že bylo nesení těla zemřelého bráno velmi vážně, přičemž tento úkol byl svěřen služebně mladším mistrům. Z hlediska reprezentace cechu rakev nemohli nést tovaryši, kterým bylo většinou svěřeno nesení cechovních postavníků. Starším mistrům a cechmistrům zase mohla bránit nechuť přibližovat se k zemřelému a dotýkat se már, což již od středověku působí jako bázeň před světem mrtvých.⁴⁵⁸ Kroměřížským kožešníkům bylo na rozdíl od ševců a řezníků nařízeno, aby se účastnili jak pohřbu, tak i bohoslužby (*vigilie*) a kostelní sbírky (*ofěra*).⁴⁵⁹ Stejně jako tomu v případě kroměřížských cechů ve druhé polovině 17. století, také například tovaryšské bratrstvo prostějovských kožešníků dostalo od svých mistrů do artikulů nařízení, že se tovaryši mají účastnit pohřbu, pokud zemře jeden z mistrů, jeho manželka, děti či čeládka.⁴⁶⁰ Vzhledem ke kodifikaci tohoto nařízení pro tovaryše je velmi pravděpodobné, že měli kožešníci mistři stejné nařízení ve vlastních stanovách.

Výše uvedená nařízení byla beze změny confirmována Karlem VI. ve druhém desetiletí 18. století. Novelizaci ustanovení o pohřbech si sami odsouhlasili například prostějovští ševci. Namísto původních čtyř grošů pokuty bylo od roku 1729 nově ustanoveno sedm krejcarů. Vnitřní úprava cechu byla pravděpodobně zapříčiněna nedostatečným dodržováním daného artikulu. K usnesení korporace byl „*pro lepší jistotu, aby to zachováno bylo*“ připojen seznam jmen 55 mistrů a čtyř cechmistrů.⁴⁶¹ K další úpravě ševcovských nařízení došlo roku 1737. Na cechovní schůzi bylo rozhodnuto, že v případě úmrtí mistra nebo jeho manželky, „*aby páni cechmistři z cechovních peněz vzali půl rejnského a dali mši svatou, kterau slaužiti jak za mistra tak taky rovně za mistrovau, a to aby se zachovávalo i nabudaucí časy, poněvadž naši předkové schvátku uděli. Tiž kterej mistr umře, aby se mu jeden funt vosku k marám dával a mistrovej půl funtu, co se i taky dycky zachovávalo, že ale mše svatá nejplatnější jest dušem k vysvobození poctivej cech sobě nanejvýš oblíbil.*“⁴⁶² Pořádání mše svaté nebylo v korporaci ničím novým, nově se pouze upravila míra nákladů, které byly určeny na zajištění mše.⁴⁶³ Otázkou

⁴⁵⁷ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00022.

⁴⁵⁸ PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie*, s. 58.

⁴⁵⁹ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

⁴⁶⁰ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 5.

⁴⁶¹ TAMTÉŽ, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1.

⁴⁶² TAMTÉŽ.

⁴⁶³ O sloužení mše svaté za členy cechu viz níže.

pohřbů a náboženské činnosti řemeslných cechů se věnovaly také generální cechovní artikuly z roku 1739. Ze všech nařízení, jež se v cechovních artikulech dříve objevovala, bylo unifikováno, že má cech v případě úmrtí mistra, jeho ženy, dítěte, tovaryše či učedníka povinnost sejít se na pohřbu. Pokud se jednalo o velký cech, bylo možné se na rozloučení se zesnulým dostavit během jednoho týdne. V této záležitosti měla hlavní slovo vrchnost nebo magistrát. Potrestání provinilců však mělo zůstat v kompetenci samotného cechu.⁴⁶⁴

Do náboženských závazků cechovních korporací jakožto bratrstva většinou patřily jak modlitby za zemřelého a zádušní mše, tak i propůjčení příkrovu (případně már), jenž při nesení těla zemřelé osoby pokrýval rakev.⁴⁶⁵ Jeden z takových příkrovů si nechal zhotovit prostějovských kožešnický cech roku 1674. Korporaci tehdy stál celkem 140 zlatých a 51 krejcarů a byl zhotoven prostějovským a olomouckým řemeslníkem. Památkou na cechovní příkrov jsou podle Jana Kühndela cechovní erby, jež se dochovaly na dvou hedvábných obrazech zdobenými zlatými nitěmi.⁴⁶⁶ Jak takový příkrov vypadal? Do současnosti se ze zkoumaných korporací dochoval pouze příkrov prostějovského cechu pekařů.

Obrázek 5: Příkrov (pokrov) pekařského cechu v Prostějově.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

⁴⁶⁵ PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstvie*, s. 58.

⁴⁶⁶ KÜHNDEL, Jan: *Prostějovští kožešníci*, s. 48–49. Více v SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7.

⁴⁶⁷ Díky svým poměrně velkým rozměrům tvoří obrázek dvě fotografie dávající dohromady jeho celkovou podobu. Muzeum PV, *Historická sbírka*, inv. č. 12878 (Foto Muzeum PV).

Příkrov prostějovských pekařů má podle odhadu přibližně 220 x 240 cm. Velikost příkrovu vyplývá z jeho funkce, kdy příkrov sloužil jako přehoz na rakev. Vyroběn byl z černého sametu, přičemž byl obšit zlatavou obrubou s černými a stříbrnými třásněmi. Okraje jsou lemovány ozdobně zlatavou stuhou, která tvoří rámečky zlatavě vyšitým písmenům. Zcela dominantní je řecký kříž kopírovaný vyšíváním připomínající liliový či kotvicový kříž. Přesná datace příkrovu bohužel není známá, dle provedení příkrovu, monogramu „IHS“ a „Maria“ i možné spojitosti s cechovní pečeti z roku 1723 je značně pravděpodobné, že jeho zhotovení spadá do první poloviny 18. století.⁴⁶⁸ Datace by zároveň odpovídala období, kdy byla v českých zemích plně rozvinuta barokní zbožnost.

Prostějovský cech pekařů nebyl jedinou korporací, která si nechala vyrobit příkrov. Také korporace prostějovských ševců měla o sto let později nový příkrov, o jehož podobě a užití blíže vypovídají cechovní knihy. Cechovní písař tuto událost zaznamenal slovy: „*Léta Páně 1825 zjednal se pro náš poctivý cech s povolení pana purkmistra (titul) Adam Entl a pana cechovního komisaře (titul) Valentýn Polešenský tehdejšího času nový manšestrový pokrov.*“⁴⁶⁹ Ševcovský cech tehdy zaplatil celkem 131 zlatých a 45 krejcarů. Z uvedeného seznamu materiálů a jejich cen vyplývá, že byl manšestrovo-hedvábný příkrov zdoben křížem z bílého damašku, zlatými porty a třepením (*francle*). Na zhotovení příkrovu se podíleli kromě krejčovského mistra Johana Navrátila také dva olomoučtí mistři zhotovující třepení a jeden nejmenovaný barvíř, jenž obarvil plátno na bílo. Až na odlišný materiál se ševcovský příkrov od pekařského z první poloviny 18. století příliš nelišil.

Cechovní zápis dále obsahoval zajímavou informaci o prvním užití příkrovu, což svědčí o velkém náboženském a reprezentativním významu tohoto předmětu pro řemeslný cech. Nejprve byl užit při pohřbu vlastního syna jednoho z prostějovských měšťanů. Není zcela jasné, zdali byl daný muž či jeho syn v bratrství s cechem nebo si příkrov půjčil za poplatek. Zaznamenáno bylo také použití příkrovu v případě úmrtí a pohřbu cechovního mistra Josefa Suka, který „*první s tím pokrovem novým pohřeb měl.*“⁴⁷⁰ Poslední zaznamenaný případ je poměrně významný a odráží propůjčování cechovního příkrovu při pohřbech významných osobností. Záznam zní: „*Item roku 1826 dne 2. Aprilu ten čas ležící*

⁴⁶⁸ Další dva monogramy pravděpodobně patřily cechmistrům pekařského cechu.

⁴⁶⁹ SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁷⁰ TAMTÉŽ.

v Prostějově Gavaleri Regimenth Ulanu zemřel pan hrabě oficír od tohož regimentu k jeho slavnému pohřbu pořádaný byl a na něm ležel na tým novým pokrově.⁴⁷¹ Jména vzpomínaného hraběte, velitele jezdeckého pluku Hulánů,⁴⁷² se bohužel nepodařilo dopátrat, propůjčení právě ševcovského příkrovu může ale odrážet významné postavení cechovní korporace i ve společnosti 19. století.⁴⁷³

OLTÁŘE, BOHOSLUŽBY A PROCESÍ

Do náboženské činnosti a zbožnosti cechovních korporací a jejich členů patřily rovněž oslavy svátků patrona cechu, jemuž byl většinou zasvěcen cechovní oltář.⁴⁷⁴ Pramenná základna bohužel nedovoluje žádné hlubší srovnání, proto bude problematika světců a jim zasvěcených oltářů představena opět na prostějovském cechu ševců. První zápis o cechovních světcích pochází z roku 1738. Tehdy bylo na cechovní schůzi jednomyslně odsouhlaseno, že cech nechá na den sv. Kryšpína a Kryšpiniána sloužit mši svatou. Rozhodnutí cechu se vztahovalo na přesunutí místa sloužení mše z kostela sv. Kříže. Cechovní zápis prozrazuje, že „*nyničko ale u sv. Petra u našeho oltáře každý rok na tu mši svatau dávají se peníze z cechovní pokladnice.*“⁴⁷⁵ Vladimír Maňas v jedné ze svých studií upozorňuje, že u cechů nejsou na rozdíl od náboženských bratrstev doloženy platy farářů za vlastní bohoslužby, což svědčí o tom, že se tak cechovní zbožnost odehrávala hlavně v rámci celé farnosti.⁴⁷⁶ Citovaný zápis prostějovských ševců oproti tomu uvádí i jednotlivé částky, které byly na mši svatou vypláceny. Korporace měla dle konečného součtu připsaného pod níže uvedený seznam uhradit celkem dva zlaté a 55 krejcarů:

⁴⁷¹ TAMTÉŽ.

⁴⁷² Informace o organizační struktuře císařských vojsk byly užity z monografie PERNES, Jiří a kol: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003, s. 384–385.

⁴⁷³ Skutečný důvod výběru ševcovského příkrovu zůstává nezjištěn. Určitou roli mohlo hrát jak postavení ševcovské korporace ve společnosti, tak i dostupnost a vzhled samotného příkrovu.

⁴⁷⁴ Pro prostějovské řezníky nelze s jistotou stanovit, zdali se na základě vyobrazení sv. Šebestiána na deskách cechovní knihy jednalo opravdu o patrona cechu. SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁷⁵ SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁷⁶ MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *c. d.*, s. 66.

určeno	zlatých	krejcarů
kněžím	1	-
rektorům	1	-
trubačům	-	34
zpěvákům	-	3
kaltantistovi	-	3
kostelníkům	-	6
zvoníkovi	-	6
ministrantů	-	3
celkem	2	55

**Tabulka č. 6: Platba za mši svatou při příležitosti svátku patronů
prostějovského ševcovského cechu z roku 1738.⁴⁷⁷**

Jak je z uvedeného soupisu zřejmé, částky byly vypláceny za veškeré služby, které byly ke sloužení mše na den cechovních světců potřeba.⁴⁷⁸ Podle množného čísla uvedeného u většiny osob se pravděpodobně jednalo o poplatek, který byl cechem odsouhlasen na každý rok. Konečná částka uvedená pod seznamem však neodpovídá součtu jednotlivých poplatků, který ve skutečnosti představoval tři zlaté a 49 krejcarů. Jako dodatek bylo uvedeno, že „*paní Anna Šleverdová poručila na dva cínové svícny 4 f.*“⁴⁷⁹ Ševcovské korporaci však chyběl k zaplacení jeden zlatý a 30 krejcarů, jež byly poté vypláceny z cechovní pokladnice.

Mše svatá nebyla pochopitelně sloužena pouze u příležitosti svátku sv. Kryšpína a Kryšpiniána. Cechovní zbožnost byla rozšířena také na zádušní mše pro zemřelé cechovní mistry a spolubratry. Roku 1738 si ševci odsouhlasili, aby byly slouženy „*každý rok čtyři mše svatý za mrtvý [...] u našeho oltáře a to okolo suchých dní.*“⁴⁸⁰ Stejně jako v případě mše sloužené u příležitosti svátku patronů cechu byl součástí zápisu rovněž soupis poplatků, které byly takřka identické. Rozdílný plat dostal pouze kněz, jemuž bylo vyplaceno 30 krejcarů, a rektor, který dostal 24 krejcarů. Za každou mši cech zaplatil dohromady jeden zlatý a 12 krejcarů.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁷⁸ Mezi služebníky farního kostela Povýšení sv. Kříže patřili v roce 1722 varhaník, kalkantista a čtyři muzikanti, kteří disponovali na chóru kostela devatero houslemi, cellovou violou, čtyřmi trubkami, pastýřskou trubkou, fagotem, basou, čtyři velkými a malými tympány, dvěma lesními rohy, violou aj. GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 182–183.

⁴⁷⁹ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁸⁰ TAMTÉŽ.

⁴⁸¹ Prostějovští ševci nebyli jediní, kdo si nechal v cechovních knihách kodifikovat zádušní mši za zemřelé spolumistry. Například kroměřížští kožešníci uváděli, že učinili smlouvu s děkanem,

Pozoruhodnější je však argumentace cechovních mistrů, kteří do zápisu uvedli pohnutky, jež je vedli k odsouhlasení pravidelných zádušních mší. Hlavním důvodem bylo, že „*předkové naši ten chvalitebný obyčej zachovávali, taky i my zachovati chceme a zachováme, a našich budaucích po nás mistrů a potomků napomínáme i taky prosíme, aby taky na nás pamatovali a ty mše svaté dali slaužiti a budaucí p[áni] cechmistři tuto schválku jako zrcadlo před očima měli.*“⁴⁸² Z citace vyplývá nejen odkaz na předky a tradici, ale především starost cechovních mistrů o spásu svých duší. Tu měli mimo jiné zajistit budoucí mistři zádušními mšemi a svými modlitbami.

Jak to dopadlo s nařízením i prosbou cechovních mistrů z roku 1738? Potomci a noví mistři nechali 5. listopadu 1815 zapsat do cechovní knihy, že se ten den „*celej pocitvej cech se sešel, aby ty čtyři kvartální mše svatý u našeho oltáře slauženy byly dle cechovního závazku od roku 1738 a k tomu se zavázali, že s opěrau pro chudé [...] k ohledu toho velebný pan děkan Ignác Kirchner to nám neodepřel, tak také pouze budaucích mistru napomínáme a prosíme, aby tento závazek s pilností zachovávali a bucaucí páni cechmistři na tím bedlivý zřetel měli.*“⁴⁸³ Stejně jako v předcházejících staletí byl i v 19. století kladen velký důraz na cechovní zbožnost, jež byla vyjadřována především zajištěním posmrtné spásy zemřelým členům korporace prostřednictvím pohřbů a zádušním mší.

Z hlediska náboženské činnosti a projevu zbožnosti byl důležitý cechovní oltář. Zmínky z pramenů se sice vztahují pouze k ševcovskému cechu v Prostějově, lze ale předpokládat, že byla podobná praxe i u ostatních prostějovských a kroměřížských cechů.⁴⁸⁴ První zmínka v cechovních registrech o oltáři sv. Kryšpína a Kryšpiniána spadá do roku 1733. Dne 1. srpna byl z cechovních nákladů zhotoven oltář, který byl umístěn v kostele sv. Petra v Prostějově. Oltář však nebyl zasvěcen pouze patronům ševcovského řemesla. Ze zápisu vyplývá, že byl zhotoven také „*ke cti a chvále Boží, blahoslavené Panně Marii, sv. Kryšpínu a Kryšpínusovi, sv. Phariusovi, biskupovi našeho řemesla sv. Libori, sv. Denis debit, našeho řemesla*

aby byla každoročně sloužena mše svatá za zemřelé mistry. Děkanovi byl vyplácen jeden zlatý, rektorovi půl zlatého, zvoníkovi šest grošů a za hudební doprovod rovněž tři groše. Kožešníci v této době nedisponovali vlastním příkrovem, proto bylo potřeba zaplatit také za půjčení příkrovu a vybavení „*k márám.*“ SOKA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 3.

⁴⁸² SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁸³ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁴ Ani jeden z cechovních oltářů se nepodařilo vypátrat.

sv. Donatovi, sv. Jiří, sv. Panně Barboře.⁴⁸⁵ Z uvedených jmen je patrné, že seznam svatých, jimž byl oltář zasvěcen, obsahoval nejen nejvyššího – Boha, ale také Pannu Marii, které byla v období baroka věnována jedinečná pozornost, a sv. Libora, jenž byl cechem považován za „biskupa“ svého řemesla. Korporace za celý oltář zaplatila v letech 1733 a 1734 celkem 130 zlatých. Roku 1737 byl však oltář upraven. Prostřednictvím malíře Františka Velehradského, prostějovského měšťana, byl celý oltář i s obrazy přemalován a pozlacen. Důvod úpravy byl zcela jednoznačný, ševcovští mistři se tak obraceli k „*Bohu všemohoucímu a svatým milým našim patronům, aby ti za nás před trůnem Trojice svaté orodovali, aby pokud živí jsme, na tomto světě dobře se nám vedlo, bratrsky se milovali a svornosti abychme přebývali až do smrti.*“ Za honosnou úpravu zaplatil cech 113 zlatých a 52 krejcarů, což představovalo více než ¾ původní ceny oltáře. Ještě toho roku cech daroval obraz z oltáře „*do kostela nad Čelechovice Panně Marii.*“⁴⁸⁶ Pod zásadními zápisy o zádušních mších nebo oltáři se takřka vždy nacházel seznam všech tehdejších mistrů. Tím, že byla jména zapsána v cechovní knize, byl zajištěn důkaz o zbožné činnosti řemeslníků, čímž mohlo snadněji dojít k jejich spasení.

Cechovní oltář u sv. Petra existoval i v následujícím století. Díky ztížené situaci během napoleonských válek a rekvizici se na údržbu oltáře nemohlo od roku 1813 vynaložit dostatek finančních prostředků. Teprve od roku 1815 bylo možné dotovat údržbu a opravu oltáře, čemuž „*pobožná horlivost mistrů dle možnosti jednoho každého k tomu dopomohla.*“ Na úpravu přispěli tři cechmistři a 31 řemeslníků ze 40 mistrů. Také jejich „*manželky byly pohnuty tou horlivostí a skládaly [se] na plachtu a červení a 8 sametový polštářky.*“⁴⁸⁷ Celkově bylo vybráno 109 zlatých a tři krejcarey. Díky seznamu výdajů si lze cechovní oltář alespoň částečně představit. Řezbář musel vyhotovit nové berle, byl zakoupen červený damašek, ze kterého sedlář vyrobil zmiňované polštářky, rovněž byl koupen svícen, dřevěné a obyčejné svíčky, pergolová plachta, kvastle místo svící, háček k antipendiu („podstavec“ oltáře) a především bylo zapláceno malířovi, za uměleckou malbu. Na výše uvedené výdaje bylo vynaloženo 86 zlatých a 39 krejcarů, přičemž jeden z cechmistrů na oltář daroval krucifix. Jak bylo zvykem,

⁴⁸⁵ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁸⁶ TAMTÉŽ.

⁴⁸⁷ TAMTÉŽ.

byl součástí zápisu v cechovní knize rovněž seznam všech, kteří na opravu oltáře sv. Kryšpína a Kryšpiniána přispěli. Z hlediska financování lze do určité míry rozlišovat na jedné straně náboženskou činnost a zbožnosti celé korporace a na druhé projevy zbožnosti jednotlivců, které jsou patrné především v případech donace. V tomto případě přispívalo na rozdíl od regulérních náboženských bratrstev více mistrů, nežli jejich žen či vdov.⁴⁸⁸

Převaha mužského donátorství nebyla vždy pravidlem. Při oslavě svátku cechovních patronů došlo roku 1817 k darování dvou funtů svíček na oltář, na jejichž koupi se skládaly manželky mistrů. Při příležitosti mše svaté byly tyto svíčky zapáleny právě „*za ty dobrodince těch svíček, to jest manželky našeho poctivého cechu.*“⁴⁸⁹ Celkově bylo od 27 žen vybráno 15 zlatých, který byly užity na nákup zmíněného množství svíček za devět zlatých. Ostatní peníze byly použity k zajištění mše svaté a nákupu voniček a pentlí na menší svíčky. Jedním z projevů zbožnosti jednotlivce byl toho roku případ jedné z manželek cechovního mistra, která na oltář sv. Kryšpína a Kryšpiniána věnovala „*modrý, kreditorový šátek k ozdobě oltáře.*“ Při úpravě oltářní plachty bylo roku 1819 namísto modrého šátku darováno tou samou mistrovou modré roucho a bílá plachta k přikrytí oltáře, na čemž se podílela i manželka jiného mistra. Původní šátek byl poté darován duchovním na utírání dlaní při mši. Poslední zaznamenaná donace na oltář cechovních patronů v kostele sv. Petra proběhla roku 1831. Jedna mistrových tehdy darovala „*pro čest a chválu Boží a našich patronů svatých [...] dvě libry svíček a hedvábný červený roucho, kteréž pod rámcem okolo oltáře se nachází, a krásný pukety s pentlemi, který k ozdobě svíček [...] stojí na oltáři.*“⁴⁹⁰

Mezi projev zbožnosti členů korporace nepatřila pouze účast na pohřbech, bohoslužbách a procesích nebo údržba nábožensky-reprezentativních předmětů (postavník, příkrov, oltář). Cechovní zbožnost se projevovala rovněž v péči o kostel a jeho vybavení. Jedním z příkladů byla údržba farního kostela sv. Kříže v Prostějově roku 1817. Celý kostel byl dle zápisu v knize prostějovských ševců „*vyličen a všechny oltáře, obzvlášť oltář sv. Kříže,*“ byly „*znovu pucovány a přiupraveny.*“ Patříčná pozornost byla věnována také kostelním varhanám, jež byly „*čistě*

⁴⁸⁸ Z průzkumu zápisních knih moravských bratrstev vyplývá, že byly ženy v členské základně konfraternit zastoupeny mnohém více, nežli muži. MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *c. d.*, s. 53–56.

⁴⁸⁹ SOKA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁹⁰ TAMTÉŽ.

vypucovány.“ Přímé financování údržby varhan bylo zaznamenáno pro kostel sv. Petra. Několik z ševcovských mistrů bylo roku 1823 natolik pohnuto svěcením nového hřbitova v Prostějově, že devět z nich věnovalo na „*reparaturu varhan*“ šest zlatých. Podobným projevem zbožnosti jednotlivce byl i případ mistra France Růžičky, který prostřednictvím své poslední vůle odkázal na zmíněné varhany celkem pět zlatých, aby „*po sobě chvalitebnou památku zanechal*.“⁴⁹¹

Za jeden z projevů zbožnosti lze považovat také znázorňování biblických výjevů, jež zdobily předměty korporací jako například cechovní nádoby nebo truhlice. Příkladem je truhlice pekařského cechu v Prostějově z roku 1823, jejíž víko zdobí z vnitřní strany temperová malba.⁴⁹²

Obrázek 6: Malba na vnitřní straně víka cechovní truhlice prostějovských pekařů.⁴⁹³

Znázornění Ježíše, jak uskutečňuje zázrak nasycení zástupů pěti bochníky chleba a dvěma rybami, včetně cechovního znaku (dole uprostřed), lze považovat za jeden z četných projevů cechovní zbožnosti, přestože truhlice pochází z 19. století. Malba nasycení zástupů chlebem přirozeně odpovídala charakteru pekařského cechu

⁴⁹¹ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁴⁹² TAMTÉŽ.

⁴⁹³ Muzeum PV, *Historická sbírka*, inv. č. 12852 (Foto: David Sobek).

a samotného řemesla, neboť pekaři tímto způsobem poskytovali chléb ostatním obyvatelům města. Umístění malby je do jisté míry také symbolické, neboť truhlice sloužila pouze pro vnitřní potřebu cechu a klíče od ní měl mít pouze cechmistr a podle generálních cechovních artikulů z roku 1739 také cechovní komisař. Truhlice byla otevírána na cechovním shromáždění, čímž malbu spatřili všichni cechovní mistři a případně jiné osoby, které se schůze účastnily.

Novou truhlici si roku 1828 pořídil také prostějovský cech ševců za 15 zlatých a 35 krejcarů, přičemž polovina z částky byla zaplácena stolařovi a druhá zámečnickovi. V cechovních truhlicích se kromě uložených financí korporace, artikulů a křestních či výučních listů nacházely také cechovní knihy. Ačkoliv byla na základě v nich obsažených informací přiblížena náboženská činnost a zbožnost cechovních korporací, stojí za pozornost i zápisy, které o konkrétním projevu zbožnosti cechovních členů přímo nepojednávají, ale vztahují se k náboženskému životu. Poznámání cechovního písaře o významných událostech náboženského charakteru, které se v městské společnosti odehrály, jistým způsobem odráží zbožnost samotné korporace. Například roku 1816 bylo poznamenáno, že „*na den svatý Anny z povolené duchovní i světské vrchnosti kaple svaté Anny v Drozdovicích byla znovu posvěcena od našeho tehdejšího pana děkana.*“ To vše se odehrálo v přítomnosti magistrátu města Prostějova a „*mnoho přítomného lidu.*“ Z hlediska náboženského života města se jednalo o tak významnou událost, že ji cech nebo cechovní písař museli zapsat. Není bohužel zcela zřejmé, zdali se ševci této události účastnili oficiálně jako cechovní korporace, nebo pouze jako jednotlivci.

Podobným způsobem byla zaznamenána „*stoletní památka*“, která se vázala na založení jednoho z císařských peších pluků, jenž v Prostějově pobýval roku 1816. Písař ševcovského cechu zaznamenal, že se při dané slavnosti konalo procesí vedené od kostela sv. Kříže.⁴⁹⁴ Ústřední postavou byl olomoucký arcibiskup Maria Tadeáš Trauttmansdorff, který při slavnosti sloužil mši svatou. I když se významné události účastnilo „*mnoho přítomného zdejšího a cizího obecního lidu*“, nebylo do cechovní knihy zaznamenáno, zdali a případně v jakém pořadí se korporace prostějovských ševců procesí a slavnosti účastnila. Je však známo, že se procesí a slavností účastnily také cechovní korporace. Jedním

⁴⁹⁴ O proměně festivit v 19. století více v práci LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. *Život všední a sváteční* (dále jen *Dějiny každodennosti*). Pardubice 2005, s. 92–101.

z důkazů je například procesí Božího těla konané roku 1820 v královské Olomouci. Podle tištěného itineráře „*průvod zahajovaly cechy, které šly po dvojicích v nepřetržité řadě.*“⁴⁹⁵ S největší pravděpodobností na tom byly stejně také kroměřížské a prostějovské cechy, přičemž absence informací o účasti byla způsobena minimální potřebou zaznamenávat pro korporaci zcela běžné skutečnosti. Dokladem každoroční účasti cechovních korporací na procesí Božího těla v Kroměříži je dochovaný seznam výdajů kroměřížského cechu kožešníků. Z uvedeného soupisu vyplývá, že během let 1854–1859 cech na procesí Božího těla (*Fronleichnamsprozession*) zaplatil celkem šest zlatých a 30 krejcarů za svíčky a přes dva zlaté za nesení cechovních postavníků (*Zunftstäbe*).⁴⁹⁶

Další zaznamenané procesí se v Prostějově konalo roku u příležitosti již dříve zmiňovaného svěcení nového hřbitova. Zápis cechovní knihy poměrně podrobně popisuje průběh procesí, kterého se pravděpodobně účastnily i cechovní korporace města Prostějova: „*Léta Páně 1823 dne 13. Aprile druhou neděli po Velikonocích, která slově Misericordia o dvauch hodinách po poledni, slavná procesí vedena byla z chrámu Božího svatého Kříže k svatému Petru na krchov od našeho duchovního pastýře velebného pana Josepha Seligra a spolu jeho pánů kaplanů na místo toho nového krchova, kdež to církevní ceremonie se konaly a spolu žalm kající Miserere Mei Deus aneb Smiluj se nade mnou o Bože vedle velikého milosrdenství tvého na to určeno bylo, na týmž novým krchově velmi pohnuté kázání od velebného pána o posledních věcech člověka. Pak následovalo procesí do chrámu Božího sv. Kříže, na to uděleno bylo svaté požehnání, kdež to množství lidu se vynajítí dalo k této slavné procesi. Dejž Bože by nám to místo pokoje krchova k odpuštění těla a spasení duše naše slaužilo.*“⁴⁹⁷ Ze zápisu jednoznačně vystupuje snaha demonstrovat náboženskou zbožnost prostřednictvím kodifikace náboženské slavnosti. Vzhledem k tomu, že se jednalo o knihu cechovní korporace, promlouval slovy písaře celý cech. Procesí a především kázání prostějovského faráře zanechalo v cechovních mistrech hluboký náboženský zážitek.

⁴⁹⁵ „*Den Zug eröffnen die Zünfte paarweise in ununterbrochener Reihe*“ SOkA KM, fond B-j 18, inv. č. 102–106. O procesí a účasti náboženských bratrstev na příkladu barokního Brna více v MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *c. d.*, s. 288–299.

⁴⁹⁶ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5.

⁴⁹⁷ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

Ještě silnější zážitek zanechala epidemie cholery, která se do Evropy rozšířila z Asie roku 1831.⁴⁹⁸ Tehdy byla v Prostějově, stejně jako na jiných místech, konána „*truchlivá a kající procesí*.“ Z pochopitelných důvodů byla procesí mnohem intenzivnější, nežli v předchozích případech. Centrálními místy celého města se staly kostely, především kostel sv. Kříže, ve kterém byly „*žalmy říkány od duchovenstva pak bylo uděláno svaté požehnání, na to za 8 dní též drželo se modlení*.“⁴⁹⁹ Do projevu hluboké náboženské zbožnosti se bezesporu zapojily také prostějovské cechovní korporace.⁵⁰⁰

Cílem kapitoly bylo přiblížení náboženské činnosti a projevů zbožnosti cechovních korporací v raném novověku s přesahem do 19. století. Vzhledem k rozsahu pramenné základny nebylo možné provést komparaci v takové míře, jakou by si daná problematika zasloužila. Analýza jednotlivých pramenů však ukázala, že se náboženská činnost zkoumaných korporací příliš nelišila od obecného vývoje. Hlavní náboženská funkce cechů, tedy účast na pohřbech, bohoslužbách, procesích a zajištění spásy svým členům, zůstala od středověku až na jemné rozdíly takřka nezměněna. K rozšíření náboženské činnosti došlo v období baroka. Důvodem byla jak rekatolizace českých zemí, tak i proces kodifikace nařízení a s tím spojená disciplinace společnosti. V životě řemeslných cechů a jejich členů hrálo náboženství spolu s církví silnou roli. Vzhledem ke korporativnímu charakteru bylo velmi důležité, aby cechy zajistily všem svým členům nábožensky kvalitní služby a zároveň ve společnosti vystupovaly jako „Bohu libé“ společenstva měšťanů. Cechovní korporace plnily důležitou náboženskou funkci především v období od druhé poloviny 18. století do roku 1860, ve kterém nahrazovaly zrušená náboženská bratrstva.

⁴⁹⁸ LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Dějiny každodennosti*, s. 75.

⁴⁹⁹ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 2.

⁵⁰⁰ Poslední strana zápisu je již nečitelná.

6. ŽENY V CEŠÍCH

Předložená kapitola má za cíl přiblížit postavení, působení a roli žen v raně novověkých ceších na příkladu kroměřížských a prostějovských korporací.⁵⁰¹ Za tímto účelem jsou analyzovány primární prameny cechovní provenience pocházející z vrchnostenských měst Kroměříže a Prostějova. V první řadě to jsou cechovní artikuly, které představují hlavní normativní pramen. Druhým primárním pramenem jsou zápisy v cechovních knihách, které více či méně odrážejí praxi dodržování cechovních řádů. Z hlediska absence předcházejícího výzkumu není na základě zkoumaných pramenů možné systematické srovnání kroměřížských a prostějovských cechů.⁵⁰² Kapitola je do diplomové práce přesto zařazena jako jeden z prvních pokusů o nastínění postavení žen v cechovních korporacích ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě.

Je výzkum žen v ceších něčím novým? Svou pozornost věnoval ženám již Zikmund Winter na počátku 20. století. Od té doby nebyla problematika žen v cechovních korporacích věnována větší pozornost. Tento stav dokládá nejnovější přehledová monografie o ženách v českých zemích,⁵⁰³ jež se ženám v řemeslných ceších sice věnuje, ale pouze na prostoru jedné strany.⁵⁰⁴ Jedním z moderních trendů v historiografii zabývající se problematikou žen a mužů v ceších jsou *gender studies*,⁵⁰⁵ které navázaly na starší koncept dějin žen (*Women's history*). V tomto ohledu má zahraniční produkce oproti české historiografii značný náskok.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ Do výzkumu není zahrnuta náboženská činnost a projevy zbožnosti řemeslných cechů, na kterém se sice velkou mírou podílely právě ženy. Této problematice byl věnován dostatek prostoru v předchozí kapitole.

⁵⁰² K podobnému zjištění došel při srovnání Vídně a Amsterdamu Thomas Bucher, jehož kapitola o ženách v ceších byla koncipována jako první počín v rámci ekonomické sféry. „[...] lässt doch die Quellenlage sowohl für den Wiener als auch für den Amsterdamer Fall keinen systematischen Vergleich zu. Es soll jedoch auf Basis des vorhandenen Materials in einem ersten Schritt versucht werden, die ökonomischen Spielräume von Frauen im Wiener und Amsterdamer Zunfthandwerk einzuschätzen.“ BUCHNER, Thomas: *c. d.*, s. 165.

⁵⁰³ LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* (dále jen *Žena v českých zemích*). Praha 2009.

⁵⁰⁴ V kapitole je pouze naznačeno postavení a role žen – mistryň v raně novověké urbánní společnosti na základě výzkumu českých tkalcovských cechů v 15. a 16. století, který provedl Zikmund Winter. TAMTÉŽ, s. 373.

⁵⁰⁵ Dle genderu jsou role mužů a žen uměle vytvořenými sociálními konstrukty, které zásadním způsobem determinovala lidská společnost, její kultura a velkou měrou i politika. Počátky výzkumu spadají do sedmdesátých let 20. století. Tehdy se pod vlivem západního feminismu ženy dostaly poprvé do popředí zájmů historiků. Natalie Zenom Davis v tomto období začala prosazovat teorii, že by se gender měl stát v historiografii podobnou kategorií jako například třída. Odmítla studium mužů a žen odděleně jako důsledek bipolárního mocenského rozdělení a požadovala zkoumat muže a ženy ve vzájemném vztahu. Ve stejném smyslu se vyjádřila i Joan Wallach Scott, která prosazovala

Kdo přesně byl členem těchto cechovních korporací? Prameny primárně mluví o mužích, kterými byli „*pocitiví a opatrní*“ cechovní mistři.⁵⁰⁷ Právě těm byla po právní i sociální stránce udělována privilegia v podobě cechovních artikulů. Cílová skupina (řemeslničtí mistři) se nezměnila v celém období raného novověku, což odpovídá období *hegemonní maskulinity*, která byla podle Martina Dingese zárodečnou fází procesu formování moderní hegemonní maskulinity.⁵⁰⁸ Pouze mistr mohl být plnoprávným členem cechovní korporace. Členství v ní bylo vázáno na kodifikované podmínky, které spočívaly především v zisku mistrovského a městského práva.⁵⁰⁹

V cechovní korporaci ale nebyli pouze mistři. Ti tvořili cech v užším slova smyslu. V širším chápání do cechu náležely i osoby, které přímo nedisponovaly mistrovským právem, ale byly (formálně) svázány s cechovním mistrem. Byli to nejen učni a tovaryši, ale také manželka, případně vdova a dcera mistra a čeledí.

aplikovat tuto myšlenku na všechny historické kategorie. HUTEČKA, Jiří – ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Od genderu k maskulinitám*. In: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. a kol: *Konstrukce maskulinní identity*, s. 9–20. O rozdílech v teoretických východiscích mezi dějinami žen a gender history více v NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska*. In: *Dějiny – teorie – kritika*, 1, 2008, s. 81–112.

⁵⁰⁶ Problematiky žen ve vztahu k cechovním korporacím si všímá mimo jiné i sborník prací LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *c. d.* Do sborníku byl zařazen mimo jiné i příspěvek Clare Haru Crowstone *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe*, která dosud představuje nejnovější a nejucelenější přehled výzkumu žen (a genderu) v cechovních korporacích. Hlavní pozornost příspěvku byla kladena na vylučování žen z oficiálních samostatných členství v ceších a na existenci řemesel a spolků, ve kterých ženy dominovaly. Crowstone kromě nastínění vývoje výzkumu navazuje na podobně zaměřené práce svým vlastním výzkumem z oblasti raně novověké Francie a poukazuje na teritoriální, ekonomické, sociální, kulturní i politické rozdíly v jednotlivých evropských zemích. CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe* (dále jen *Women, Gender*). In: LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*, s. 19–44. Pro české prostředí je nejbližší německý výzkum *Zunft und Geschlecht* obsažený v monografii BUCHNER, Thomas: *c. d.*, s. 164–176.

⁵⁰⁷ Již z citovaných adjektiv „*pocitivý*“ a „*opatrný*“ lze doložit velký význam, který byl kladen na tehdejšího plnoprávného člena městské společnosti. Zatímco druhé adjektivum bylo spojeno s tehdejší oficiální titulaturou měšťana a vymezuje jej tedy od šlechtického a duchovního stavu, první adjektivum již přímo vymezuje mistra od ostatních nepocitivých a neplnoprávných obyvatelů města. Mezi ně se řadí i provozovatelé nepocitivých řemesel (kat, pohodný nebo prostitutka). BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty* (dále jen *Společnost českých zemí*). Praha 2010, s. 390–394.

⁵⁰⁸ ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol: *Konstrukce maskulinní identity*, s. 14. Martin Dinges je uznávaný autor řady studií jako například DIGNES, Martin: *Stand und Perspektiven der neuen Männergeschichte (Frühe Neuzeit)*. In: BOS, Marguërite – VICENZ, Bettina – WIRZ, Tanja (Hg.): *Erfahrung: Alles nur Diskurs? Zur Verwendung des Erfahrungsbegriffs in der Geschlechtergeschichte*. Zürich 2005, s. 71–96; TÝŽ: *Männer – Macht – Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute*. Frankfurt, New York 2005; TÝŽ: *Männergesundheit in historischer Perspektive. Die Gene erklären nur den kleineren Teil des Geschlechtsunterschiedes*. In: *Blickpunkt der Mann*, 4 (1), 2006, s. 21–24 a TÝŽ (Hg.): *Männlichkeit und Gesundheit im historischen Wandel ca. 1800 – ca. 2000*. Stuttgart 2007.

⁵⁰⁹ Jednou z podmínek byla pro všechny kroměřížské cechy v 17. století i povinnost uspořádat pro cechovní mistry „*svačinu*“, tedy hostinu, kterou lze chápat jako přechodový rituál, jenž potvrzoval a zároveň upevňoval roli mužů jak v cechu, tak v celé (měšťanské) společnosti.

Především vdova po mistrovi měla v korporaci atypické postavení. Jak bylo prokázáno výše, učňům a tovaryšům patřila velká část nařízení cechovních artikulů. Jen pro připomenutí, při vstupu učně do učení, a tím i do cechu, byla uzavřena smlouva. Při jejím uzavírání se za chlapce museli zaručit rukojmí. Většinou se jednalo o jeho otce, který mistrovi předal pravomoc nad svým synem. Učeň u mistra pobýval celou výuční dobu. Spal v jeho domě, pracoval v jeho dílně a stravoval se u něj. Stal se každodenní součástí mistrova života. Stejně na tom byli také tovaryši, v jejichž případě hrála významnou roli vandrovní cesta. Díky ní tovaryš u mistra pobýval kratší dobu. V případě zájmu o mistrovské právo musel tovaryš u mistra pobývat většinou celý rok. Specifické postavení měli mistrovští synové, kteří díky svému původu měli v cechu zvýhodněné postavení. Po splnění veškerých podmínek se z tovaryše stal mistr a pomyslný kruh se tak uzavřel. Není tedy překvapující, že cechovní artikuly byly primárně zaměřeny na muže.

Jakou roli hrály manželky, dcery nebo vdovy mistrů, které náležely do onoho „širšího“ pojetí cechu? Ženy jsou v cechovních artikulech zmiňovány podstatně méně, nežli cechovní mistři, tovaryši a učni. Přesto jsou nařízení vztahující se přímo nebo nepřímo k ženám součástí takřka všech zkoumaných artikulů. Výjimku tvoří pouze nejstarší řády prostějovských řezníků (1471) a kožešníků (1505). V drtivé většině jsou ženy zmíněny v souvislosti s privilegovanými muži. Především se jedná o manželství, které bylo jednou z podmínek vykonávání cechovního řemesla. Například sňatek s mistrovskou vdovou nebo dcerou přinášel řemeslníkovi značné výhody. Pouze v jediném případě obsahují artikuly nařízení pro ženy, jež se vztahuje přímo k výkonu řemesla. Byly jimi řády kroměřížských řezníků z 16. století ustanovující, že ze „*strany bití aneb prodávání husy, ty a takové husařky mají [...] husy býti a je prodávati a nic děleji se jim dopauštěti nemá.*“⁵¹⁰ Ačkoliv se jednalo o ojedinělé nařízení, které bylo determinováno spíše specifičností řeznického řemesla, slouží jako důkaz celoevropského trendu. Oním trendem, jenž je nejpatrnější u cechovních korporací v německém prostředí, bylo postupné odsouvání žen na okraj ekonomické produkce.⁵¹¹

⁵¹⁰ SOkA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1.

⁵¹¹ S tím souvisí také vyučení se řemeslu, které bylo dívkám a ženám v raném novověku postupně odpíráno. Pokud jde o příklad kroměřížských „*husařek*“, je velmi pravděpodobné, že ačkoliv mohly částečně vykonávat „řemeslo“, učily se, stejně jako tomu bylo i u žen v ostatních ceších, pouze od svých matek či jiných členů rodiny. Důraz byl přitom kladen na dovednosti, které byly nezbytné pro jejich specifickou roli v rodinné ekonomice. CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender*, s. 13–14,

V prostředí českých zemí sice nevznikly samostatné ženské cechy, jako tomu bylo v západní Evropě, přesto ženy v ceších působily. V období vrcholného a pozdního středověku vykonávaly řemeslo jako tkalcovské mistryně a tovaryšky nebo pomocnice například u tobolečníků nebo rukavičkářů, kdy jim byla dávana vedlejší práce. Během 15. a 16. století se na našem území začala silně omezovat ženská práce, přičemž lze sledovat paralelu s ostatními evropskými zeměmi.⁵¹² Závěry Zikmunda Wintera se podobají Bücherově teorii úpadku ženské práce. Podle ní byly v raném novověku ženy vyhnány z cechovních korporací a jejich role byla omezena pouze na spolupráci jako manželky, dcer a pomocnic (*Mägde*).⁵¹³ Takovou spolupráci zmiňují artikuly prostějovských řezníků, které byly vydány Vratislavem z Pernštejna roku 1564. V nařízení týkajícím se prodeje zdraví nebezpečného (*uhřívého*⁵¹⁴) masa bylo vrchností vytýkáno, že „*mnohdy kráte majíce řezníci od jejichž časté povinnostech a potřebách svých častěji manželky jejich s masem stávají, než by oni sami, a kteréž se tolik trestalo, že v takovém slaměném věnci za uhřívě maso státi musila, to jim k nemalé lehkosti a hanbě bylo.*“⁵¹⁵ Pokud Vratislav zahrnul tuto poznámku do listiny, jež měla za úkol upravit starší řády z roku 1471, muselo se jednat o nezanedbatelný problém. Prodej měl být zcela v kompetenci cechovních mistrů, kteří se prodeje zdraví nebezpečného masa nesměli vůbec dopouštět. Jejich manželky byly v případech provinění trestány označením hanby (slaměným věncem), čímž klesala nejen jejich, ale také mistrova čest a tím i sociální postavení ve společnosti.⁵¹⁶

Důkazy o přímém zapojení žen do řemesla se u ostatních zkoumaných cechů nevyskytují. Jejich nařízení se omezují „pouze“ na informace vztahující se k manželskému svazku mezi řemeslníkem a ženou. Uzavření sňatku bylo jednou z podmínek poctivého vykonávání řemesla. První zmínky o povinnosti sňatku

30–31. Více o problematice genderu v německých cechovních korporacích v díle WIESNER, Merry: *Working Women in Renaissance Germany*. New Brunswick 1986.

⁵¹² V našem prostředí je předpoklad založen na artikulech kutnohorských, jihlavských, chomutovských a kouřimských tkalcovských cechů. LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Žena v českých zemích*, s. 373. Více ve WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 274–277.

⁵¹³ Merry Wiesner tvrdí, že velký vliv na vytlačení žen z řemesla, měly alespoň pro prostředí Říše, mužské organizace tovaryšů, které vznikaly kvůli omezenému přístupu k mistrovskému právu. BUCHNER, Thomas: *c. d.*, s. 164–165.

⁵¹⁴ Uhřivost je v dnešní době považována za parazitární onemocnění (tasemnice).

⁵¹⁵ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 1.

⁵¹⁶ Uvedenou lehkost brát v dnešním slova smyslu. Nešlo o projev „živosti“, ale o slovo evokující stud a ohrožení cti. Například artikuly tovaryšského bratrstva prostějovských kožešníků z roku 1662 nařizovaly: „*mládenci žen lehkých a nestydatých abyste se varovali.*“ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 5. Více v DÜLMEN, Richard van: *O bezectných*.

jsou doloženy až v řádech z 16. století, což lze vysvětlit postupným procesem kodifikace.⁵¹⁷ Například kožešnické artikuly prostějovského cechu z roku 1540 ustanovovaly, aby „*řemesla k ruce své nedělal potud, pokudž ženat není.*“⁵¹⁸ O pět let později vydané řády jejich ševcovských kolegů obsahovaly podobné ustanovení. Budoucí mistr, který „*by chtěl řemeslo okazovati, [...] aby řemeslo okazoval a prve se neženil, až by řemeslo okázal.*“⁵¹⁹ Podmínka byla tedy jasná. Mistrovské právo bylo v raně novověké společnosti striktně vázáno na právní a společenské spojení muže a ženy ve svazku manželském.⁵²⁰ Artikuly vylučovaly řemeslníky, kteří se již oženili. Jedním z možných vysvětlení je, že tím artikuly umožňovaly větší kontrolu cechu nad řemeslníkem, který si v případě úmrtí jiného mistra mohl vzít jeho manželku, případně dceru. Stejná nebo podobná nařízení obsahovaly i ostatní řády, ačkoliv se v generálních cechovních artikulech z roku 1739 o (ne)uzavření sňatku tovaryše jako podmínce pro vstup do cechu přímo nemluví.

Rodina řemeslníků si v období raného novověku zachovala patriarchální charakter, přičemž byla v městském prostředí zároveň těsně spjata s (měšťanským) domem. V čele rodiny stál muž, který byl po právní stránce označován jako „*pater familias*“,⁵²¹ díky čemuž měl moc rozhodovat o majetku a ostatních obyvatelích domu včetně manželky a dcer. Muž měl současně také pečovat o čest celé rodiny, potažmo domu, a byl zárukou domácího míru.⁵²² Richard van Dülmen obecně tvrdí, že z právního postavení pána domu nelze vyvozovat, že byl „zaměstnavatelem“ a všichni ostatní členové domácnosti se nacházeli bezprostředně v jeho službách. Dům tvořila pospolitost společně pracujících a žijících lidí, která nemohla fungovat bez zapojení všech členů, včetně řemeslné práce v dílně.⁵²³ Dülmen zároveň

⁵¹⁷ Výjimku tvoří ustanovení řeznického cechu v Prostějově z roku 1471: „[...] *pacholci řemesla toho, který by usedlý nebyli a žen neměli a slaužiti nechtěli a podle města neodbyvali, nemají masa v městě na frejunk býti.*“ TAMTÉŽ. Ačkoliv nařízení upozorňovalo na svobodný potažmo manželský stav „pacholků“, povinnost byla v tomto případě vázána pouze na prodej masa v čase povoleném pro cizí řemeslníky a obchodníky, přičemž z textu jasně nevyplývá, že by se mělo jednat přímo o mistry řeznického cechu v Prostějově.

⁵¹⁸ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 2.

⁵¹⁹ MZA, fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158.

⁵²⁰ O instituci manželství pojednává mimo jiné i Richard van Dülmen. DÜLMEN, Richard van: *Dům a jeho lidé*, s. 162–190.

⁵²¹ Více o problematice „*pater familias*“ v období raného novověku v SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Pater familias a jeho role v raně novověké rodině na základě normativních pramenů*. In: ŠVARČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol.: *Konstrukce maskulinní identity*, s. 152–166.

⁵²² BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí*, s. 390–391.

⁵²³ O podobě měšťanského domu v prostředí českých zemí viz PETRÁŇ, Josef: *Dějiny hmotné kultury*. I. díl, 2. část. Praha 1985, s. 615–644.

podotýká, že „*neexistovalo přísné rozlišení ženských a mužských prací.*“⁵²⁴ Pokud šlo o zhotovování výrobků pro vlastní potřebu (domácnost), byly všechny činnosti zaměnitelné. Jakmile se ale jednalo o vnější výrobu mimo dům, do které spadaly právě řemeslné produkty určené pro trh, byla pracovní oblast doménou muže – mistra. Tím, že byla žena řemeslníka s výjimkou kroměřížských řezníků vyloučena z provozování cechovního řemesla, byla odpovědná především za výživu a výchovu rodiny, do níž spadaly jak vlastní děti, tak i učeň a tovaryš.⁵²⁵ Muž – mistr a otec byl vždy pánem domu a „řemesla.“ Postavení mužů a žen bylo nerovné jak v domě, tak i cechovní korporaci. Žena byla muži podřízena a pouze v některých případech jej měla právo zastupovat.⁵²⁶

K zastupování řemeslníků ženami docházelo v případech úmrtí mistra.⁵²⁷ Pokud mistr umřel, jeho manželka dočasně a v omezené míře zastávala jeho členství v cechu. Nejednalo se o přímé předání řemesla ženě, ale pouze o dočasné propůjčení práva zemřelého mistra, který byl jeho držitelem. Tuto situaci nejlépe zachycují knihy takzvaných „*krámů.*“ Do nich byli zapisováni majitelé řemeslnických krámů (původně *lavic*), jež si na jejich koupi museli brát většinou půjčky (*hypotéky*). Jako příklad slouží knihy věnované kroměřížským řezníkům⁵²⁸ a ševcům.⁵²⁹ Zápisy zaznamenávají mimo jiné ovdovělé manželky mistrů bez mužských potomků, které po svých manželech zdědily daný krám. Například záznam o řeznickém krámu Františka Kučery popisuje, jak jej dotyčný mistr roku 1772 odkoupil od cechu za 390 zlatých, přičemž 30 zlatých „*erbům Kuřerovským se zaopatřuje.*“ Kučera svůj dluh splatil o pět let později. Po jeho úmrtí ale roku 1784 koupil jmenovaný krám František Kottik, jenž musel předstoupit jak před řeznické cechmistry, tak „*pozůstalej po panu Francovy Kučerovi vdovy paní Johany Kučerky.*“⁵³⁰ Jiný zápis, tentokrát z konce devadesátých let 18. století, zaznamenal případ Antona Worla, který roku 1797 odkoupil krám od Theresie Červinkové, mistrovské vdovy po Františku Červinkovi. Při prodeji bylo do knihy zapsáno že, „*tento masný*

⁵²⁴ DÜLMEN, Richard van: *Dům a jeho lidé*, s. 41.

⁵²⁵ TAMTÉŽ, s. 41–47.

⁵²⁶ O nerovném postavení mužů a žen nejlépe vypovídá preskriptivní literatura (viz seznam literatury).

⁵²⁷ Po smrti mistra mohla vdova volně nakládat se svým majetkem a přešla na ni i některá jiná práva (například procesní). LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Žena v českých zemích*, s. 283–296.

⁵²⁸ SOKA KM, fond AMK B-a 1, inv. č. 963.

⁵²⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 965.

⁵³⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 963.

*krám byl v dalším pořadí postoupen Theresii ovdovělé Červinkové, která jej prodala Antonu Worlovi [...].*⁵³¹

Z uvedených příkladů vyplývá, že šlo především o zděděný majetek náležící do majetkoprávních záležitostí, velkou roli zde hrálo mistrovské právo zemřelého řemeslníka. Díky němu mohla vdova v cechu nadále setrvat, ale měla značně omezené možnosti. Generální cechovní artikuly z roku 1739 v části určené učňovskému stavu nařizovaly: *„Pokudž by pak se přihodilo, že by mistr, než by učedlník čas svého vyučení doplnil, ze světa sešel, naproti tomu ale osiřelá vdova řemeslo provozovati by chtěla, k tomuž cíli a konci nápodobně s dobrým a způsobným tovaryšem, neštybly ona takového neboliž to sama přijala neb od pořádku dostala se zaopatřila, tehdy má se vdově ten při jejím muži v učení bývalý učedlník zanechati, však od ní před vyjitím času vyučení dle zvyku řemesla [...] staršímu neb jinému mistru k dokonalému vyučení, pak zavyučenau dostání, se odevzdati, vdově pak z[e] strany vyučení povinnované peníze zcela patřiti.*⁵³² Z nařízení vyplývá, že vdova do určité míry suplovala roli zemřelého mistra. I když by se mohlo zdát, že měla vdova stejná práva jako její zesnulý manžel (plat, právo mít učně a tovaryše), nesměla být opomenuta potřebná pomoc tovaryše a především kontrolní úloha mistra, u nějž se měl učeň vdovy řádně prokázat a zdokonalit. Vzhledem k řemeslné stránce bylo ženské učení (práce) méně cennější než učení plnoprávných cechovních mistrů. Z hlediska odborné aprobace, které se dostávalo u mistrovských zkoušek, se jednalo o nástroj zabezpečující dostatečnou zručnost řemeslníka a tím i kvalitu výrobků.⁵³³

Mistrovským vdovám byla v generálních cechovních artikulech věnována dvě samostatná nařízení. V prvním případě bylo ustanoveno, že *„po mistru osiřelá vdově svobodno jest, svoje řemeslo tak dlauho, dokud ona svůj stav nepromění, a jiného mimo toho cechu za muže sobě nevezme, skrze jednoho od pořádku jí daného tovaryše, pokudž již s ním prve zaopatřena není, provozovati, však ale ona přitom povinná jest tak, jak jinší mistři, obyčejnau do pokladnice k složení přicházející peněžítaiu částku zapraviti, naproti tomu ale pořádek má se přičiniti,*

⁵³¹ *“Diese Fleischbank ist in der weiteren Folge an die Theresia verwittibte Czerwinkin gediegen, die Sie aber a den H[err] Anton Worel verkauft hat wie folget [...].”* TAMTÉŽ.

⁵³² Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

⁵³³ Z artikulu jasně vyplývá nerovné postavení muže a ženy. Podle genderu byly vdovy samotným křesťanstvím definovány prostřednictvím absence maskulinity v pohlavním řádu, tedy jako ženy *„hlavní částky těla svého nemající.”* RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku* (dále jen *Nádoby mdlé*). Praha 2008, s. 533.

*jí v jiných případnostech všemožně na ruku jíti.*⁵³⁴ Vdova mohla svobodně vykonávat řemeslo, ale pouze do okamžiku, nežli se znovu provdala, čímž se její stav přeměnil z vdovství na manželství.⁵³⁵ Do té doby byla, alespoň z pohledu odvádění finančních poplatků, rovna ostatním mistrům.

Druhé nařízení z roku 1739 adresované přímo mistrovským vdovám navazuje na předchozí ustanovení, v němž bylo zmíněno, že se svobodné provozování řemesla vztahuje pouze na mezidobí, nežli se vdova znovu provdá. Podmínkou bylo, aby její budoucí manžel byl řemeslníkem stejného cechu. Pokud se provdala za řemeslníka jiné korporace nebo někoho zcela jiného, její právo na vykonávání řemeslné činnosti včetně členství v cechu zaniklo. Pochopitelně si vdova nemohla vzít jednoho z cechovních mistrů, výjimku tvořili nově vstupující nebo ovdovělí mistři. Sňatek v rámci cechu (řemesla) zajišťovalo právě druhé všeobecné nařízení: *„Pokudž by ale vdova sobě zase od téhož řemesla tovaryše za manžela pojíti chtěla, tehdy ten povinnen bude, jak se nejspíš státi může, právo mistrovské sobě objednati.*⁵³⁶ Z uvedeného článku jasně vyplývá společná provázanost sňatku s vdovou a získání mistrovského práva. Podobně znějící ustanovení byla rovněž součástí cechovních artikulů z 16. století. Na stejných principech stál sňatek s dcerou mistra, při kterém byly stejně jako v případě mistrovských vdov zvýhodněny vstupní podmínky (poplatek, výuční doba, ukazování řemesla) tovaryšů do cechu. Nový mistr se díky zisku mistrovského práva stal opět *„pater familias“* (otcem rodiny/domu), čímž v cechu zanikly zvýhodněné podmínky mistrovské vdovy.⁵³⁷

V celkovém důsledku lze řemeslné cechy v raném novověku považovat za typicky mužské korporace, čemuž odpovídají jak cechovní artikule jakožto hlavní normativní rámec, tak i cechovní knihy, které odrážely skutečný stav. Muž byl vždy nositelem práva vykonávat řemeslo, podílet se na cechovní samosprávě nebo vyučit budoucí řemeslníky. Ženy měly podřízené postavení jak v cechu, tak i rodině (domě). Výjimkou byly cechy po náboženské stránce, kdy figurovaly jako náboženská

⁵³⁴ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

⁵³⁵ Více o manželství v preskriptivní českojazyčné literatuře v RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé*, s. 523–525.

⁵³⁶ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. V00001.

⁵³⁷ Výše uvedené příklady z citovaných generálních artikulů z roku 1739 nebyly ničím zcela novým. I starší řády obsahovaly především od 16. století ustanovení týkající se sňatku tovaryšů s mistrovskými vdovami či dcerami, byly však vždy adresovány jen mužům. Sňatek se jevil pouze jako prostředek, kterým tovaryš mohl snadněji proniknout do korporace, neboť na získání mistrovského práva se mohlo čekat řadu let. Oproti tomu jsou všeobecné řády nově adresovány přímo ženám – vdovám.

bratrstva poskytující svým členům služby zajišťující především spasení duše. V rámci kroměřížských a prostějovských cechů měly ženy značně limitované možnosti. Zvláštní skupinu tvořily mistrovské vdovy, jež v cechu požívaly oproti manželkám a dcerám značné výhody.⁵³⁸ Z důvodu absence předcházejícího, systematického výzkumu a omezeného množství pramenů regionálního charakteru nemohlo být docíleno podrobnější komparace, která by přinesla zobecňující závěry, jež by mohly být aplikovány na obecný vývoj v rámci českých zemí.⁵³⁹

⁵³⁸ Kromě výše zmíněných případů se vdovy po zemřelých mistrech účastnily například také schůzí korporace. Na základě výzkumu Zikmunda Wintera lze konstatovat, že se pravidelných čtvrtletních cechovních schůzí v hospodách účastnily kromě mistrů také mistrovské vdovy. Otázkou je, do jaké míry mohla za pomyslnou rovnost skutečnost, že vdově bylo po zemřelém manželovi dočasně a v omezené míře „propůjčeno“ jeho mistrovské právo. Ostatní ženy – manželky nebo dcery se schůzí cechu neúčastnily. WINTER, Zikmund: *Český průmysl*, s. 116–118, 163–190.

⁵³⁹ Budoucí výzkum této otázky by měl být založen již na podrobnějším a systematickém studiu pramenů cechovní, církevní i městské provenience a především preskriptivní literatury raného novověku. Jednou z možností je studium nedávno vydané ediční řady raně novověkých preskriptivních pramenů, která čítá čtyři svazky: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé*; TYTÉŽ (ed.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009; TYTÉŽ (ed.): *Žádná ženská člověk není. Polarizace tenderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*. Praha 2010 a TYTÉŽ (ed.): *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha 2013.

7. MOBILITA CECHOVNÍCH ŘEMESLNÍKŮ

Výzkum mobility a migrace obyvatelstva má v historii své pevně dané místo. Na rozdíl od dlouhotrvající tradice starší historiografie převládá v současnosti názor, že jedním z charakteristických rysů raného novověku byla vysoká míra mobility obyvatelstva, kterou ovlivňovaly hospodářské, politické, náboženské a kulturní vlivy.⁵⁴⁰ Předmětem této kapitoly je výzkum míry mobility cechovních řemeslníků v období raného novověku, který již poměrně hojně reflektovala zahraniční historiografie.⁵⁴¹ V českém prostředí je pozornost soustředěna především na migraci městského a vesnického obyvatelstva v celé své šíři.⁵⁴² Cechovní řemeslníci jako samostatný předmět výzkumu tak zůstávají až na čestné výjimky stále nepovšimnuti.⁵⁴³

Hlavním cílem této kapitoly je analyzovat a komparovat míru geografické a mezigenerační (sociální) mobility cechovních řemeslníků na příkladu vybraných moravských vrchnostenských měst v období 18. a 19. století.⁵⁴⁴ Z hlediska omezené pramenné základny a rozsahu diplomové práce je pozornost věnována pouze cechovním mistrům, tedy plnoprávným členům cechovního a městského

⁵⁴⁰ MILLER, Jaroslav: *c. d.*, s. 47.

⁵⁴¹ Od sedmdesátých let 20. století se problému raně novověké městské migrace intenzivně věnuje německá historiografie, která navázala na starší tradici z 19. století. Více v NODL, Martin: *Raně novověké městské migrace. Perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90. let*. In: *Folia Historica Bohemica*, 18, 1997, s. 289–304. V současnosti lze u německého výzkumu migrace spatřit dva hlavní proudy, kdy na jedné straně stojí výzkum kolektivních fenoménů se strukturalistickým přístupem (Klaus J. Bade), a na druhé kulturně-antropologicky zaměřený přístup, který se soustředí spíše na jednotlivce (Annemaria Steidl). Viz seznam literatury. Česká historická demografie směřuje ze své přirozenosti ke kvantitativnímu pojetí výzkumu, ačkoliv se nechává po vzoru historické antropologie inspirovat rovněž kvalitativní analýzou (například výhostních listů). MAUR, Eduard: *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku* (dále jen *Problémy studia*). In: Maur, Eduard – GRULICH, Josef (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v novověku (Dějiny migrací)*. Praha 2006, s. 7–18.

⁵⁴² Městské imigraci se věnuje především Jaroslav Miller. MILLER, Jaroslav: *c. d.*, s. 47–75. Většímu zájmu se v české historiografii těší problematika migrace venkovského obyvatelstva, které je prostor věnován například v GRULICH, Josef: *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (ed.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007, s. 255–290. Syntézu výzkumu migrace městského a venkovského obyvatelstva přinesla nedávno vydaná studie GRULICH, Josef: *Migrace městského a venkovského obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*. České Budějovice 2013.

⁵⁴³ O přenesení zájmu na mobilitu cechovních řemeslníků se v českém prostředí postaral například Jakub Huška ve své magisterské diplomové práci HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 77–88. Samostatná monografie o mobilitě a přistěhovalectví řemeslníků v raném novověku však stále chybí.

⁵⁴⁴ Kroměříž již byla v minulosti podrobena výzkumu geografické a mezigenerační sociální mobilitě řemeslníků v 18. a 19. století, a to na příkladu řezníků (učni), ševců a hrnčírů. SOBEK, David: *Raně novověká*, s. 45–58. Výsledky výzkumu jsou touto prací částečně revidovány.

společnosti.⁵⁴⁵ V části věnované geografické mobilitě je zkoumána výchozí oblast příchodu řemeslníků do města a cechu, případně motivy jejich migrace. Výchozí oblast migrace je dělena do tří kategorií: 1) regionální, 2) vnitrostátní a 3) zahraniční. Do první skupiny spadají řemeslníci, kteří do města přišli z jeho nejbližšího okolí (v okruhu do 15 km). Vnitrostátní migraci představuje příchod řemeslníků z jednotlivých zemí Koruny české nebo habsburské monarchie a zahraniční migrací je myšleno překročení hranic monarchie (např. z Pruského Slezska). Naproti tomu je u mezigenerační mobility sledováno zastoupení mistrovských synů, podle čehož lze určit míru předávání řemesla (mistrovského práva) z otce na syna či zetě. Díky úzkým rodinným vazbám se do cechu mohl dostat rovněž bratr nebo vzdálenější příbuzný, proto lze uzavřenost či naopak otevřenost cechovních korporací ve sledovaném období sledovat také na (ne)přítomnosti stálých řemeslnických rodin.

K výzkumu byly užity především zápisy z cechovních knih.⁵⁴⁶ Při analýze knih kroměřížských a prostějovských cechů však došlo ke zjištění, že se míra obsažených informací mezi jednotlivými městy výrazně liší.⁵⁴⁷ Problémem v určování sociální mobility je také hodnověrnost cechovních zápisů.⁵⁴⁸ Ne vždy byla informace o původu nebo rodinném spříznění a předání řemesla z otce na syna nebo zetě zapsána. Někdy o rodinných vazbách vypovídají pouze příjmení řemeslníků, jindy mohou napovědět snížené vstupní poplatky, kterými většinou disponovali pouze mistrovští synové, tovaryši, jež pojali za manželku mistrovskou vdovu či dceru, a *landmistři*, tedy mistři vykonávající řemeslo na venkově. Ačkoliv se pro zkoumaná města nepodařilo nalézt knihy evidující nově přijímané měšťany, doplní potřebné informace o geografické a mezigenerační mobilitě matriky římsko-katolických farních úřadů. Pro výzkum byly použity především zápisy z oddacích

⁵⁴⁵ Upřednostňování mistrů je dáno jak pramennou základnou, ve které jsou mistři na rozdíl od učňů a tovaryšů lépe zachyceni, tak i omezeným rozsahem diplomové práce.

⁵⁴⁶ Jako sekundární pramen pro zjištění mobility kroměřížských řezníků a ševců slouží knihy krámů.

⁵⁴⁷ Zatímco se v kroměřížských cechovních knihách z konce 18. a první poloviny 19. století objevuje jak záznam o místě původu řemeslníka, tak i jeho (případném) rodinném spříznění s některým z mistrů, prostějovské cechovní knihy tyto informace uvádějí pouze částečně. Například u prostějovských ševců bylo v období let 1661–1851 uvedeno pouze ve dvou případech, odkud daný mistr pocházel. Naproti tomu jsou informace vztahující se ke skutečnosti, zdali byl daný řemeslník mistrovským synem nebo si vzal za manželku vdovu, případně dceru, mistra zastoupeny mnohem častěji.

⁵⁴⁸ Eduard Maur upozorňuje na negativum využívání cechovní knih pro poznání mobility obyvatelstva, které bylo způsobeno právě tím, že zápis nemusel být vždy obligatorní, čímž byla zachycena pouze část zkoumaného problému a mohlo dojít ke zkreslení. MAUR, Eduard: *Problémy studia*. In: MAUR, Eduard – GRULICH, Josef (edd.): *Dějiny migrací*, s. 7–17.

matrik, které v mnohých případech kopírovaly vstup nového řemeslníka do cechovní korporace.⁵⁴⁹ Opomenuty nebyly ani matriky narozených a zemřelých.⁵⁵⁰

Jak již bylo řečeno výše, pro raně novověká města byla charakteristická poměrně velká míra mobility obyvatelstva. Domácí i zahraniční výzkum dokázal, že pro správný demografický a hospodářský vývoj města byla migrace nezbytností. Bez přílivu nového obyvatelstva hrozilo městům vymření. Na vině byl záporný přirozený přírůstek raně novověkých měst, za který mohla vysoká úmrtnost. Ta byla způsobována především válkami, přírodními katastrofami, epidemiemi či špatnými hygienickými podmínkami.⁵⁵¹ Celkový charakter přistěhovalectví byl ovlivněn řadou faktorů, mezi které patřila především poloha sídla, imigrační politika městské rady, stav městské ekonomiky, válečné události v regionu nebo morové epidemie. Pozitivní efekt přistěhovalectví se projevoval nejen ve stabilitě demografických poměrů ve městě, ale také v městském hospodářství. Nově přichozí obyvatelé se méně zdráhali vykonávat namáhavou či špatně placenou práci, o kterou starousedlíci neměli zájem. Zároveň znamenala rostoucí populace rozšíření trhu a tím i vyšší poptávku po výrobcích městského řemesla, jež produkovali cechovní řemeslníci. Naproti tomu přinášela imigrace také určitou destabilizaci, která byla způsobena rozšiřováním sociální, kulturní a konfesijní jednoty města. Každé město ale mělo k dispozici řadu regulačních opatření, kterými podporovalo nebo naopak omezovalo míru přistěhovalectví.⁵⁵²

	1590	1642	1643	1657	1675/6	1790/3	1834
Kroměříž	-	244	69	157 (1 100)	158	170 (3 170)	425 (5 267)
Prostějov	666	-	-	-	509	510 (5 317)	853 (10 325)

Tabulka č. 7: Vývoj počtu domů (a obyvatel) v Kroměříži a Prostějově včetně předměstí v průběhu 16.–19. století.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Z analýzy a komparace artikulů jasně vyplynulo, že získání mistrovského práva a provozování živnosti bylo ve městě vázáno na měšťanské právo a povinnost vstupu do manželství.

⁵⁵⁰ Ne vždy se podařilo zjistit potřebné informace. Především v případě prostějovských ševců se ukázalo, že díky absenci informací o místě původu řemeslníka by pátrání v církevních matrikách představovalo vzhledem k velikosti obou měst systematický výzkum, jehož rozsah by si zasloužil prostor samostatné diplomové práce. Veškeré zmíněné faktory vztahující se k pramenné základně by měly být při výzkumu mobility kroměřížských a prostějovských řemeslníků brány v potaz.

⁵⁵¹ MILLER, Jaroslav: *c. d.*, s. 47–48.

⁵⁵² TAMTÉŽ, s. 52–55.

⁵⁵³ PEŘINKA, František Václav: *Kroměřížský okres I*; GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*

Z tabulky je zřejmé, že ve sledovaném období Prostějov výrazně převyšoval svou velikostí a počtem obyvatel město, jež se od 16. století stalo rezidencí olomouckých (arci)biskupů. U obou měst je patrný silný propad v období první poloviny 17. století. Na vině byla třicetiletá válka, která se podobným způsobem projevila takřka ve všech městech v českých zemích. Z demografického hlediska nesmí být opominuty přírodní katastrofy, časté požáry měst nebo epidemie moru či cholery. V důsledku válečných útrap třicetiletého konfliktu zažila Kroměříž oproti Prostějovu zcela katastrofální materiální i demografický pokles, jenž byl způsoben nejen dobytím města švédskými vojsky roku 1643, ale také následným požárem. Kroměříž v této době přišla o 175 domů s více než 2/3 obyvatel. V období válečných konfliktů rostlo také riziko morových epidemií. Například roku 1623 padlo v Prostějově za oběť morové rány celkem 1 100 obyvatel. Důležitou roli hrálo během války také rekatolizační úsilí, v jehož důsledku bylo v původně protestantském Prostějově opuštěno na 303 domů.

Obě města byla po třicetileté válce postupně obnovována, což znamenalo velkou šanci pro nově příchozí měšťany. Právě v období po morových epidemiích, přírodních katastrofách a válečných konfliktech převládala snaha o vyrovnání předchozího úbytku obyvatelstva prostřednictvím podpory přistěhovalců. Většinou se jednalo o zmírnění podmínek pro udělení městského práva nebo zkrácení požadované doby pobytu ve městě pro získání měšťanství. Ve výjimečných krizových obdobích, kdy městu hrozilo úplné vyliďnění, se mohla městská rada vzdát formálních nároků a nabízet případným novým obyvatelům města nezanedbatelné výhody.⁵⁵⁴ Podobných výhod mohli využívat především mistři stavebních řemesel, kteří se podíleli na stavební obnově města.

Z tabulky č. 7 je patrné, že bylo ve zrušené Kroměříži postaveno nejvíce domů těsně po válečném konfliktu, tedy v období mezi léty 1644–1657. Nezdá se však, že by všech 157 domů bylo do té doby obydleno. Do roku 1675 tedy v Kroměříži nerostl počet měšťanských domů, ale počet obyvatel. Podobná situace probíhala v 18. století, kdy za 115 let přibylo pouze 12 nových domů, ale počet obyvatel se zvýšil na téměř dvojnásobek. Stejně tomu bylo i v případě lichtenštejnského Prostějova. V roce 1676 sice ve městě a na předměstí stálo celkem

⁵⁵⁴ MILLER, Jaroslav: *c. d.*, s. 53–54.

509 domů, ale 337 z nich bylo neobydleno. Během více než jednoho staletí přibyl v Prostějově pouze jediný dům. Mnohem složitější je to s určením počtu obyvatel. Údajně mělo mít město roku 1623 přibližně 6 000 obyvatel a během válečných událostí klesl jeho počet na 2 000–3 000 osob.⁵⁵⁵ V případě, že jsou tyto údaje správné, nastal v Prostějově podobný scénář jako v Kroměříži. Velký vliv na vývoj Prostějova v 18. století měl požár města roku 1697. Za oběť mu tehdy padla radnice, kostel Povýšení sv. Kříže, děkanství, špitál, obecní dvůr nebo židovské ghetto. Požár pohltil také domy, z nichž 53 shořelo na náměstí a 72 na předměstí.⁵⁵⁶ V první polovině 19. století čekal obě města demografický růst, jenž byl spojen s rozšiřováním města. Obecně měl zásadní vliv na růst měst v tomto období textilní průmysl, který byl spolu s těžebním průmyslem hnací silou migračních procesů.⁵⁵⁷ V případě Prostějova se k textilnímu přidal také oděvní průmysl, jenž zásadně ovlivnil charakter města a jeho další vývoj. Naproti tomu zůstávala Kroměříž rezidenčním městem olomouckých arcibiskupů, v jehož okolí dominovalo zemědělství.⁵⁵⁸

GEOGRAFICKÁ MOBILITA

Pro korporaci kožešníků se v obou městech zachovaly cechovní knihy evidující nově přijímané mistry již od 17. století. V Kroměříži působilo v rozmezí 235 let (1623–1858) celkem 139 mistrů, což znamená, že byl průměrně přijímán pouze jeden mistr za dva roky.⁵⁵⁹ Limitem výzkumu míry mobility v „*longue durée*“ je ale nedostatek informací vztahující se k původu mistrů a výchozí oblasti jejich migrace. U 62 % mistrů nelze určit, odkud do města přišli. Podobně na tom byli také prostějovští kožešníci. V průběhu 184 let (1674–1858) v cechu působilo 139 mistrů, tedy stejný počet řemeslníků, který se nacházel v Kroměříži od roku 1623.⁵⁶⁰ Z hlediska průměru byli během každých čtyř let přijati čtyři mistři. Rozdíl mezi oběma korporacemi spočíval nejen v odlišném vývoji vrchnostenských měst

⁵⁵⁵ GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *c. d.*, s. 55.

⁵⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 148, 152, 160.

⁵⁵⁷ BADE, Klaus J.: *c. d.*, s. 55.

⁵⁵⁸ BARTOŠIKOVÁ, Jarmila a kol.: *c. d.*, s. 61.

⁵⁵⁹ SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 2–4.

⁵⁶⁰ SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7.

v 18. a 19. století, ale i v tom, že v prostějovském cechu kožešníků byli inkorporováni také punčocháři a rukavičkáři. Ani u Prostějova nelze sledovat míru přistěhovalectví v tak dlouhém časovém období kontinuálně. Neznámé místo původu figuruje u 61,2 % řemeslníků, což statisticky odpovídá kroměřížskému cechu.

Vysoká hodnota neznámé hraje ve statistickém výzkumu zásadní roli. Pokud by bylo pracováno s uvedenými údaji, došlo by k příliš vysokému zkreslení, kvůli němuž by výzkum neměl patřičnou vypovídající hodnotu. Z těchto důvodů byl výzkum proveden na vzorku mistrů, kteří do obou cechů vstoupili v období let 1780–1858.

	Kroměříž		Prostějov	
	mistrů	%	mistrů	%
město	3	8,3	29	51,8
region	12	33,3	6	10,7
Morava	14	38,9	4	7
Čechy	1	2,8	0	0
Rak. Slezsko	2	5,6	0	0
Prus. Slezsko	2	5,6	8	14,3
Prusko	1	2,8	0	0
neznámo	1	2,8	9	16,1
celkem	36	100	56	100

Tabulka č. 8: Struktura geografické mobility mistrů kožešnického cechu v Kroměříži a Prostějově v letech 1780–1858.⁵⁶¹

Během 78 let bylo do prostějovského cechu přijato o 20 mistrů více, nežli tomu bylo v případě rezidenční Kroměříže. V prostějovském cechu dominovali řemeslníci pocházející přímo z města nebo jeho předměstí. Přestože v 16 % nešlo určit místo původu či příchodu budoucích mistrů, je pravděpodobné, že míra řemeslníků přicházejících do Prostějova z blízkého regionu (do 15 km) byla vyšší než uvedená hodnota v tabulce. Většinou se jednalo o mistry provozující řemeslo na venkově, kteří ve městě nevlastnili ševcovský krám. Převaha řemeslníků z města a regionu citelně vzrostla ve dvacátých letech 19. století. Do té doby hrála poměrně významnou roli migrace řemeslníků z Pruského Slezska, které Pruskému

⁵⁶¹ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7; Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 2–4.

království připadlo po vyhraných válkách o rakouské dědictví.⁵⁶² Celkem osm řemeslníků se během let 1791–1821 rozhodlo odcestovat na Moravu a usadit se v Prostějově nebo jeho okolí. I když se nejednalo o trvalý migrační tok, lze v několika případech vyzorovat propojení migrace.⁵⁶³ Oproti dřívějšímu období, kdy například v letech 1711–1745 vstoupili do cechu celkem čtyři tovaryši z Českého království, ve sledovaném období z Čech nepocházel ani jeden. Také migrace ze vzdálenějších míst Moravy byla takřka minimální. Do Prostějova přišli řemeslníci pouze z Vyškova, Slavkova u Brna, Nové Říše a jeden rukavičkář z Kroměříže. V celkovém důsledku odpovídá vyšší zastoupení mistrů pocházejících z města, předměstí nebo blízkého okolí obecnému trendu.⁵⁶⁴

Situace v Kroměříži byla odlišná. Ze všech 36 mistrů pocházeli přímo z města pouze tři řemeslníci, přičemž všichni byli mistrovskými syny kroměřížských cechmistrů. V průběhu druhé poloviny 18. a počátku 19. století zaznamenal kroměřížský cech kožešníků krizi. Z původních 12 mistrů, kteří se v korporaci nacházeli roku 1732, působili k roku 1822 pouze čtyři.⁵⁶⁵ Ačkoliv není důvod rapidního poklesu zcela zřejmý, kožešnický cech se ze situace postupně vzpamatovával. K tomu mu napomohla vysoká míra migrace řemeslníků z blízkého okolí a z Moravy. Zásadní migrační tok probíhal mezi Kroměříží a Kojetínem, ze kterého pocházelo celkem devět mistrů. Ti však byli do cechu inkorporováni jako *landmistři*, kteří své řemeslo provozovali právě v nepříteli vzdáleném Kojetíně. Podobně na tom byli řemeslníci z Chvalkovic na Hané, z nichž dva provozovali řemeslo na venkově a dva byli evidováni jako městští mistři. Převahu migrace ze západu a severozápadu dokládá také příchod Josefa Pelikána, který do Kroměříže

⁵⁶² BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek X. 1740–1792. Praha – Litomyšl 2001, s. 15–33.

⁵⁶³ Například roku 1800 vstoupil do kožešnického cechu Anton Neumann a o dvanáct let později také pravděpodobný příbuzný (bratr nebo syn) z Pruského Slezska (*Klein Glogau*). Podobně na tom byl Josef Mrazík, jenž přišel do cechu roku 1813 z Újezdu (*Ogest/Ugest*) a Johan Mrázek přicházející ze stejného místa roku 1821. SOkA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7. Jakub Huška doložil u kontinuálního toku migrace řemeslníků z Pruského Slezska (18.–19. století) do olomouckého ševcovského cechu dva hlavní motivy: 1) chudoba, 2) sympatie k habsburské monarchii a averze vůči pruskému režimu. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 81–82.

⁵⁶⁴ Vyšší poměr nově přijímaných měšťanů z domácích řad je viditelný v případě královské Olomouce v průběhu 18. století. TAMTÉŽ, s. 81–84.

⁵⁶⁵ O počtu pouhých čtyř mistrů informuje zápis v nové cechovní knize, který kromě jmen řemeslníků obsahuje také informaci o renovování cechovní truhlice (pokladnice) roku 1822 („*Im Jahre 1822 ist unsere Zunfts-Lade renovieret worden und sind der Zeit vier Zunfts-Meister gewesen nämlich*“). SOkA KM, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 4.

přišel z Nové Říše (*Morava*) roku 1800.⁵⁶⁶ O čtyři roky později ho následovali Augustin a Johann Pelikánovi, kteří byli patrně jeho bratry.⁵⁶⁷

Na přelomu 18. a 19. století probíhala oproti Čechám znatelná vlna migrace z území Slezska a Pruska. Mezi léty 1795–1802 přišli dva řemeslníci z Opavy, tehdejšího hlavního zemského města. Stejný počet řemeslníků přišel během dalších šesti let z pruské části Slezska a jeden mistr, Johann Noujokenczki, přicestoval na Moravu z dnešního Noweho Miasta Lubawskieho (*Neumark*) v tehdejším Západním Prusku (*Westpreußen*). Důvodem migrace mohla být především politicko-ekonomická situace země a válečné události (koaliční a Napoleonské války), které tehdejší Evropou otřásaly.

Situace v kožešnickém cechu se postupně zlepšovala, ale zastoupení domácích mistrů zůstalo minimální. Roku 1835 měl cech pouhých pět mistrů,⁵⁶⁸ jejich počet se ale roku 1851 zvýšil na osm. Původního počtu z období před dobytím města švédskými vojsky ale korporace nedosáhla. Oproti tomu prostějovský cech v roce 1851 čítal dohromady 30 mistrů, z nichž 26 provozovalo kožešnické řemeslo.⁵⁶⁹ Zbylé mistry představoval jeden punčochář a tři rukavičkáři. Převahu mistrů kožešnického řemesla v 19. století dokládá prudký rozvoj města, které se v novověku orientovalo již mnohokrát zmíněný na textilní a oděvní průmysl. V Kroměříži podobného počtu dosáhly punčocháři se svými 32 členy, kteří na rozdíl od prostějovského cechu působili v samostatné korporaci.

Prostorová mobilita řemeslníků řeznických cechů je pro obě města sledována v letech 1784–1859. V případě kroměřížských řezníků se jedná o celé časové období zachycené v cechovní knize. Za celých 75 let bylo do cechu přijato 55 mistrů, což znamená, že v průměru byli každé dva roky přijati tři řemeslníci. Díky uvedeným informacím jsou pro výzkum neznámí pouze tři jedinci.⁵⁷⁰ V případě určení míry geografické mobility prostějovských řezníků nastává problém s absencí velkého množství údajů o původu mistrů. Během 148 let (1711–1859) do korporace vstoupilo

⁵⁶⁶ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7; Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 4.

⁵⁶⁷ V matričních záznamech farního úřadu Nová Říše se bohužel nepodařilo dopátrat přímých rodinných vazeb.

⁵⁶⁸ WOLNY, Gregor: *Prerauer Kreis*, s. 238.

⁵⁶⁹ V pouhých dvou staletích se počet kožešnických mistrů v Prostějově zvýšil z původních sedmi (třicátá léta 19. století) na uvedených 26 (1851), což dokládá orientaci města na oděvnictví. TÝŽ: *Olmützer Kreis*, s. 674–675.

⁵⁷⁰ Jedním z nich je Johann Smutek, který do cechu vstoupil roku 1807. S největší pravděpodobností pocházel z Vrchovice (*Hohendorf*), jenž je v současnosti osadou obce Police blízko Valašského Meziříčí. SOKA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 5.

162 řemeslníků. Každý rok byl tedy cechem přijat alespoň jeden nový mistr. Hodnota nezjištěného místa původu řemeslníků však překračuje téměř 85 %, což znemožňuje učinit jakékoliv relevantní závěry. Ani zúžení časového období na rozmezí let 1784–1858 problém příliš neřeší. Analýzou sociální mobility prostějovským řezníků bylo ale zjištěno, že se v cechu nacházelo poměrně velké množství mistrovských synů. Za předpokladu, že všichni mistrovští synové pocházeli z Prostějova a jeho blízkého okolí, což je vzhledem k členství otce v cechu a předávání řemesla pravděpodobné, se hodnota neznámé sníží na 30 %.

	Kroměříž		Prostějov	
	mistrů	%	mistrů	%
město	18	32,7	44	54,3
region	15	27,3	5	6,2
Morava	15	27,3	6	7,4
Čechy	4	7,2	1	1,2
Rak. Slezsko	0	0	0	0
Prus. Slezsko	0	0	0	0
neznámo	3	5,5	25	30,9
celkem	55	100	81	100

Tabulka č. 9: Struktura geografické mobility mistrů řeznického cechu v Kroměříži a Prostějově v letech 1784–1859.⁵⁷¹

Řeznické cechy lze díky charakteru řemesla, které bylo primárně orientováno na místní trh, obecně pokládat za více „uzavřené“ korporace, nežli tomu je u jiných řemesel. Tomuto stavu odpovídá vyšší procentuální zastoupení mistrů z města a jeho blízkého okolí, které je možné pozorovat například v královské Olomouci⁵⁷² nebo hlavním městě monarchie – rezidenční Vídni.⁵⁷³ Podobná situace nastala v arcibiskupské Kroměříži. Mírná většina všech řeznických mistrů pocházela přímo z města nebo jeho předměstí. Stejnou měrou se na struktuře prostorové mobility podíleli řemeslníci přicházející z regionu i vzdálenějších míst Moravy. Z oblasti

⁵⁷¹ TAMTÉŽ; SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁵⁷² V Olomouci měla mírnou převahu potravinářská řemesla (řezníci, pekaři) nebo skláři. Naopak u ševců, krejčích, hrnčářů nebo zámečnicků jasně dominovali mistři nepocházející z Olomouce. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 83–84.

⁵⁷³ Annemaria Steidl pro Vídeň doložila, že k roku 1742 ve městě působilo necelých 47 % řeznických mistrů pocházejících přímo z Vídně. Zbylí řemeslníci přišli do Vídně v poměru 28 % z monarchie a 25 % ze zahraničí. STEIDL, Annemarie: *c. d.*, s. 222–223.

regionu (do 15 km) to byly především nejbližší vesnice náležející do kroměřížského panství a blízká města, jakými byl Kojetín nebo Holešov. Na rozdíl od kožešnického cechu nebylo přistěhovalectví řeznických řemeslníků orientováno pouze na západ a severozápad. Do oblastí ze vzdálenějších částí Moravy náležel jak Vyškov nebo Klobouky u Brna, tak i Olomouc, Napajedla, Uherské Hradiště či Velehrad. Kroměříž tedy stála ve středu pomyslného kruhu. Mimo to přišli do rezidenčního vrchnostenského města čtyři řemeslníci z Českého království, přičemž nejdelší vzdálenost (300 km) absolvoval Johann Beránek, který do cechu přišel roku 1823 z Mladonic.

U výzkumu míry prostorové mobility prostějovských řezníků hraje velkou roli vysoká hodnota neznámých a zobecnění, že mistrovský syn pocházel vždy z města nebo jeho předměstí. Na základě uvedených údajů lze přesto tvrdit, že stejně jako tomu bylo v jiných městech, také Prostějov byl vyhledávaným místem především domácích řemeslníků. Otázkou zůstává, proč prostějovští řezníci zaznamenávali místo příchodu svých členů v naprosto minimální míře. Kromě praktických důvodů mohla být jedním z vysvětlení minimální míra přistěhovalectví překračující zemské i statní hranice, protože například pro období let 1737–1745 byl kromě čtyř mistrovských synů zaznamenán také příchod tří řemeslníků z Českého království. Stejně tak byl zaznamenán původ Josefa Zoubíka (*Zaubik*), který z Čech přišel roku 1811. Informace o původní oblasti migrace řemeslníků byla systematičtěji zaznamenávána až v posledních dvou desetiletích existence cechovní korporace. V krátkém časovém období let 1836–1858 bylo zapsáno celkem 23 nových mistrů, z nichž šest (26,1 %) pocházelo z Moravy, čtyři (17,4 %) z blízkého regionu a pouze tři (13 %) přímo z Prostějova. Ze zbylých 10 neznámých řemeslníků bylo ale osm mistrovských synů, což by v případě jejich prostějovského původu znamenalo, že necelých 48 % tovaryšů pocházelo přímo z města. Prostějovský cech řezníků by na tom byl z hlediska zastoupení domácích mistrů podobně jako řeznický cech ve Vídni.

U ševcovských korporací je obecně přijímána teze o vyšší míře prostorové mobility jejich členů, nežli tomu je například u potravinářských řemesel. Produkce ševcovských cechů zpravidla zásobovala centrum (místní trh) a ve velké míře také blízký region, k čemuž potřebovala dostatečné množství mistrů. Z tohoto důvodu se u ševcovských cechů alespoň v případě arcibiskupské Kroměříže nachází velký počet inkorporovaných řemeslníků, jež své řemeslo provozovali na venkově.

Předložený výzkum je ale primárně věnován městskému prostředí, proto jsou u obou měst předmětem zájmu především městští mistři, u nichž lze předpokládat vyšší míru přistěhovalectví překračující zemské, případně státní hranice.⁵⁷⁴

Stejně jako tomu bylo v případě prostějovských kožešníků a řezníků, také ševcovské knihy neobsahovaly příliš mnoho informací. Z hlediska geografické mobility dospěl výzkum k závěru, že za celých 190 let (1661–1851) prostějovští městští ševci evidovali pouze u několika osob místo původu nově přijatého mistra. Za tuto dobu bylo přijato 295 řemeslníků, což znamená, že bylo za rok průměrně přijato 1,6 % mistrů. Z hlediska absence veškerých údajů o původu členů cechovní korporace je výzkum míry prostorové mobility založen na sondě do oddací matriky z let 1784–1807.⁵⁷⁵

Prostějov		
	mistrů	%
město	22	47,8
region	1	2,2
Morava	4	8,7
Čechy	1	2,2
Rak. Slezsko	1	2,2
Prus. Slezsko	3	6,5
Uhry	1	2,2
neznámo	5	10,9
neoddáno	8	17,4
celkem	46	100

Tabulka č. 10: Struktura geografické mobility mistrů ševcovského cechu v Prostějově v letech 1784–1807.⁵⁷⁶

V období let 1784–1807 vstoupilo do cechu celkem 46 mistrů. Devět z nových členů ševcovského cechu nebylo v matrice oddaných uvedeno,

⁵⁷⁴ V případě ševcovského cechu v Kroměříži se nachází samostatná kniha evidující mistry, kteří vykonávali řemeslo na venkově. U prostějovského cechu nastává problém v určení, kdo do kategorie *landmistrů* spadal. Starší knihy z období let 1692–1741 a 1740–1791 zaznamenávaly jak městské, tak venkovské řemeslníky. Oproti tomu se u nejmladší mistrovské knihy psané od roku 1793 nachází tyto dvě skupiny odděleně. Otázkou zůstává, na kolik je zmíněné dělení cechu relevantní historickou skutečností.

⁵⁷⁵ Informace z matriky oddaných byly doplněny zápisy z matrik narozených (do roku 1779).

⁵⁷⁶ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 4–6; MZA, fond Sběrka matrik E 67, inv. č. 9541.

což znamená, že sňatek uzavřeli v jiném místě nežli Prostějově.⁵⁷⁷ Do výzkumu byli zařazeni také mistři, kteří se během sledovaného období ve městě oženili, ale zápisy již nezmiňují informace k místu jejich původu. Během 23 let pocházela necelá polovina ševcovských mistrů z Prostějova nebo jeho předměstí. Minimální zastoupení ve zkoumaném vzorku měla migrace řemeslníků z nejbližšího regionu, kterou tvořil pouze jediný tovaryš – Franc Sýkora, jenž do města přišel roku 1803 z Dubu nad Moravou. Také migrace ze vzdálenějších míst Moravy nebyla příliš početná. O vyšší míře mobility hovoří v poměrně krátkém časovém úseku migrace překračující zemské a státní hranice. V porovnání s cechem kožešníků a řezníků vstoupila do ševcovského cechu v Prostějově mnohem rozmanitější skupina řemeslníků. Kromě nově přistěhovalých z Čech (*Vlašim*) nebo Rakouského Slezska (*Těšín*) do města přišel roku 1789 také jeden švec z Dolních Uher (*Underungarn*), tedy dnešního Maďarska. Stejně tak přišli roku 1790 a 1806 do Prostějova tři řemeslníci z oblasti Pruského Slezska (například *Klein Glogau*).

Reprezentativnější vzorek tvoří 66 kroměřížských městských ševců, kteří do cechu vstoupili v letech 1790–1858. Každý rok cech tedy přijal jednoho nového řemeslníka. Z celkového počtu jsou pro statistiku neznámí pouze dva řemeslníci,⁵⁷⁸ čímž se případná odchylka snižuje na minimum.

Kroměříž		
	mistrů	%
město	21	31,8
region	6	9,1
Morava	17	25,8
Čechy	12	18,2
Uhry	4	6,1
Prus. Slezsko	4	6,1
neznámo	2	3
celkem	66	100

Tabulka č. 11: Struktura geografické mobility (městských) mistrů ševcovského cechu v Kroměříži v letech 1790–1858.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Možným vysvětlením je příslušnost řemeslníků ke skupině vykonávající řemeslo na venkově, kde většinou pojali za manželku místní ženu.

⁵⁷⁸ Jedním z nich byl Franc Blaschke, u jehož zápisu byl uveden za místo původu *Einsiedel* označující několik míst v Evropě.

⁵⁷⁹ SOkA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 3.

Z hlediska statistiky se situace v rezidenčním městě olomouckých arcibiskupů příliš nelišila od Prostějova. Většinu členů cechovní korporace kroměřížských ševců tvořili ze 2/3 řemeslníci žijící v Markrabství moravském. Domácích mistrů bylo již tradičně více, nežli bývalých tovaryšů přicházejících z jiných měst a vesnic. Stejně jako tomu bylo v případě Prostějova, také kroměřížští ševci pocházeli z oblastí za zemskými hranicemi Moravy. Ve vnitrostátní migraci dominovalo přistěhovalectví z Čech, které tvořilo 1/5 nově přijímaných mistrů. Nejdlejší cestu (přes 322 km) podnikl Donath Siegl, který do Kroměříže přišel roku 1841 z Hroznětína (*Lichtenstadt*). Mezi původní oblasti migrace nechyběl ani Kolín, Praha nebo severočeské Libočany. Z další země monarchie – Uherského království přišli čtyři řemeslníci. Na zahraniční migraci se podílel stejný počet řemeslníků přicházejících z Pruského Slezska. Zatímco v případě Uher nepocházelo více přistěhovalců ze stejné oblasti, z pruské části Slezska přišli do Kroměříže roku 1799 dva noví mistři z dnešního Prudníku (*Neustadt*).

Výzkum geografické mobility kroměřížských a prostějovských řemeslníků dokázal, že v 18. a 19. století převládali domácí mistři nad cizími. Výjimku tvořili pouze kroměřížští kožešníci, kteří na přelomu 18. a 19. století zaznamenali krizi členské základny. Nově přichozí mistři většinou pocházeli z oblasti blízkého regionu, který se kolem centra (města) nacházel v okruhu do 15 km. Obecně se na přistěhovalectví podíleli velkou měrou mistři přicházející z ostatních oblastí Moravy. Méně častou již byla migrace směřující z Českého království, která byla typičtější pro Kroměříž. Z výzkumu rovněž vyplývá zvýšená vlna přistěhovalectví z Pruského Slezska na přelomu zkoumaných staletí, která byla ovlivněna politickým a válečným děním. Ve struktuře prostorové mobility řemeslníků se nenacházel ani jeden řemeslník přicházející z rakouských dědičných zemí. Možným vysvětlením je orientace rakouských řemeslníků na domácí korporace.⁵⁸⁰

⁵⁸⁰ Pokles migrace z rakouských zemí byl zaznamenán také u ševcovského cechu v královské Olomouci. Jakub Huška se na základě statistických údajů Annemaria Steidl domnívá, že pokles mohl být způsoben rozvíjející se Vídní, jež přitahovala velké množství domácích i cizích ševců. HUŠKA, Jakub: *c. d.*, s. 84–85.

MEZIGENERAČNÍ SOCIÁLNÍ MOBILITA

Posledním fenoménem, kterým se tato práce zabývá, je mezigenerační (sociální) mobilita cechovních řemeslníků. Na rozdíl od prostorové mobility je zastoupení mistrovských synů v ceších kontinuálně zachyceno jak v Kroměříži, tak i Prostějově. Do výzkumu byli zahrnuti také tovaryši, kteří díky výhodám sňatku s vdovou nebo dcerou mistra mohli snadněji vstoupit do korporace. Vysoká míra předávání řemesla a mistrovského práva z otce na syna či zetě by znamenala uzavřenost cechovních korporací před okolním světem.

Jaká byla míra mezigenerační mobility řemeslníků kožešnických cechů? V případě arcibiskupské Kroměříže je možné sledovat zastoupení mistrovských synů od 17. století. V rozmezí let 1623–1858 bylo podle cechovních zápisů přijato celkem 13 tovaryšů (12 %), jež měli za otce cechovního mistra. Značně nepravděpodobným se zdá být minimální zastoupení sňatků tovaryšů s mistrovskou vdovou nebo dcerou. U prostějovských kožešníků byla situace poněkud odlišná. Během let 1674–1858 bylo do cechu přijato 39 mistrovských synů (28,1 %) a 10 tovaryšů beroucích si mistrovskou vdovu nebo dceru (7,2 %). Při výzkumu většího časového úseku může dojít k poměrně vysokému zkreslení. Následující tabulka přibližuje míru mezigenerační mobility řemeslníků na konci 18. a v první polovině 19. století.

	Kroměříž		Prostějov	
	mistrů	%	mistrů	%
syn mistra	5	13,8	15	26,8
vdova	0	0	5	9
dcera	1	2,8	1	1,8
nezvýhodněno	30	83,3	35	62,5
celkem	36	100	56	100

Tabulka č. 12: Podíl mistrovských synů a tovaryšů, kteří si vzali vdovu nebo dceru mistra kožešnického cechu v Kroměříži a Prostějově v letech 1780–1858.⁵⁸¹

⁵⁸¹ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7; Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 2–4.

Na první pohled je patrné, že ani v jednom městě nepřekročila hodnota mezigenerační mobility kožešnických mistrů hranici 30 %. Ke sňatkům tovaryšů s mistrovskou dcerou nebo vdovou po zemřelém mistrovi docházelo pouze v některých případech. Nižší zastoupení mistrovských synů u kroměřížských kožešníků mohlo být způsobeno výše zmíněnou krizí, během níž klesl počet členů na čtyři mistry. Aby bylo dosaženo alespoň částečného vyrovnání deficitu, byli přijímáni řemeslníci z blízkého i vzdáleného okolí. Mistrovské syny představovali dva potomci venkovských mistrů provozující řemeslo v blízkém Kojetíně a tři synové starousedlíků, z nichž dva byli pokrevně spřízněni (otec a syn). V Prostějově převládalo kontinuální zastoupení mistrovských synů, jež tvořili několik generací. K těmto starým kožešnickým rodinám patřili například Burešovi, jež v cechu působili po sedm generací od 17. století. V celkovém důsledku byly oba cechy poměrně velkým způsobem otevřeny cizím mistrům, kteří tvořili minimálně 2/3 všech mistrů.

V části věnované geografické mobilitě byl zmíněn Josef Pelikán, kterého do Kroměříže následovali příbuzní. Josef Pelikán byl původem z Nové Říše. Odtud se vydal do lichtenštejnského Prostějova, kde své řemeslo provozoval od roku 1792 jako kožešnický *landmistr*. Pelikán je roku 1800 evidován jako nový kožešnický mistr kroměřížského cechu. Vzhledem k situaci se stal roku 1803 cechmistrem a svou funkci vykonával až do své smrti roku 1844. Příklad Josefa Pelikána představuje běžný způsob předání řemesla a mistrovského práva z otce na syna. Poté, co zemřel, nastoupil na jeho místo syn Eugen, který se Josefu Pelikánovi narodil roku 1821.⁵⁸²

Mezigenerační mobilita kroměřížských a prostějovských řezníků by měla být vzhledem k výsledkům výzkumu migrace řemeslníků vyšší, nežli tomu bylo u jiných korporací. V průběhu let 1711–1858 tvořili mistrovští synové celých 48 % nově

⁵⁸² Roku 1792 byl Johann Pelikán evidován v Kroměříži jako ševcovský mistr, který se ve městě oženil s Marianou (Marií Annou) Karáskovou. Ševcovské řemeslo provozoval až do roku 1829, kdy svou ševcovskou lavici se svou ženou prodal Jakubu Okřeskoví. Je s podivem, že se informace obsažené v knize ševcovských krámů a cechovní knize značně rozcházejí. Na základě dostupných pramenů není možné přesně určit, zdali se jednalo o stejnou osobu. S největší pravděpodobností se ale jednalo o stejného mistra, který v Kroměříži vstoupil jak do ševcovského, tak i kožešnického cechu. Obě řemesla si byla díky materiálu a technice výroby značně podobná. SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 7; Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 4; TAMTÉŽ, fond Archiv AMK B-a 1, inv. č. 965; MZA, fond Sběrka matrik E 67, inv. č. 7929, fol. 285; TAMTÉŽ, inv. č. 7897, fol. 66.

přijatých cechovních mistrů, což je oproti prostějovským kožešníkům téměř dvojnásobek. Nastala stejná situace také u kroměřížských řezníků?

	Kroměříž		Prostějov	
	mistrů	%	mistrů	%
syn mistra	14	25,5	39	48,1
vdova	1	1,8	0	0
dcera	1	1,8	2	2,5
nezvýhodněno	39	71	22	49,4
celkem	55	100	81	100

Tabulka č. 13: Podíl mistrovských synů a tovaryšů, kteří si vzali vdovu nebo dceru mistra řeznického cechu v Kroměříži a Prostějově v letech 1784–1859.⁵⁸³

Ve stejném období bylo zastoupení mistrovských synů v kroměřížském cechu podstatně menší, nežli tomu bylo v případě prostějovských kolegů. Možnosti zvýhodněného vstupu do korporace využilo celkem 16 řemeslníků, z nichž 14 bylo potomky cechovních mistrů. Díky silným vnitřním vazbám docházelo také k situaci, kdy si mistrovský syn vzal dceru jiného mistra, čímž došlo k propojení obou rodin.⁵⁸⁴ Míra mezigenerační mobility kroměřížských řezníků nebyla natolik vysoká, aby v zásadní míře zabraňovala vstupu cizích řemeslníků do cechu. Je pravdou, že ne všichni tovaryši se stali mistry ve městě. Přibližně 27 % z nich vykonávalo řemeslo na venkově. Mezi ně se řadil také Thomas Týma (*Týma*), řeznický mistr z Brtnice, který do kroměřížského cechu vstoupil roku 1798. Svou živnost nejprve vykonával v Pačlavicích. Roku 1803 však odkoupil masný krám od svého pravděpodobného příbuzného Ignáce Tými a usadil se v Kroměříži. Se svou manželkou Annou Dvořákovou měl poté několik dětí, z nichž tři synové vykonávali v Kroměříži stejné řemeslo jako jejich otec a další ze synů se řeznictví minimálně vyučil.⁵⁸⁵

Vzhledem k rozšiřující se populaci, velikosti města a podnikatelským aktivitám byl prostějovský cech podstatně větší, nežli měli kroměřížští řezníci.

⁵⁸³ TAMTÉŽ; SOkA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 2.

⁵⁸⁴ Byl to například Franc Kotecký (*Kotecký*), syn řeznického *landmistra*, jenž si po vstupu do cechu roku 1792 vzal za ženu Terezií, dceru tehdejšího staršího cechmistra Johanna Vodičky (*Wodiczka*).

⁵⁸⁵ Thomas Týma zemřel na mozkovou příhodu. MZA, fond Sbirka matrik E 67, inv. č. 8017; TAMTÉŽ, inv. č. 7906; SOkA KM, fond AMK B-a 1, inv. č. 963; TAMTÉŽ, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 5.

Na podílu necelých 50 % mistrovských synů se mohla odrážet právě velikost a význam Prostějova v 19. století. Provozování řeznického řemesla v rychle se rozvíjejícím městě mohlo řemeslníkům přinést výhody oproti Kroměříži, jehož řemeslná produkce se soustředila především na zásobení přítomné rezidence kvalitními výrobky. Stejně jako v případě kožešníků, také u řezníků existovalo v Prostějově několik starých rodin, mezi kterými od počátku 18. století dominovali Hancurovi.⁵⁸⁶ Přes všechno tvořili polovinu přijatých mistrů tovaryši, jež nebyli z hlediska rodinných vztahů zvýhodněni.

Poslední výzkum mezigenerační mobility je věnován ševcovským cechům. Z důvodu velkého počtu přijatých ševců v Prostějově není možné stanovit přesnou hranici mezi mistrovskými syny a nezvýhodněnými tovaryši. V hlavní knize pro evidenci nových mistrů byl sociální status mistrovských synů zapsán především v letech 1733–1737. Z celkových 13 přijatých mistrů patřilo k potomkům cechovních synů osm tovaryšů. Ačkoliv se od té doby některá příjmení řemeslníků (Křenovský, Sluha aj.) objevují v pravidelných intervalech, není u později zaznamenaných řemeslníků zmíněna jejich evidentní příslušnost k tradičním ševcovským rodinám. Výzkum mezigenerační mobility prostějovských ševců bude proto sledován na lépe vypovídajícím období let 1784–1807, na nichž byla provedena analýza geografické mobility.

Prostějov		
	mistrů	%
syn mistra	8	17,4
vdova	4	8,7
dcera	4	8,7
nezvýhodněno	30	65,2
celkem	46	100

Tabulka č. 14: Podíl mistrovských synů a tovaryšů, kteří si vzali vdovu nebo dceru mistra ševcovského cechu v Prostějově v letech 1784–1807.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ Během let 1711–1858 bylo do cechu přijato celkem 11 mistrovských synů tohoto příjmení, mezi nimiž byli jak bratři, tak i bratřanci. Jejich pravděpodobným předkem byl řeznický mistr Jan Hancura (*Hanzura*) provozující své řemeslo na konci 17. století.

⁵⁸⁷ SOkA PV, fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 4–6; MZA, fond Sběrka matrik E 67, inv. č. 9541.

Na přelomu 18. a 19. století vstoupilo do ševcovské korporace poměrně nepatrné množství mistrovských synů. Stejně na tom byli také tovaryši, jež pojali za manželky vdovy a dcery cechovních mistrů. Mezi mistrovské syny patřil například Jakub Nedělka, potomek jednoho z cechmistrů, nebo představitelé starých ševcovských rodů – Křenovští a Sluhové. Dominantní 2/3 představují zbylí řemeslníci, kteří nebyli s původními členy korporace nijak rodinně spřízněni a zároveň nepojímali žádné výhody. Převaha nezvýhodněných řemeslníků byla mnohem vyšší u kroměřížských městských ševců.

Kroměříž		
	mistrů	%
syn mistra	4	6,1
vdova	3	4,5
dcera	2	3
nezvýhodněno	57	86,4
celkem	66	100

Tabulka č. 15: Podíl mistrovských synů a tovaryšů, kteří si vzali vdovu nebo dceru mistra ševcovského cechu v Kroměříži v letech 1790–1858.⁵⁸⁸

Přes 3/4 všech přijatých řemeslníků byly znevýhodněnými mistry, kteří do korporace vstoupili bez známých vazeb na starší struktury. Vzhledem k minimálnímu předávání řemesla z otce na syna a rostoucímu počtu členů ševcovského cechu, který se postupně stal největší kroměřížskou korporací, lze konstatovat, že se ševcovství stalo v Kroměříži nejotevřenějším řemeslem. Právě v ševcovství lze z hlediska řemeslné výroby spatřit největší potenciál. Jak již bylo řečeno, ševci vyráběli své produkty pro město i blízký region. Oproti tomu se srovnávané řeznické řemeslo orientovalo především na „uživení“ města, nikoliv na okolní region, což dokazuje větší zastoupení mistrovských synů, než tomu bylo u jiných řemesel. Jiná situace nastávala v případě korporací kožešnicků. Jejich řemeslo bylo především sezonní (a luxusní) záležitostí, čímž se jednoznačně odlišovalo od denní potřeby konzumace masných výrobků a nošení obuvi. Díky tomu, že kožešnické řemeslo produkovalo ve své podstatě trvanlivější výrobky, nebylo k jeho provozu zapotřebí velké množství mistrů. V případě prostějovského

⁵⁸⁸ SOkA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 3.

cechu kožešníků se o velikost postaralo nejen inkorporování punčochářů a rukavičkářů, ale také silnou orientaci města na textilní a oděvní průmysl.

Z předloženého výzkumu geografické a mezigenerační sociální mobility jasně vyplývá, že se cechovní korporace nestaly v 18. a 19. století uzavřenými, neprůchodnými společenstvy místních řemeslníků, kteří mezi sebe nepustili nikoho jiného, nežli své syny, bratry nebo zetě. Množství mistrovských synů u zkoumaných cechů nikdy nepřekročilo hranici 50 %. Většinou se zastoupení takto zvýhodněných tovaryšů pohybovalo kolem 1/3 všech přijatých mistrů. Rozdíly mezi Kroměříží a Prostějovem byly způsobeny charakterem a odlišným vývojem obou měst v 18. a 19. století. Ze statistiky všech cechů vyplývá, že zatímco se Prostějov soustředil na kvantitu mistrů, která by uživila rychle se rozvíjející město, Kroměříž upřednostňovala rozmanitost a kvalitu řemeslné práce, která zásobovala přítomnou rezidenci.

ZÁVĚR

Předložená práce měla za cíl přiblížit vývoj cechovních korporací ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě se zaměřením na fenomény, jež jsou dle autora s cechovními korporacemi neoddělitelně spjaty. Historická komparace vybraných cechů dvou měst nemohla vytvořit zcela generalizující závěry, které by bylo možno aplikovat na všechna vrchnostenská města raně novověké Moravy. I přesto umožňují zjištěné výsledky poukázat na trendy ve vývoji cechovní otázky v moravských vrchnostenských městech.

Ačkoliv byly v Prostějově založeny první cechy o poznání dříve, postupem času se stav cechovnictví v obou zkoumaných městech vyrovnal. Principy, na kterých cechy fungovaly, se od sebe příliš nelišily. Více převažovaly společné znaky než odlišnosti. Změna nastala teprve v 17. století, kdy byly kroměřížské cechy povýšeny na hlavní korporace v městech na panstvích olomouckých biskupů. V této době získaly kroměřížské cechy převahu jak v počtu, tak i ve významu, neboť fungovaly jako vyšší instance desítek jiných cechovních korporací. Na konci 17. století zasáhl trvaleji do vývoje cechovního systému panovník (stát), jehož snahy se výraznějším způsobem projeví až v 18. století. Cesta k unifikaci cechovních artikulů byla znatelná již ve druhém desetiletí, kdy byly panovníkem confirmovány dosavadní řády. Proces unifikace vyvrcholil ve třicátých letech 18. století vydáním patentu a generálními artikuly. V celkovém důsledku přinesly všeobecné řády především pro vrchnostenská města sjednocení veškerých cechovních řádů, což bylo primárním záměrem panovníka. V souvislosti s disciplinací společnosti v raném novověku došlo k rozšíření ustanovení upravující dobré a poslušné chování všech členů cechu. Velkou pozornost si na rozdíl od staršího období zasloužili především cechovní učni a tovaryši, jimž byl specifikován a sjednocen vstup do cechu, pracovní podmínky v dílnách, plat za práci nebo získání mistrovského práva. Oproti starším řádům byla generálními řády kodifikována povinnost tovaryšů absolvovat vandrovní cestu. Na druhou stranu vymizela povinnost pořádání hostin pro cechovní mistry, ačkoliv jistá finanční náhrada byla přesunuta do vstupních poplatků. Nejvíce nařízení zůstalo zachováno pro mistry, kteří se řídili podobnými normami. Větší změny neprodělala ani cechovní samospráva, kterou reprezentovali cechmistři stojící na vrcholu cechovní hierarchie

a shromáždění korporací. Oba symboly samosprávy fungovaly od 15. a 16. století stále na stejných principech. V 18. století byl nově zaveden úřad cechovního komisaře, který nad korporacemi vykonával kontrolu. Kromě přeměny práva konfirmace artikulů prodělaly cechy největší změny v souvislosti s panovnickým nařízením, jež omezovalo vliv cechu na přijímání nových členů. V celkovém důsledku tak vydání generálních řádů umožnilo existenci cechovních korporací do dalšího století.

Výzkum dále dokázal, že náboženská činnost zkoumaných prostějovských a kroměřížských (cechovních) korporací se příliš nelišila od obecného vývoje. Hlavní náboženskou funkcí cechů byla účast na pohřbech, bohoslužbách, procesí a zajištění spásy svým členům. Všechny tyto činnosti zůstaly od středověku až na jemné rozdíly takřka nezměněny. K rozšíření náboženské činnosti došlo v období baroka. Důvodem byla jak rekatolizace českých zemí, tak i proces kodifikace nařízení a s tím spojená disciplinace společnosti. V životě řemeslných cechů a jejich členů mělo náboženství spolu s církví pochopitelně velmi silnou pozici. Vzhledem ke korporativnímu charakteru bylo značně důležité, aby cechy zajistily všem svým členům nábožensky kvalitní služby a zároveň ve společnosti vystupovaly jako vzorná křesťanská společenstva měšťanů. Cechovní korporace plnily důležitou náboženskou funkci především v období od druhé poloviny 18. století do roku 1860, kdy nahrazovaly zrušená náboženská bratrstva. V práci bylo předvedeno, že mezi prameny k problematice náboženství a zbožnosti je možné využít také trojrozměrné předměty, jež mohou mít podobnou výpovědní hodnotu jako písemnosti. Možnosti výzkumu náboženství a zbožnosti spočívají zejména v zaměření na systematictější výzkum analyzující větší množství městských a cechovních knih. Především otázka procesí, jež se pojí s městskými festivitaly, je pro budoucí výzkum velmi zajímavá.

Jaké bylo postavení a role žen v raně novověkých ceších? Řemeslné cechy lze v období raného novověku považovat za korporace, které byly primárně určeny „*poctivým a opatrným*“ mistrům. Muž byl vždy nositelem práva vykonávat řemeslo, podílet se na cechovní samosprávě nebo vyučit budoucí řemeslníky. Ženy měly podřízené postavení jak v cechu, tak i v rodině a domě. V rámci kroměřížských a prostějovských cechů měly ženy značně limitované možnosti. Zvláštní skupinu tvořily především mistrovské vdovy, jež v cechu požívaly oproti manželkám a dcerám značné výhody. Z důvodu absence předcházejícího systematického výzkumu a omezeného množství pramenů regionálního charakteru nemohlo

být docíleno podrobnější komparace, která by přinesla zobecňující závěry, jež by mohly být aplikovány na obecný vývoj v rámci českých zemí. Tento nedostatek by mohl být předmětem zájmu budoucích badatelů, kterým se naskýtá možnost uplatnit nové přístupy (například gender) mající v zahraniční historické vědě zabývající se řemeslnými cechy již bohatou tradici. V českém prostředí by výzkum obohatilo využití českých deskriptivních pramenů odrážející ženskou a mužskou otázku v raně novověké společnosti.

Výzkum geografické mobility kroměřížských a prostějovských řemeslníků potvrzuje, že u cechů obou měst lze spatřovat rysy obecného vývoje. Mezi ně patří postupně ubývající migrace řemeslníků ze vzdálenějších oblastí, které se nacházely za zemskými nebo státními hranicemi. Citelné změny směru pohybu spojené s přírodními katastrofami nebo epidemiemi nebyly v případě vybraných cechů příliš viditelné. Na prostorové mobilitě členů korporací se podepsaly především válečné konflikty a požáry měst, jež měly za následek zvýšený podíl migrace ze vzdálenějších oblastí. U mezigenerační sociální mobility se ukázalo, že množství mistrovských synů u zkoumaných cechů nikdy nepřekročilo hranici 50 %. Většinou se zastoupení zvýhodněných tovaryšů pohybovalo kolem 1/3 všech přijatých mistrů. Z výzkumu tedy vyplývá, že se cechovní korporace nestaly v 18. a 19. století uzavřenými, neprůchodnými společenstvy místních řemeslníků, kteří mezi sebe nepustili nikoho jiného, nežli své syny, bratry nebo zete.

Většina rozdílů mezi Kroměříží a Prostějovem byla způsobena jiným charakterem a vývojem obou měst v 18. a 19. století. Kořeny odlišností lze spatřovat v 17. století, ve kterém se u Prostějova projevila ztráta statusu rezidenčního města. Díky svému geografickému umístění, postoji vrchnosti a podnikatelským aktivitám měšťanů se město stalo významným moravským centrem. V případě Kroměříže mělo zásadní vliv dobytí švédskými vojsky a následný požár, který ovlivnil další vývoj. Díky iniciativě o obnovení města se z Kroměříže stal ojedinělý příklad trvalejšího rezidenčního města ovlivňující svůj vývoj hluboko do 19. století. Ze statistiky všech cechů vyplývá, že zatímco se Prostějov soustředil spíše na kvantitu mistrů, která by uživila rychle se rozvíjející město, Kroměříž upřednostňovala rozmanitost a kvalitu řemeslné práce, která zásobovala přítomnou rezidenci.

Na poli bádání cechovních korporací ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě se jedná o první ucelenější počín mapující obecný vývoj na příkladu konkrétních měst a jejich cechů. Závěry této práce ale nemohou

být aplikovány na všechna moravská vrchnostenská města, protože zkoumaný vzorek tvořila města představující z hlediska velikosti a významu důležitá centra regionu, případně vzdálenějšího okolí. V případě menších měst a městeček proto není bez systematictějšího výzkumu možné stanovit, zda zažívala totožný nebo odlišný vývoj. Výsledky předložené práce přesto posunují dosavadní vědomosti o cechovních korporacích v Prostějově a Kroměříži, jež byly prezentovány regionální historiografií.

V průběhu výzkumu bylo shromážděno velké množství materiálu, díky čemuž dostala práce poněkud odlišný charakter, nežli bylo stanoveno na jejím počátku. Vzhledem k ojedinělosti a „vzácnosti“ některých informací byla na rozdíl od správního a ekonomického vývoje dána přednost náboženské a ženské otázce, což ale neznamená, že by problematika vztahu cechů k městům, vrchnosti a státu nebo otázka samosprávy a cechmistrů byla méně cenná. Na toto téma bylo shromážděno velké množství informací, jež ale nebylo možné vzhledem k rozsahu práce prezentovat. Na druhou stranu se v průběhu bádání naskytly překážky, jež znemožnily hlubší výzkum vybraných fenoménů. Například v otázce mobility cechovních řemeslníků nastal problém v nedostatku informací z 16. a 17. století vztahujících se k původu kroměřížských a prostějovských řemeslníků. Řešením je studium církevních matrik, které by si do budoucna zasloužilo pozornost. Znatelnější překážkou byla absence předchozího výzkumu, která zejména v případě žen v raně novověkých ceších zabraňovala systematictějšímu výzkumu.

Jak bylo řečeno výše, práce se kvůli svému omezenému rozsahu nemohla věnovat všem fenoménům, které jsou s cechovními korporacemi spojeny. Jedním z nezkoumaných fenoménů byla například „čest“ a „počestnost“ cechovních korporací a jejich členů. Ta u cechovních řemeslníků stejně jako u celé korporace hrála významnou roli. Nazírat na čest je možné ze dvou úhlů, a to z pohledu právní vědy nebo historické antropologie. Oba způsoby se dají velmi zajímavým způsobem uplatnit na řemeslné cechy. Výzkum věnovaný cti a sporům o čest již dokázal, že cechovní řemeslníci velmi často figurovali v raně novověkých sporech o čest.⁵⁸⁹ Mnoho takových případů řešily nejen nadřazené úřady, ale také samotné cechovní

⁵⁸⁹ Publikací, jež se otázky cti a sporům o čest v českém prostředí věnuje, je především BOROVSKÝ, Tomáš – JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela a kol: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Brno 2010. Ze zahraniční historiografie je inspirativní studium STUART, Kathy: *Defiled Trades Social Outcast. Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*. Cambridge 2006.

korporace, v jejichž artikulech a knihách se nachází značné množství informací o vnímání cti a především o řešení sporů, jejichž předmětem byla čest.

Možnosti budoucího výzkumu spatřuje autor diplomové práce ve dvou potencionálních směrech, které oba spojuje historická komparace. Prvním z nich by mělo být systematické srovnání většího vzorku moravských měst v raném novověku, jehož výsledky by bylo možno generálně aplikovat na celé území raně novověké Moravy. Vzorek tvořený primárně vrchnostenskými městy by se mohl případně rozšířit jak o královská města, tak i městečka. Kromě výzkumu fenoménů by měla být pozornost kladena na proces zakládání cechovních korporací ve vrchnostenských městech, který by potvrdil či naopak vyvrátil závěry této práce. V tomto případě by mohla vzniknout databáze evidující všechny založené cechovní korporace v raně novověkých (moravských) městech. Druhý směr výzkumu řemeslných cechů by měl směřovat za zemské hranice Moravy. Po vzoru transnacionální komparace by mohly být srovnány řemeslné cechy z Moravy (nebo Čech) se stejnými korporacemi v Horní a Dolní Lužici, Uhrách nebo Sasku.

SEZNAM ZKRATEK

AO	Arcibiskupství olomoucké
AMK	Archiv města Kroměříže
AMP	Archiv města Prostějova
<i>c. d.</i>	citované dílo
ČČH	Český časopis historický/Československý časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
kart. č.	karton číslo
Muzeum KM	Muzeum Kroměřížska
Muzeum PV	Muzeum a Galerie v Prostějově
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
OŽK	obchodní a živnostenská komora
sign.	signatura
SMM	Sborník Matice moravské
SOkA KM	Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Kroměříž
SOkA PV	Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Prostějově
ZAO-OL	Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

TIŠTĚNÉ PRAMENY A EDICE:

- COMENIUS, Johannes Amos: *Orbis sensualium pictus*. Norimberg 1664.
- GABLEROVÁ, Alice: *Knihy pamětní města Kroměříže (1660–1667)*. Brno 2012 (bakalářská diplomová práce).
- KÜHNDEL, Jan: *Nejstarší městská kniha prostějovská*. In: Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané, 6, 1929, s. 57–137.
- MERCOVÁ, Markéta: *Cechovní listina kroměřížských tkalců z roku 1642*. In: Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní sborník 2005, roč. 11, 2005, s. 16–21.
- TÁŽ: *Kroměřížské cechovní artikuly. Cech pekařský a perníkářský*. Zpravodaj Muzea Kroměřížska, roč. 1, 1994, s. 52–57.
- *Monatsschrift für Deutsches Städte- und Gemeindewesen*. VIIb. Band. Frankfurt an der Oder 1861.
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Knihy o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*. Praha 1948.
- PUFENDORF, Samuel von: *De officio hominis et civis juxta legem naturam. Libri duo*. Londini Scanorum 1673.
- *Vollständige Sammlung aller seit dem Jahre 1729 bis gegenwärtig ergangenen Generalien und Verordnungen für sämmentliche Innungen und Zünfte*. Brünn 1793.
- WEINGARTEN, Johann Jacob: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus. Pro Haereditario Regno Bohemiae...* Prag 1720.
- ZAJÍČKOVÁ, Lucie: *Radní protokol města Kroměříže z roku 1665(–1683)*. Brno 2013 (bakalářská diplomová práce).

ARCHIVNÍ PRAMENY:

Moravský zemský archiv v Brně:

- fond Gubernium B 1, kart. č. 1466, inv. č. 3027, sign. P 158; kart. č. 1967, inv. č. 3409, sign. S 140; kart. č. 1994, inv. č. 3537, sign. S 320; kart. č. 1997, inv. č. 3605, sign. F6; kart. č. 2204, inv. č. 4188, sign. Z 16.
- fond Sběrka matrik E 67, inv. č. 7897; inv. č. 7906; inv. č. 7907; inv. č. 7908; inv. č. 7914; inv. č. 7915; inv. č. 7916; inv. č. 7921; inv. č. 7922; inv. č. 7924; inv. č. 7929; inv. č. 7971; inv. č. 7989; inv. č. 7990; inv. č. 8017; inv. č. 9501; inv. č. 9502; inv. č. 9503; inv. č. 9504; inv. č. 9505; inv. č. 9506; inv. č. 9507; inv. č. 9508; inv. č. 9509; inv. č. 9510; inv. č. 9511; inv. č. 9541; inv. č. 9542; inv. č. 9543; inv. č. 9544.

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Kroměříž:

- fond Archiv města Kroměříže, inv. č. 30; inv. č. 963; inv. č. 965.
- fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43; inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6.
- fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6.
- fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 2a; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. D1; inv. č. D2; inv. č. D3; inv. č. D4; inv. č. D5.
- fond Farní úřad Kroměříž B-j 18, kart. č. 11; inv. č. 102.

Muzeum Kroměřížska:

- Historická sbírka, inv. č. PH 157.

Muzeum a Galerie v Prostějově:

- Historická sbírka, inv. č. 12851; inv. č. 12852; inv. č. 12854; inv. č. 12865; inv. č. 12876; inv. č. 12878; inv. č. 12938.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc:

- fond Arcibiskupství olomoucké, papírové listiny, inv. č. 4046; inv. č. 4166; inv. č. 4197; inv. č. 4253; inv. č. 4254; inv. č. 4257; inv. č. 4258; inv. č. 4259; inv. č. 4260; inv. č. 4261; inv. č. 4262; inv. č. 4264; inv. č. 4265; inv. č. 4267; inv. č. 4287; inv. č. 4290; 4253; inv. č. 5040, inv. č. 5056; inv. č. 8456.
- fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc, IX cechy, kart. č. 244, inv. č. 1969.

Zemský archiv v Opavě, Statní okresní archiv Prostějov:

- fond Archiv města Prostějov, inv. č. 300; inv. č. 302.
- fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6; inv. č. 7; inv. č. 8; inv. č. 9; inv. č. 10; inv. č. 14; inv. č. 15.
- fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4.
- fond Cech ševců Prostějov, inv. č. 1; inv. č. 2; inv. č. 3; inv. č. 4; inv. č. 5; inv. č. 6; inv. č. 7.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

- *Acta Publica*: <http://actapublica.eu> [cit. 1. 3. 2015].
- KAREL VI.: *Cechovní artikule z r. 1731*. In: <http://eod.vkol.cz/ii630311> [cit. 1. 3. 2015].

LITERATURA

- ADLER, Max: *Die Anfänge der merkantilistischen Gewerbepolitik in Österreich*. Wien – Leipzig 1903.
- ARIÈS, Philippe: *Dějiny smrti*. I., II. díl. Praha 2000.
- BADE, Klaus Jürgen: *Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí*. Praha 2005.
- BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540)*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence*, s. 361–382.
- BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 1. Ostrava 1966.
- TÝŽ a kol.: *Prostějov. Dějiny města*. II. díl Prostějov 1999.
- TÝŽ – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Sv. 6. Ostrava 1978.
- BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila a kol.: *Historie a současnost podnikání na Kroměřížsku a Holešovsku*. Žehušice 2010.
- BARYLI, Andreas: *Konzessionsssystem contra Gewerbefreiheit. Zur Diskussion der österreichischen Gewerberechtsreform 1835 bis 1860*. Frankfurt am Main – New York 1984.
- BAŽANTOVÁ, Ilona: *Merkantilismus v habsburské monarchii s důrazem na české země*. *Politická ekonomie*, 49, č. 3, 2001, s. 415–435.
- BĚLINA, Pavel: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985.
- TÝŽ – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek X. 1740–1792. Praha – Litomyšl 2001.
- BENDA, Jiří: *Prostějov – město oděvnictví*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy*. Výbor z příspěvků z vědecké konference. Prostějov 1994, s. 117–122.
- BLOCH, Marc: *Obrana historie aneb Historik a jeho řemeslo*. Praha 2011.
- BOROVSÝ, Tomáš – JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela a kol.: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Brno 2010.
- BUCHNER, Thomas: *Möglichkeiten von Zunft. Wiener und Amsterdamer Zünfte im Vergleich (17.–18. Jahrhundert)*. Wien 2004.

- BURKE, Peter: *Co je kulturní historie?* Praha 2011.
- BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty.* Praha 2010.
- CROWSTON, Clare Haru: *Women, Gender and Guilds in Early Modern Europe.* In: LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds.* Cambridge 2008, s. 19–44.
- CYDLÍK, Tomáš a kol.: *Historie a současnost podnikání na Prostějovsku.* Žehušice 2009.
- ČERMÁK, Miloslav: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti.* Olomouc 2002.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek VIII. 1618–1683.* Praha – Litomyšl 2008.
- DIGNES, Martin: *Stand und Perspektiven der neuen Männergeschichte (Frühe Neuzeit).* In: BOS, Marguérite – VICENZ, Bettina – WIRZ, Tanja (Hg.): *Erfahrung: Alles nur Diskurs? Zur Verwendung des Erfahrungsbegriffs in der Geschlechtergeschichte.* Zürich 2005, s. 71–96.
- TÝŽ: *Männer – Macht – Körper. Hegemoniale Männlichkeiten vom Mittelalter bis heute.* Frankfurt, New York 2005.
- TÝŽ: *Männergesundheit in historischer Perspektive. Die Gene erklären nur den kleineren Teil des Geschlechtsunterschiedes.* In: *Blickpunkt der Mann*, 4, 2006, s. 21–24.
- TÝŽ (Hg.): *Männlichkeit und Gesundheit im historischen Wandel ca. 1800 – ca. 2000.* Stuttgart 2007.
- DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století).* I. díl., *Dům a jeho lidé.* Praha 2006.
- TÝŽ: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století).* II. díl., *Vesnice a město.* Praha 2006.
- TÝŽ: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století).* III. díl., *Náboženství, magie, osvícenství.* Praha 2006.
- TÝŽ: *O bezectných lidech. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku.* Praha 2003.

- EHMER, Josef: *Zünfte in Österreich in der früher Neuzeit*. In: HAUPT, Heinz-Gerhard: *Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich*. Göttinger 2002, s. 87–126.
- FIEDLEROVÁ, Lubuše: *Bruntálské cechy a jejich písemnosti*. In: *Vlastivědné listy Slezska a Severní Moravy*, 37, 2011, s. 10–14.
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.
- GRUBER, Josef: *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*. Praha 1904.
- GRULICH, Josef: *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století*. In: BŮŽEK, Václav – DIBELKA, Jaroslav (ed.): *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007.
- TÝŽ: *Migrace městského a venkovského obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*. České Budějovice 2013.
- GRŮZOVÁ, Ludmila a kol.: *Prostějov. Dějiny města*. I. díl. Prostějov 2000.
- HAUPT, Heinz-Gerhard: *Neue Wege zur Geschichte der Zünfte in Europa*. In: TÝŽ (Hg.): *Das Ende der Zünfte. Ein europäischer Vergleich*. Göttinger 2002, s. 9–38.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost*. Praha 2005.
- HRBEK, Jiří: *Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho historického pojmu*. *Český časopis historický*, 105, č. 3, 2007, s. 643–689.
- HUŠKA, Jakub: *„U konce s dechem“? Olomoucké řemeslné cechy v kontextu konstituování (proto)moderního státu 1700–1860*. Olomouc 2011 (magisterská diplomová práce).
- HUTEČKA, Jiří – ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila: *Od genderu k maskulinitám*. In: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012, s. 9–20.
- CHLÁDKOVÁ, Michaela: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. 1. část. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*, 22, 2010, s. 5–23.

- TÁŽ: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. 2. část. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*, 23, 2011, s. 26–38.
- TÁŽ: *Jindřichohradecké řemeslnické cechy a jejich řády*. 3. část. In: *Vlastivědný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska*, 24, 2012, s. 5–25.
- CHYBOVÁ, Helena. *Kroměříž zmizelá a znovu objevená, aneb, Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž 2009.
- JANÁČEK, Josef: *České dějiny. Doba předbělohorská. 1526–1547*. Kniha I. II. díl. Praha 1968.
- TÝŽ: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha 1963.
- TÝŽ: *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*. Praha 1961.
- JANÁK, Jan: *Prostějov ve znamení bavlny*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference*. Prostějov 1994, s. 66–77.
- JANOUŠEK, Vojtěch: *Dějiny Prostějova. Prostějovský okres*. Brno 1938.
- JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005.
- KLÍMA, Arnošt: *Manufakturní období v Čechách*. Praha 1955.
- TÝŽ: *Zur Frage des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus in der Industrieproduktion in Mitteleuropa (vom 16. bis zum 18. Jh.)*. In: TÝŽ. *Economy, Industry and Society in Bohemia in the 17th – 19th Centuries*. Praha 1991.
- KNOZ, Tomáš: *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*. Časopis Matice moravské, 101, č. 2, 2003, s. 440–441.
- TÝŽ: *Spory o absolutismus. Evropská interpretace a česká diskuze*. Dějiny a současnost, 34, č. 5, 2012, s. 14–17.
- KOKOJANOVÁ, Michaela: *Byli – nebyli Prostějováci časů rezidenčních?* In: TÁŽ (ed.): *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*. Prostějov 1997, s. 543–558.

- TÁŽ: *Ikongrafie slavností pernštejnského Prostějova v současném městě*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000, s. 409–418.
- TÁŽ (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference*. Prostějov 1994.
- TÁŽ: *Přirůstek hmotných památek prostějovského kožišnického cechu*. Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově, 1993, č. 1, s. 39–43.
- KOUŘIL, Miloš: *K nejstarším dějinám Prostějova*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference*. Prostějov 1994, s. 23–30.
- KRATĚNOVÁ, Pavlína: *Cech ševců v Mimoni*. In: Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska, 19, 2010, s. 7–34.
- KROUPA, Jiří: *Prostějov v 18. století*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference*. Prostějov 1994, s. 59–65.
- KUTNÁ, Eliška: *Cech řeznický královského města Plzně*. Plzeň 2014 (bakalářská diplomová práce).
- KÜHNDEL, Jan: *Sláva a úpadek prostějovských cechů*. In: Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké, roč. 3, č. 5, 1925, s. 65–67, 84 – 85.
- TÝŽ: *Minulost řemesel a průmyslu ve střední Moravě*. Prostějov 1942.
- TÝŽ: *Prostějovská řemesla a jejich cechy*. Prostějov 1933.
- TÝŽ: *Prostějovští kožišníci*. Ročenka Národopisného a průmyslového muzea města Prostějova a Hané. Prostějov 1939, s. 28–66.
- TÝŽ: *Vývoj olomouckých řemeslnických cechů (do začátku 17. století)*. Olomouc 1929.
- TÝŽ: *Z dějin prostějovského obchodu*. Prostějov 1930.
- LANGOVÁ, Zdeňka: *Cech bednářský, kolářský, kovářský a truhlářský Netolice (1555–1888)*. České Budějovice 2011 (bakalářská diplomová práce).
- LENDEROVÁ, Milena: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002.
- TÁŽ a kol.: *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. II. díl. *Život všední a sváteční*. Pardubice 2005, s. 92–101.

- TÁŽ a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.
- LUCASSEN, Jan – DE MOOR, Tine – ZANDEN, Jan Luiten van (eds.): *The Return of the Guilds*. Cambridge 2008.
- MÁLKOVÁ, Květoslava: *Vývoj živnostenské otázky v rakouském Slezsku 1859–1914*. Bruntál 2010.
- MALÝ, Tomáš – MAŇAS, Vladimír – ORLITA, Zdeněk: *Vnitřní krajina zmizelého města. Náboženská bratrstva barokního Brna*. Brno 2010.
- MAŇAS, Vladimír: *Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005, s. 37–78.
- MAREK, Jaroslav: *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*. In: *Sborník Matice moravské*, 81, 1962, s. 124–154.
- MAREK, Pavel: *Ještě k počátkům živnostenského hnutí na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. *Archivní ročenka*, 1995, s. 20–25.
- TÝŽ: *K dějinám prostějovského tkalcovství*. *Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově*, 40, 1997, č. 1–2, s. 17–28.
- TÝŽ: *K počátku živnostenského hnutí na Kroměřížsku*. Státní okresní archiv Kroměříž. *Archivní ročenka*, 1996, s. 61–68.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka. *Zeměpanské konfirmační a konsensní listiny z lucemburské doby pro moravské příjemce*. Brno 2003.
- MATĚJEK, František: *Postavení města v rámci panství*. In: *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*. Prostějov 1997, s. 73–84.
- TÝŽ: *Zkáza Prostějova za třicetileté války*. In: KOKOJANOVÁ, Michaela (ed.): *Prostějov a jeho místo v dějinách Moravy. Výbor z příspěvků z vědecké konference*. Prostějov 1994, s. 49–58.
- MAŇA, Petr: *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Petr (ed.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice 1999, s. 139–162.

- MAUR, Eduard: *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. In: Maur, Eduard – GRULICH, Josef (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*. Praha 2006.
- MENDL, Bedřich: *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*. Praha 1947.
- TÝŽ: *O počátcích našich cechů*. Český časopis historický, 23, 1927, s. 1–20, 307–346.
- MIKULEC, Jiří: *Proměny náboženských bratrstev v Čechách v raném novověku*. In: JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.): *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*. Pardubice 2005, s. 19–36.
- MILLER, Jaroslav: *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Praha 2006.
- MOJŽIŠEK, Václav: *Artikule kroměřížských cechů jako vzor pro ostatní města olomouckého biskupství*. Ostrava 2011 (magisterská diplomová práce).
- NEČASOVÁ, Denisa: *Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska*. In: *Dějiny – teorie – kritika*, 1, 2008, s. 81–112.
- NĚMEČKOVÁ, Eva: *Krejčovské a ševcovské cechy v Bílině a Krupce v raném novověku*. In: *Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích*, 28, 2010, s. 169–192.
- NODL, Martin: *Raně novověké městské migrace. Perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90 let*. In: *Folia Historica Bohemica*, 18, 1997, s. 289–304.
- PÁLKA, Petr: *O historii řezníků a pekařů v Kroměříži*. Kroměřížský zpravodaj, 5, 2005, s. 24–25.
- TÝŽ: *O Kroměříži a řemeslech v minulosti*. Kroměřížský zpravodaj, 4, 2004, s. 26–27.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.): *Česká města v 16.–18. století*. Praha 1991.
- TÝŽ: *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta*. Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva Okresního archivu za rok 1989, 1989, s. 35–58.
- TÝŽ: *Renesanční dvůr olomouckého biskupa – obecné a zvláštní rysy*. In: BŮŽEK, V. (ed.): *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*. České Budějovice 1993, s. 167–175.

- PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrstva a cechy v Českém Krumlově v době jagellonské*. In: *Českokrumlovsko v době jagellonské 1470–1526*. Český Krumlov 1998, s. 62–69.
- TÁŽ: *Bratrstvie ke cti Božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*. Praha 2000.
- PÁTROVÁ, Karin: *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem. Polovina 16.– polovina 19. století*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2010.
- PAVLÍČKOVÁ, Radmila: *Sídla olomouckých biskupů. Mecenáš a stavebník Karel z Liechtensteinu-Castelkorna 1664–1695*. Olomouc 2001.
- PEŘINKA, František Václav: *Dějiny města Kroměříže*. I. díl. Kroměříž 1913.
- TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 1., 2. část. Kroměříž 1947.
- TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 3. část. Kroměříž 1948.
- TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. II. díl, 4. část. Kroměříž 1948.
- TÝŽ: *Dějiny města Kroměříže*. III. díl. Kroměříž 1940.
- TÝŽ: *Vlastivěda moravská. Kroměřížský okres*. 1., 2. část. Brno 2010.
- PERNES, Jiří a kol.: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003.
- PERŮTKA, Marek a kol.: *Kroměříž. Historické město & jeho památky*. Kroměříž 2012.
- PRASEK, Vincent: *Řemeslnické cechy v Kroměříži*. Časopis Matice moravské, 27, 1903, s. 310–316.
- RADIMSKÝ, Jiří: *První statistika moravských řemesel z let 1732–33*. In: *Sborník Matice moravské*, 80, 1961, s. 238–247.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008.
- TYTĚŽ (ed.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009.
- TYTĚŽ (ed.): *Žádná ženská člověk není. Polarizace tenderů v českojazyčné literatuře druhé poloviny 18. století*. Praha 2010.
- TYTĚŽ (ed.): *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha 2013.

- REININGHAUS, Wilfried: *Sachgut und handwerkliche Gruppenkultur. Neue Fragen an die „Zunftaltertümer“*. In: Oexle, Otto Gerhard – Hülsen-Esch, Andrea von (Hg.): *Die Repräsentation der Gruppen. Texte, Bilder, Objekte*. Göttingen 1998, s. 429–463.
- REITH, Reinhold: *Circulation of Skilled Labour*. In: EPSTEIN, Stephan R. – PRAK, Maarten (Ed.): *Guilds, Innovation, and the European Economy 1400–1800*. Cambridge 2008, s. 114–142.
- REJŽKOVÁ, Dagmar: *Soukenický cech ve Slavonicích*. Brno 2010 (bakalářská diplomová práce).
- RIEDL, Robert: *Lidové zvyky, tradice a řemesla v regionu Prostějov ve výuce praktických činností na ZŠ*. Olomouc 2014 (bakalářská diplomová práce).
- SCHOLZ, Milan: *Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika*. *Sociální studia*, 1, 2009, s. 69–87.
- SLAVÍČKOVÁ, Pavla: *Pater familias a jeho role v raně novověké rodině na základě normativních pramenů*. In: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012, s. 152–166.
- SOBEK, David: *Kroměřížské cechy a jejich artikuly v raném novověku. Srovnání generálních cechovních artikulů se staršími řády*. In: *Studia Iuvenilia – Studentské historické sešity*. Ostrava 2015 (v tisku).
- TÝŽ: *Raně novověká Kroměříž a její cechy v 17.–19. století*. Olomouc 2013 (bakalářská diplomová práce).
- SOUKUP, Michal: *Pardubický Cech mlynářů a krupářů kolem roku 1859 na příkladu rodiny Bubeníkových*. Brno 2014 (bakalářská diplomová práce).
- SPÁČIL, Jindřich: *Kroměřížská kronika*. Kroměříž 1963.
- STEIDL, Annemarie: *Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt*. Wien 2003.
- STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka: *Cizincem na Moravě. Zákonodárství a praxe pro cizince na Moravě 1750–1867*. Brno 2007.
- STUART, Kathy: *Defiled Trades Social Outcast. Honor and Ritual Pollution in Early Modern Germany*. Cambridge 2006.

- ŠTĚPÁN, Jan: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic v letech 1579–1598*. Olomouc 2009.
- ŠŮSTAL, Martin – KOPŘIVA, Vojtěch: *Strípky z dějin trati kroměřížské dráhy*. Holešov 2002.
- ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha 2012.
- THUIS, Alfons K. L.: *Religion and social structure. Religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries*. In: PRAK, Maarten et al (eds.): *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*. Aldershot 2006, s. 157–173.
- VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1976.
- VINDIŠ, Maroš: *Brněnský a košický cech knihařů*. Brno 2010 (bakalářská diplomová práce).
- VOREL, Petr: *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*. Pardubice 2001.
- WIESNER, Merry: *Working Women in Renaissance Germany*. New Brunswick 1986.
- WINTER, Zikmund: *Český průmysl a obchod v XVI. věku v Čechách*. Praha 1913.
- TÝŽ: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*. Praha 1906.
- TÝŽ: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*. Praha 1909.
- TÝŽ: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1913.
- WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. I. Band. *Prerauer Kreis*. Brünn 1835.
- TÝŽ: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert*. V. Band. *Olmützer*. Brünn 1839.
- ZAHRADNÍČEK, František – LUKÁŠ, Antonín: *Kroměříž na fotografiích Františka Zahradníčka*. Kroměříž 1997.

SUMMARY

This thesis aims to describe the development of guild corporations in towns of nobility in the early modern Moravia and is focused on the associated phenomena. Historical comparison of selected guilds of two towns cannot form a basis for fully generalizing conclusions that could be applied to all seigniorial towns of nobility in the early modern Moravia. However, the results allow to present the trends of development of guilds of Moravian towns of nobility.

Although the first guilds were founded in Prostějov considerably earlier, over time, the situation of the guild system in both studied towns came to a comparable level. The principles on which the guilds worked did not differ much from each other. Change came in the 17th century when the guilds of Kroměříž were promoted to major corporations in the towns on dominions of the bishops of Olomouc. At the end of the 17th century development of the guild system was influenced by the ruler (state), whose efforts manifested themselves in the 18th century. The process of unification culminated in the thirties of the 18th century in the issuance of the patent and the general articles. The overall result of the general orders especially for the towns of nobility was the unification of all guild, which was the primary focus of the ruler. In connection with the society disciplining of the early modern period the regulations regulating the good and obedient behavior of guild members were extended. Great attention, unlike in the earlier period, was given to the guild apprentices and journeymen whose entry into the guild, working conditions in workshops and salary for a job or getting a master right were specified and unified. In comparison with the older orders the general orders codified obligation to attend a journey for the journeymen. On the other hand, the obligation of organizing receptions for guild masters was abolished. Most regulations for masters who followed similar standards were preserved. The guild government, represented by the guild master standing on top of the guild hierarchy and corporations did not undergo any major changes. In the 18th century the office of guild commissioner who exerted control over corporations was re-introduced. Except for conversion rights of confirmation of articles, the guilds have undergone the biggest changes in connection with the royal regulation that restricted the influence of the guild on the admission of new members.

The research also showed that religious activities of the studied guild corporations in Kroměříž and Prostějov were not much different from the general development. The main religious function of the guilds was participation at funerals, church services, processions and to ensure salvation to their members. All these activities have remained unchanged since the Middle Ages, except for subtle differences. In life of craft guilds and their members religion had a very strong position, along with the church. Due to the nature of corporations, it was very important to ensure religiously quality services for all members and at the same time acted as an exemplary Christian communities of citizens. Guild corporations fulfilled their important religious function primarily in the period from the 18th century until 1860 when they replaced the abolished religious brotherhoods.

What was the status and role of women in early modern guilds? In the early modern period craft guilds could be considered as corporations that were primarily intended for "*honest and cautious*" masters. Man had always been the holder of the right to exercise a craft, to participate in guild autonomy or to train future craftsmen. Women had a subordinate position as within the guild, as well as family and house. Within the guilds of Kroměříž and Prostějov, women had extremely limited options. Special group consisted of masters' widows who had considerable advantages in the guild compared to wives and daughters. In the absence of prior, systematic research and a limited number of sources of regional character a more detailed comparison, which would bring generalizing conclusions that could be applied to general developments in the Czech lands, could be achieved.

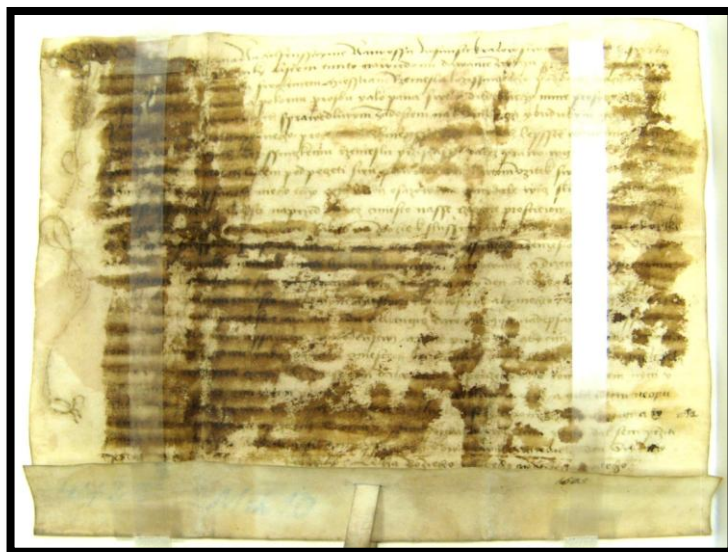
Research of geographic mobility of craftsmen of Kroměříž and Prostějov confirms that the guilds of both towns show the features of the general development. These include a gradually decreasing migration of craftsmen from distant areas, which were located at the provincial or national borders. Significant variation in the direction of movement associated with natural disasters or epidemics in the case of selected guilds were not too visible. The geographic mobility of members of corporations was mainly influenced by war conflicts and the fires, which resulted in an increased proportion of migration from more distant areas. The intergenerational social mobility showed the number of the sons of masters never exceeded 50%. On average the representation of preferred journeymen amounted for around 1/3 of all accepted masters. The research shows that the guild corporations in the 18th and 19th

century did not become closed, impassable communities of local artisans, who among them would not let anyone other than their sons or brothers-in-law.

Most of the differences between Kroměříž and Prostějov were caused by the different character and development of both cities in the 18th and 19th centuries. The roots of the differences can be seen in the 17th century, in which Prostějov lost the status of residential town. Thanks to its geographical position, attitude of the nobility and business activities of citizens the town became an important center of Moravia. In case of Kroměříž, the conquest by Swedish army and subsequent fire had a major impact, which affected subsequent developments. Thanks to the initiative of restoring the town of Kroměříž, it became a rare example of a more permanent residential town by influencing its development late into the 19th century. The statistics of all guilds suggest that while Prostějov focused more on the quantity of masters, which would sustain a rapidly expanding city, Kroměříž favored diversity and quality of craftsmanship that supplied present residence.

In the field of research of guild corporations in patrimonial towns in the early modern Moravia it was the first comprehensive activity of mapping the general development of the examples of particular towns and their guilds. However, the conclusions of this thesis cannot be applied to all Moravian towns of nobility, because the research sample consisted of towns representing important centers of the region or more distant areas. Nonetheless the results of this thesis advance the existing knowledge about the guild corporations in Prostějov and Kroměříž that were presented to the regional historiography.

PŘÍLOHA

Obrázek č. 7: Artikuly kožešnického cechu v Prostějově z roku 1505.⁵⁹⁰

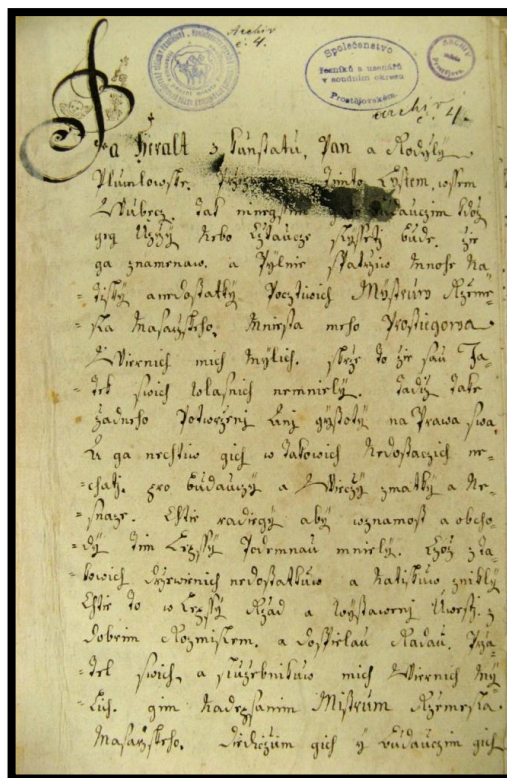
Obrázek č. 8: Ověřený opis artikulů (1537/1553) řeznického cechu v Kroměříži
vyhotovený roku 1650.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 1 (Foto David Sobek).

⁵⁹¹ SOKA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 1 (Foto SOKA KM).

Obrázek č. 9: Ověřený opis artikulů (1657) ševcovského cechu v Kroměříži
vyhotovený roku 1659.⁵⁹²

Obrázek č. 10: Neověřený opis artikulů (1471) řeznického cechu v Prostějově
vyhotovený roku 1781.⁵⁹³

⁵⁹² TAMTÉŽ, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 1 (Foto SOKA KM).

⁵⁹³ SOKA PV, fond Cech řezníků Prostějov, inv. č. 3 (Foto David Sobek).

Obrázek č. 11: Artikuly řeznického cechu v Kroměříži konfirmované Karlem VI. roku 1717 dochované v ověřeném opisu.⁵⁹⁴

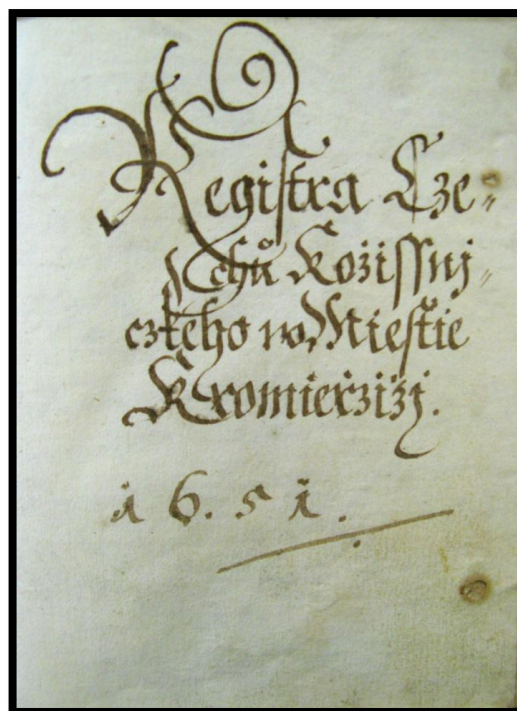
Obrázek č. 12: Výuční list kožešnického cechu v Kroměříži z roku 1703.⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ SOKA KM, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 3 (Foto SOKA KM).

⁵⁹⁵ TAMTÉŽ, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 5 (Foto David Sobek).

Obrázek č. 13: Tovaryšský list řeznického cechu v Kroměříži z roku 1798 s vedutou města Brna.⁵⁹⁶

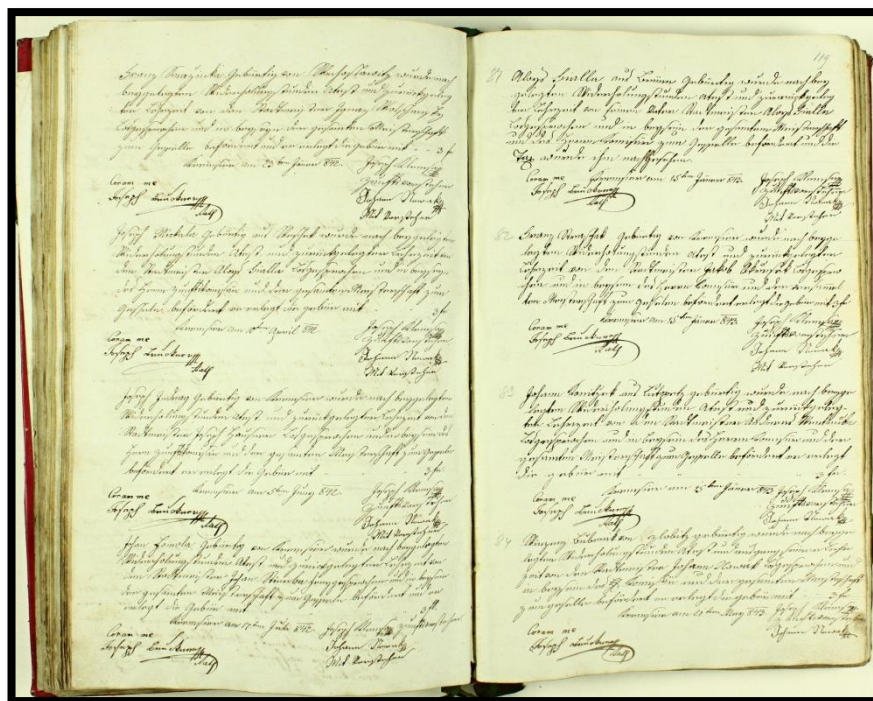
Obrázek č. 14: Titulní strana knihy mistrů, tovaryšů a učňů (register) kožešnického cechu v Kroměříži založené roku 1651.⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ TAMTÉŽ, fond Cech řezníků Kroměříž B-c 5, inv. č. 6 (Foto SOKA KM).

⁵⁹⁷ TAMTÉŽ, fond Cech kožešníků v Kroměříži B-c 43, inv. č. 3 (Foto David Sobek).

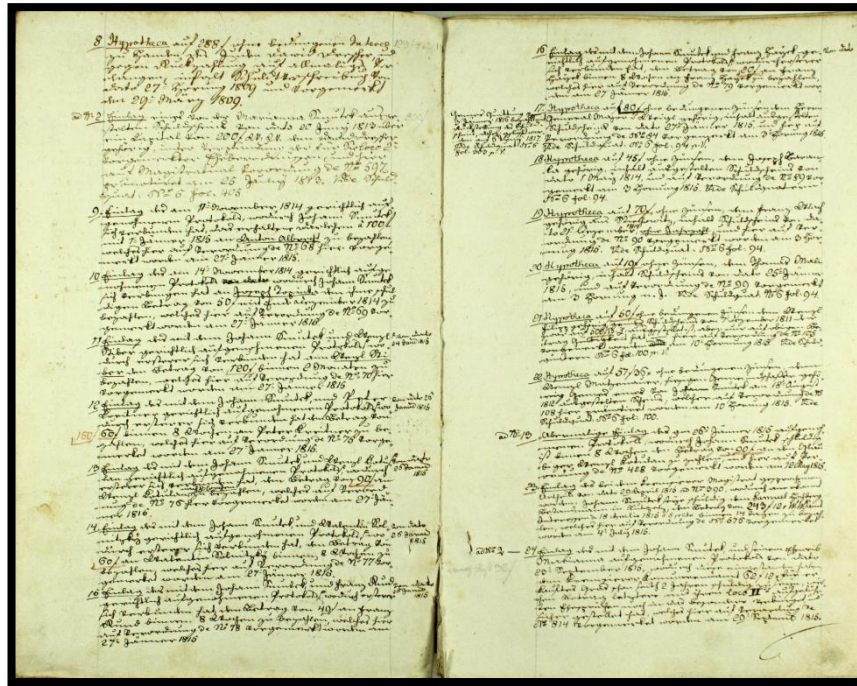
Obrázek č. 15: Kniha mistrů ševcovského cechu v Prostějově založená roku 1692.⁵⁹⁸

Obrázek č. 16: Zápisy z knihy (městských) mistrů, tovaryšů a učňů ševcovského cechu v Kroměříži založené roku 1829.⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ SOKA PV, fond Cech kožešníků Prostějov, inv. č. 5 (Foto David Sobek).

⁵⁹⁹ SOKA KM, fond Cech ševcovský v Kroměříži B-c 3, inv. č. 3 (Foto SOKA KM).

Obrázek č. 17: Zápisy z knihy krámů řeznického cechu v Kroměříži založené roku 1775.⁶⁰⁰

Obrázek č. 18: Truhlice (pokladnice) tovaryšského bratrstva ševcovského cechu v Prostějově renovovaná roku 1837.⁶⁰¹

⁶⁰⁰ TAMTĚŽ, fond AMK B-a 1, inv. č. 963 (Foto SOKA KM).

⁶⁰¹ Muzeum PV, Historická sbírka, inv. č. 12854 (Foto David Sobek).

Obrázek č. 19: Vývěsní štít ševcovského cechu v Prostějově s letopočtem 1712.⁶⁰²

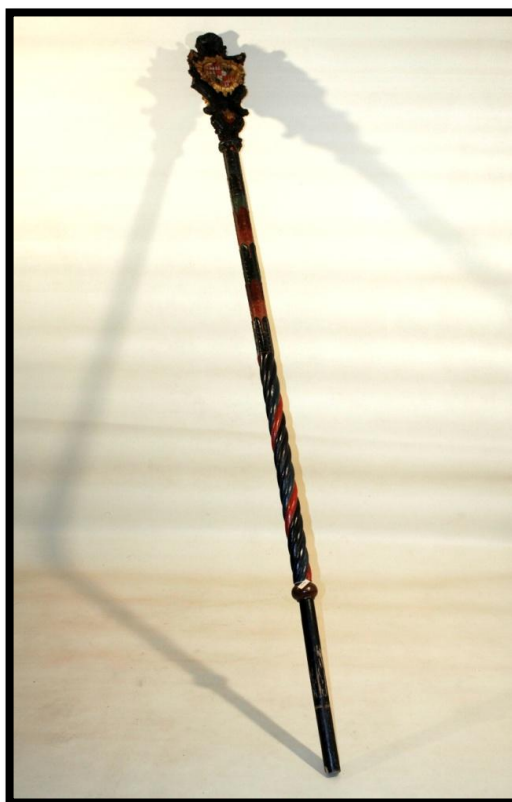
Obrázek č. 20: Kladívko cehmistra ševcovského cechu v Prostějově.⁶⁰³

⁶⁰² TAMTÉŽ, inv. č. 12938 (Foto David Sobek).

⁶⁰³ TAMTÉŽ, inv. č. 12876 (Foto David Sobek).

Obrázek č. 21: Truhlice (pokladnice) kožešnického cechu v Prostějově z roku 1676.⁶⁰⁴

Obrázek č. 22: Postavník kožešnického cechu v Kroměříži s letopočtem 1772.⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 12851 (Foto David Sobek).

⁶⁰⁵ Muzeum KM, *Historická sbírka*, inv. č. PH 157 (Foto Muzeum KM, upravil David Sobek).

ANOTACE

Autor:

Bc. David Sobek

Katedra, fakulta:

Katedra historie, Filozofická fakulta

Název magisterské diplomové práce:

Cechovní korporace ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě:
Kroměříž a Prostějov v 16.–19. století

Vedoucí práce:

PhDr. Michael Viktořík, Ph.D.

Počet znaků: 396 576

Počet příloh: 16

Počet titulů použité literatury: 146

Klíčová slova:

cech, cechovní korporace, řemeslníci, kožešníci, řezníci, ševci, vrchnostenské město, Morava, Kroměříž, Prostějov, raný novověk, 16. století, 17. století, 18. století, 19. století, artikuly, učňovství, tovaryšství, mistrovství, cechovní samospráva, náboženství, zbožnost, ženy, mobilita, migrace.

Charakteristika práce:

Práce má za cíl přiblížit vývoj cechovních korporací ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě v 16.–19. století na příkladu tří kroměřížských a prostějovských řemeslných cechů. Prostor je věnován jak vývoji korporací, tak i fenoménům, mezi něž patří učňovství, tovaryšství a mistrovství, samospráva cechů, náboženská činnost a projevy zbožnost, otázka žen v ceších a mobilita cechovních řemeslníků.